

TANZİMAT DÖNEMİ'NDE AMASYA'DA AİLE

MEHMET AKİF ARICAN

**Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

724952

**Lisans Üstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin
Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı İçin
Öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.**

**Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. Adnan GÜRBÜZ**

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

724952

**SİVAS
HAZİRAN 2002**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Hasan YÜKSEL

(oy çokluğu) ✓

Üye: Doç. Dr. Ömer DEMİREL

✓

Üye: Yrd.Doç.Dr. Adnan GÜRBÜZ

✓

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim görevlilerine ait olduğunu onaylarım.

28/6/2002

Doç. Dr. H. Bayram Kaçmazoğlu
Enstitü Müdür V.

ÖZET

Yaşamış olduğu yüzyıllarda bir “Dünya Devleti” olan Osmanlı Devleti’nin ardından siyasî tarih çalışmaları bir çok yerli ve yabancı araştırmacının çabalarıyla ortaya konulmuştur. Osmanlı Devleti’nin toplum yapısının, sosyal ve ekonomik hayatının işlendiği incelemeler, devletin uygulamış olduğu düzeni anlamada bizlere daha çok yardımcı olmaktadır. Hakimiyet sahasının genişliğine paralel, Osmanlı Devleti’nin kurduğu siyasî ve sosyal dengelerin sağlamlığı, bugün yerinin hâlâ doldurulamamış olması ile fark edilmektedir.

Anadolu topraklarında kurulu düzene müdahale etmeden, ancak kendi sistemini de uygulayarak yaşatmış olduğu medeniyet Osmanlı Devleti’ne has bir özelliktir. Sosyal tarih penceresinden bakılarak yapılacak bu çalışmada yerel tarih çalışmalarına katkı sağlamak istedik. Şuna inanıyoruz ki bölgesel tarih çalışmalarının artması ile Osmanlı Devleti’nin kurduğu medeniyetin genel bir görüntüsü yakalanacaktır. Bu bağlamda, özellikle arşiv çalışmalarının büyük öneme sahip olduğunu düşünüyoruz. Halkın yaşantısına dair yapılacak tespitlerde; kadıların tutmuş olduğu Şer’iye Sicil Defterlerinin araştırmacılar için barındırdığı malzeme bir hayli fazladır. Hayatın her safhasına ait bilgiler mevcut yazışmalarda saklıdır.

Toplumun en küçük yapı taşı olan aileden hareketle, Amasya’da toplumun ekonomik, kültürel, sosyal yapısının ve bunun Tanzimat Dönemi içerisinde ki dönüşümünü ortaya koymaya çalışacağız.

Günümüzde topluluklar arası diyalogun yeniden gündeme gelmesi dolayısıyla; geçmişten günümüze bu topraklar üzerinde yaşanan hoşgörü ve dayanışmanın geçmişini çalışmada detayları ile göstermeye çalışacağız.

Osmanlı Devleti'nde siyasal değişim istekleri 18. Yüzyıla kadar dayanmaktadır. Bu değişimin Tanzimat Dönemi'nde geldiği noktaya paralel olarak toplumsal anlamda kastedilen değişimin boyutları da tezimiz içerisinde yer alan konulardır.

SUMMARY

It has been brought to light that Ottoman state has had been an "Empire state" in its centuries with politic studies by native and foreign researchers. The surveys of Ottoman State's society structure and its social and economic life which are searched are have been helping in understanding the order which is performed by Ottoman state. It have been distinguishing the solidity of Ottoman state's politic and social order its hegemonicfield parallel to its spread today.

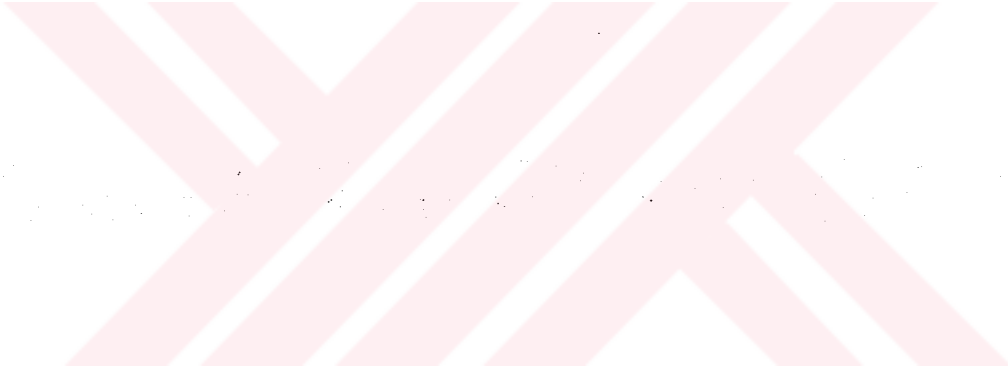
The civilization which is built without interfering with established order in Anatolian soils is peculiar to the ottoman state. We wanted to contributed to native historical studies from point of view of social history in this study. We believe that the genaral view will have determined the civlization which is built by Ottoman state in increasing the vegional-historical studies. In this context we think that there is a great importance espically archive studies. In determing related to public life: The judicial registrations whic is recorded by cadis has many materials for researchers highly. The informations related to every phase of life are protected in corres ponden ces.

We will try to bring in to lieht. The structure of social, economic and cultural of society in Amasya and within the periodot Tanzimat trans formation, by studying the family wich is composed of the smallest unity of the society.

Because of coming in to existence the dialog among the agroups novadays; We will try to demonstrate that the tolerance and solidamity wich is hive on these soils from the past to future in details.

It is based on 18. century the politic change demands in Ottoman State.
The dimensions of changes wich are intended in social contex parallel to the point
in of in the period of Tanzimat are one of subjects in our thesis.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	: I-II
SUMMARY.....	: III-IV
İÇİNDEKİLER.....	: V-VII
KISALTMALAR.....	: VIII
METİNDE BULUNAN TABLOLARIN LİSTESİ.....	: IX
GİRİŞ.....	:1-11
1-KONUNUN SEÇİMİ VE AMACI.....	:1
2-AİLE KONUSUNUN ARAŞTIRILMASI VE KAYNAKLAR	:2
3-ORTAYA ÇIKAN ZORLUKLAR VE SINIRLAMALAR	:8
4-CEVAP ARANAN SORULAR.....	:9
5-ÇALIŞMA PLANI.....	:10
I. BÖLÜM:AİLENİN OLUŞUMU.....	:11-35
A-NİŞAN	:11
B-NİKAH.....	:12
C-MİHR.....	:14
D-MİRAS	:17
E-VASİ VE NAZİR TAYİNLERİ	:19
F- AİLE BİREYLERİ.....	:21
1- ÇOCUKLAR.....	:21
2- DİĞER FERTLER	:24
G-KULLANILAN İSİMLER	:27
H-AİLENİN YAPISI.....	:29
I- ÇOK EŞLİ EVLİLİK.....	:31
II. BÖLÜM: AİLENİN MEKANI.....	:36-46
A- AMASYA MAHALLELERİ	:36

B- AMASYA DA EVLER.....	:40
C- AMASYA'NIN NÜFUSU.....	:46
III.BÖLÜM:TOPLUMSAL TABAKALARI İLE AİLE HAYATI.....	:47-67
A-MÜSLÜMAN-ZİMMİ AİLELER.....	:47
1-ORTAK MAHALLELER	:47
2-BORÇ ALIŞVERİŞİ.....	:49
B- KADIN VE ERKEK TEREKELERİ	:52
1- KADIN TEREKELERİ	:52
2- ERKEK TEREKELERİ.....	:59
C- MESLEK VE SOSYAL STATÜLERE GÖRE AİLELER.....	:61
IV.BÖLÜM: AİLE EKONOMİSİ VE GÜNLÜK HAYAT	:68-100
A- ZİRAİ HAYAT	:68
1- TARIMSAL FAALİYET.....	:68
2- HAYVANCILIK.....	:72
B-ESNAF HAYATI VE ALIŞVERİŞ	:74
1- TANZİMAT DÖNEMİNDE AMASYA DA ESNAFLAR	:74
2- YİYECEK FİYATLARI.....	:82
C- SERVET DAĞILIMI	:83
1- SENELİK KAZANÇ.....	:83
2- AİLENİN SERVETİ.....	:86
3-ZENGİN TEREKELERİ	:88
D- AİLENİN GÜNLÜK YAŞANTISI	:91
1- TÜKETİM.....	:91
2- KIYAFET.....	:93
3- KULLANILAN EŞYALAR	:96
4- AİLENİN EĞİTİMİ.....	:98

SONUÇ .....:101

KAYNAKÇA ..... :104

EKLER..... :110-128

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ş.S.	: Amasya Şer'iyeye Sicilleri
A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
A.Ü.	: Anadolu Üniversitesi
A.Ü.D.T.C.F.	: Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi
A.Ü.D.T.C.F.D.	: Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
B.O.A.M.L.N.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti
B.T.B.K.K.	: Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çv.	: Çeviren
H.Ü.N.E.K.	: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Kongresi
İ.T.B.K.K.	: İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi
İ.Ü.E.F.T.D.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
İ.Ü.İ.F.M.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
O.A.	: Osmanlı Araştırmaları
OTAM.	: Osmanlı Tarih Araştırmaları Ve Uygulama Merkezi
s.	: Sayfa
sa.	: Sayı
S.K.D.S.T.A.	: Sosyo- Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi
S.Ü.S.B.E.D.	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
T.T.K.B.	: Türk Tarih Kurumu Belgeler
T.B.	: Tarih Ve Bilim
TMT. D.	: Temettuat Defterleri
T.T.	: Tarih Ve Toplum
U.Ü.İ.F.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Metinde Bulunan Tabloların Listesi

Sıra No	Tablo Adı	Sayfa No
1	Mehir Dağılımı	16
2	Çocuk Sayıları	22
3	Servete Göre Çocuk Sayıları	23
4	Tereke Sahiplerinin Cinsiyetleri	24
5	Terekedeki Mirasçılar	26
6	Çok Eşle Evlenenlerin Sosyal Statüleri	33
7	Çok Eşli Evli Sayısı	34
8	Çok Eşlilerin Tereke Miktarı Ve Çocuk Sayısı	35
9	Ev Fiyatları	44
10	Kadın Terekelerin Sosyal Durumu	52
11	Kadın Terekelerin Genel Bilançosu	54
12	Erkek Terekelerinin Genel Görüntüsü	59
13	Temettuat Defterlerine Göre Amasya'da Mesleki Dağılım	61
14	Terekelerde Sosyal Statü	65
15	Temettuat Defterlerine Göre Tarımsal Faaliyet Dağılımı	71
16	Sahip Olunan Hayvanlar	73
17	Temettuat Defterlerine Göre Esnaf Gelir Dağılımı	74
18	Esnafın Çalışma Alanı	77
19	Temettuat Defterlerine Göre Esnaf Dağılımı	78
20	Terekelere Göre Müslüman Esnafın Servet Dağılımı	81
21	Yiyecek Fiyatları	83
22	Temettuat Defterlerine Göre Müslümanların Gelir Dağılımı	84
23	Temettuat Defterlerine Göre Zimmilerin Gelir Dağılımı	84
24	Gelir Kalemleri	86
25	Terekelere Göre Servet Dağılımı	87
26	Zengin Terekeler	89
27	Yıllık En Çok Kazananlar	90

GİRİŞ

1-Konunun Seçimi Ve Amacı :

Bölgesel tarih araştırmalarının hız kazandığı günümüzde Orta Karadeniz Bölümü'nde yer alan Amasya şehrinde Tanzimat Dönemi'nin aile kurumunu incelemek istedik. Toplumsal, siyasi dönüşümün önemli bir basamağı olan Tanzimat sürecinde; Osmanlı aile hayatında görülen değişimi tespit etmek amacındayız. Geleneksel toplumlarda ve özelde Akdeniz ülkelerinde aile hayatı en fazla koruma altına alınan ve değişime en kapalı müessese olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aile kelimesi bize bir takım içtimaî ve hukukî kayıtların toplamından vücuda gelmiş bir müessese karşısında kaldığımız duygusunu verir.¹ Aile en basit tarifi ile kadın ve erkeğin evlenmeleri ile oluşan birlikteliktir. Toplumun en küçük birimi ve en dinamik kısmını oluşturur. Toplumların aynası aile hayatıdır. Sağlam ailelere sahip toplumlarda sosyal barış ve refahın sağlandığı görülür. Osmanlı içtimaî yapısının şekillenmesinde İslamî hükümler esas alınmış, hukukî işlemlerde bu kurallar geçerli olmuştur. Osmanlı ailesini, tek kalıptan çıkmış olarak görmüyoruz. Zimmi ailelerin varlığı, aynı mahallede farklı milletlerin ve kültürlerin buluşması

¹ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Türklerde Aile İçtimaiyatı" Aile Yazıları, I, Temel Kavramlar, Yapı, Tarihi Süreç, der. Beylü Dikeçliğil-Ahmet Çiğdem, Ankara, (1990), s.2.

konumuzun farklı açılardan da incelenmesi gerektiği gerçeğini ortaya çıkarıyor.

Çalışmaya başladığımız ana kadar konu ile ilgili yapılan bazı araştırmalarla bölgesel aile yapıları incelenerek ortaya konulmuştur.² Bizde bölgesel tarih araştırmalarının en önemli iki kaynağını kullanarak ve yer yer bu kaynaklar arasında karşılaştırmalarda bulunarak, Amasya şehrinin 19. Yüzyıl ortalarında ki aile ve toplum yapısına bir giriş yapmak istiyoruz.

2-Aile Konusunun Araştırılması Ve İlgili Kaynaklar:

Konunun güncelliği ve popüler olması bir çok araştırmacıyı bu alana çekmiştir. İktisat tarihçileri, ailenin tüketimi, üretimi ve mali ilişkilerinden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin iktisadî durumunu tespitte çalışmışlardır.³ İlahiyatçılar, İslam'ın muamelat kısmının aile hayatına uygulanışı ile ilgilenmişlerdir.⁴ Aile, sosyal bilimcilerin araştırmalarında her zaman yer bulmuştur. Edebiyatçılar romanlarında aile dramlarını, aile fertleri arasındaki ilişkileri, kuşaklar arası çatışmaları yansıtmışlardır.⁵ Osmanlı ailesinin düşüncesini, yaşayışını, ihtiyaçlarını ve değişimini sosyologların bakış açıları ile de değerlendirmek gerekir. Sosyologlar, tarihi araştırmalarla ortaya konulan gerçeklerin ışığı altında toplum psikolojisini bizlere yansıtacaklardır. Tarihçiler tarafından sosyologlara yöneltilen

² Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", Belleten, LIV/211 (1990).s.993-1052 ; Muhiddin Tuş, "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730)", S.Ü.S.B.E.D., 4,(1999).; Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", Belleten, LIV/211 (1990) s. 945-961.

³ Tefik Güran, "19. Yy Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri", İÜİFM, 41/1-4, (1985) s.309.

⁴ Mehmet Akif Aydın, İslam Osmanlı Aile Hukuku, M.Ü.İ.F.Y. , İstanbul,(1985).; Halil Cin, İslam Ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, A.Ü.H.F.Y. ,1974. ; Abdurrahman Kurt , Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876) U.Ü. , Bursa, 1998.; Hayri Erten, Konya Ser'ive Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (17 Yv İlk Yarısı) S.Ü.S.B.E ,Konya, 2000.

⁵ Nazım Nabizade, Zehra Morpa Yayınları, İstanbul, 1992.; Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kıralık Konak , İstanbul, 1982.; Reşat Nuri Güntekin, Yaprak Dökümü , İstanbul, 1930.

eleştirilerin başında, konunun ana malzemeleri arasında yer alan Şer'îye Sicilleri gibi arşiv kaynakları ile ilgilenmeyişleri gelir.⁶

İnceleme sahası olan dönem Osmanlı Devleti'nin merkezileşme çabalarının en hızlı olduğu dönemdir. Devletin yazışmaları, tutulan defterleri daha sıkı kontrol ettiği bu dönemde Şer'îye Sicilleri, taşradan merkeze giden ve merkezden taşraya gönderilen belgelerin kaydedildiği kadı tutanaklarıdır.

Şer'î Siciller bazı büyük şehir kadılıklarında tanzim edilen kayıtların konusuna göre müstakil defterler şeklinde tutulmuştur. Bunlar genel başlıkları ile ilam, hüccec, ferman, narh, ihtisab, vakıf muhasebesi ve tereke defterleri gibi kayıtlardır.⁷

Konumuz için sicillerde yer alan tereke defterlerinin, yine aile konusunda değerlendirmeye alınan tahrir defterlerinden farklı kılan bazı taraflar vardır. Tahrir Defterleri sadece tahririn yapıldığı tarihe ait tespitlerde bulunur. Bilgiler hareketsiz, donuktur. Terekeler ise insanların yaşama tarzlarını iktisadî ve içtimaî yaşantısını seneler içinde günü gününe takip eder. Osmanlı Devleti'nin malî krizleri, dalgalanmalar, mal ve eşya fiyatlarına yansımaları buralardan tespit edilir.⁸ Tereke defterleri ölenlerin içtimaî menşe'lerine, medeni hallerine ve aile yapılarına ait bilgilerin yanında hayatta buldukları sırada tasarruflarında bulduklarını her türlü giyim ve ev eşyası ile mobilya ve mutfak takımlarını, kiler mevcudunu yansıtır. Yine tarladaki malzemelerin adlarını v.s vermektedir.⁹

Tereke Defterleri; yalnız içtimaî hayat için değil aynı zamanda iktisadî hayat için de zengin malzemeler içermektedir. Bu

⁶ Mehmet İpşirli, "Şer'îye Sicillerinin Önemi", Tarih Ve Sosyoloji Semineri, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.(1991).

⁷ Hüseyin Özdeğer, 1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri, İstanbul,1988 s. 1.

⁸ Hüseyin Özdeğer, a.g.e. s. 2.

⁹ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları Ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası ,10. (1953), s.1.

defterlerden uzun, mufassal fiyat listeleri çıkarmak, para rayiçlerini ve kıymetli madenlerin fiyatını öğrenmek, kredinin ehemmiyet derecesini ölçmek, sanat kolları, aletler ve sanat malzemesi hakkında bilgi edinmek, halkın kullandığı eşyayı tayin etmek mümkün olmaktadır.¹⁰

Söz konusu defterlere yansıyan bilgiler ışığı altında etnik ve cinsiyet farklılığının; sosyal ilişkiler içerisindeki yeri de aydınlanmaktadır. Gayri müslim Osmanlı vatandaşları ile müslüman ahalinin komşuluk hukukunun işleyişini mevcut bilgilerle ortaya çıkartabiliriz. Terekelerde şahsın mahallesi, mekanlar, han, hamam, medrese gibi sosyal hizmet binaları ile şehir topografisinin aydınlatılması da sağlanmaktadır.¹¹

Amasya Şer'îye Sicilleri Ankara Milli Kütüphane arşivinde bulunmaktadır. Amasya 'ya ait toplam 20 adet Şer'îye Sicil Defteri bulunmaktadır. Bunların içerisinde Tanzimat Dönemi'ne tesadüf eden 7 defteri çalışmamızda değerlendirdik.

Numara	Hicri Tarih	Miladi Tarih	Sayfa
77	1254-1255	1838-1840	196
78	1255-1261	1839-1845	238
80	1261-1266	1845-1850	162
83	1266-1269	1849-1853	187
84	1269-1271	1852-1855	96
86	1272-1274	1855-1858	193
88	1274-1279	1857-1863	236

77 numaralı defter toplam 196 sayfa olup, 1839 yılına ait olan 24 terekeyi çalışmamız içerisine aldık. Başlangıç sayfasından 126. Sayfaya kadar olan kısım 1839 yılına ait olduğu için kapsam dışı tutulmuştur.

¹⁰ Halil İnalçık, "15. Asır Türkiye İktisadi Ve İctimai Tarihi Kaynakları", İ.Ü.İ.F.M., 15/1-4, (1955),s.55.

¹¹ Said Öztürk, "Tereke Defterlerine Göre İstanbul Ailesi 17. Yy", İstanbul Araştırmaları, III,(1997), s. 25

78 numaralı defter içerisinde 239 tane tereke bulunmuştur. Bu defterin 6. Sayfasından itibaren tereke kayıtlarına rastlanmaktadır. Bazen bir sayfada iki ve üç tereke bulunurken bazen birkaç sayfa hiç terekeye rastlanmayabiliyor.213. sayfaya kadar tereke kayıtlarına rastlamıştır.

80 numaralı defterden 73 kişinin terekesi kullanılmıştır. Bu defter diğerlerinden farklı olarak tutulmuştur. Diğer defterlerde sayfa yatay olarak kullanılırken burada sayfanın dikey olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir. (bkz. Ekler Belge 2) yine bu defterin her sayfasında sağ üst köşede “İbrahim Ferit Efendi zamanında tutulduğunu “ gösteren bir not bulunmaktadır.

Yazıların tertip ve düzeni ile yazının okunurluğu açısından 83 numaralı defter dikkat çekicidir. Bu defterde terekelerin yanısıra bol miktarda Hücet ve İlam kayıtlarına da rastlanılmıştır. Bu kayıtların yanında dava konusunda ismi geçen şahıslarla özet bilgiler bulunmaktadır. Bu defterde 175 tane tereke bulunmuştur.

84 numaralı defter içerisinde 53 tereke kaydı okunamamıştır. Bu defterin yazılarının çoğu yerde oldukça silik olduğu görülmektedir. Bu defterin diğerlerine nazaran daha fazla tahrip olduğunu tahmin ediyoruz. Okumaya çalıştığımız 86 tane tereke bu defter içerisinde yer almaktadır.

En fazla terekeye 86 numaralı defterde rastladık. Toplam 266 tane tereke kaydı bulunmuştur. Bu defterin ilk sayfasından son sayfasına kadar tamamı terekeden oluşmuştur. Yine bu defterde de okunamayan 10 tane tereke olmuştur.

88 numaralı defter 1857-1863 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmamızı 1860 yılı ile sınırlandırdığımız için defterin 122. Sayfasına kadar olan bilgilerine ulaşılmıştır. Mezkur defter içerisinde

118 tane tereke tespit edilip okunmuştur.

Ayrıca çalışmamızda kullandığımız diğer bir arşiv malzemesi de “ *Temettuat Defterleri*” dir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde Maliye Nezareti Defter Kataloğu 7. cilt içerisinde Amasya mahallelerine ait 42 adet defter tespit ettik. Bu defterlerden Birinci mahallesine ait olan defter, hizmete özel alındığından bu defteri çalışmamızda kullanamadık.

1260-1261 (1844-1845) yıllarına ait olan Temettuat Defterleri; bir şahsın gelir getiren tüm mallarını müfredatıyla vermektedir. Kişilerin ekili ve nadasa bırakılan arazisi, bu arazinin miktarı ve çeşidi, yıllık geliri ve vergisi, bütün hayvanları ve yıllık geliri, değirmen gibi gelir kaynakları ve yıllık vergileri, ticari, sınai hizmet gelirleri tek tek açıklanmaktadır. Hane esası üzerinden yapılan bu sayımlarda yer alan bilgiler üç grupta toplanır ki bunlar; menkul ve gayri menkul mallar, servet gelirleri ve vergi ödemeleridir.¹²

Bu defterlerin tutulmasının altında yatan ana sebep, Tanzimat yönetiminin mali politikaları olmuştur. Vergi Osmanlı Devletinde çok çeşitlilik arz ediyordu. Bu çeşitlilik Tanzimat ile birlikte sona ermiştir. Tanzimat Fermanında bu vergilerin kişinin yıllık kazancına göre alınacağı esas kabul edilmiştir. Bu esas çerçevesinde vilayet merkezlerinden sancaklara ve köylere kadar mal ve emlakların tespiti için sayımlar yapılmıştır.¹³

¹² Said Öztürk, “Temettuat Tahrirleri”, Akademik Araştırmalar Dergisi, 4-5, (2000), s.539.

¹³ Said Öztürk, a.g.m., s. 547

- Temettuat Defteri Bulunan Amasya Mahalleleri

Sıra No	Mahalle Adı	Defter No	Sayfa sayısı	Tarih
1	Fahreddin	12902	12	1260/1261
2	Şeyh-i Arık	12905	8	"
3	Sıraböcekli	12912	8	"
4	Fethiye	12917	20	"
5	Köyceğiz	12914	16	"
6	Derehane	12921	20	"
7	Dere	12924	20	"
8	Karasenir	12927	16	"
9	Hacıhamza	12928	16	"
10	Darüsselam	12933	8	"
11	Şamlar	12932	12	"
12	Aşağı Savadiye	12937	16	"
13	Temenna	12898	12	"
14	Seyfeddin	12939	16	"
15	Cami-İ Enderun	12940	12	"
16	Birinci	12941	8	"
17	Çeribaşı	12945	20	"
18	Recep	12946	16	"
19	Pazar-ı Sufla	12947	12	"
20	Üçler	12951	24	"
21	Kılınçcı	12957	12	"
22	Acem Ali	12959	24	"
23	Hatuniye	12964	8	"
24	Pervane Bey	12967	12	"
25	Bağı helkis	12968	8	"
26	Yukarı Savadiye	12970	12	"
27	Karatay	12971	12	"
28	Bozahane	12973	20	"
29	Hızırpaşa	12978	12	"
30	Saraçhane	12979	12	"
31	Kayabaşı	12980	20	"
32	Kazgancı	12982	8	"
33	Bayezid Paşa	12988	24	"
34	Gökmedrese	12989	12	"
35	Kocacık	12997	12	"
36	Sofular	12999	20	"
37	Şeyhcu	13000	12	"
38	Şalice	13007	16	"
39	Kurşunlu	13009	16	"
40	Hoca Süleyman	13023	12	"
41	Uzun Mustafa	13029	12	"
42	Çevikce	13030	12	"

Bu tahrirler 1256 ve 1261 Hicri yılına tesaduf etmektedir. 1261 yılında tutulanlar daha düzenli ve ayrıntılı tutulmuştur.¹⁴ 19 yy Osmanlı taşrasının, köy ve şehir nüfusunun niceliği ve niteliği konusunda defterlerin taşıdığı bilgiler demografi çalışmalarında göz ardı edilemeyecek hususlardır. Mezkur defterlerde vergi mükelleflerinin toplam sayısı 5 ile çarpılarak toplam nüfus miktarı tahmini olarak bulunmaktadır.

İçtimaî tarih araştırmalarında bir endişeyi burada zikretmekte fayda vardır. Demografi araştırmalarında kullanılan malzemelerin gerçekte nüfus sayıları olmayıp vergi toplayabilmek için yapılmış olması onların işlenmesini güçleştirmektedir.¹⁵

Demografik tarih ve özelde nüfus meselesi tarihi olayların hem sebebi hem de sonucu olarak incelenmeye alınmalıdır. Söz konusu Temettuat Defterlerinde müslim ve zimmi aileler aynı mahallelerde oturmaktadırlar. Ancak Anadolu'da her yerde aynı mahallelerde oturmamışlardır. Mesela Tokat'ta müslim ve gayr-i müslim defterleri farklı farklı tutulmuştur.¹⁶

3-Ortaya Çıkan Zorluklar Ve Sınırlamalar :

Terekeleri esas alan çalışmamızda kayıtların okunması uzun bir zaman dilimini işgal etmiştir. Çalışmada bizi en fazla sıkıntıya sokan taraf ; Tanzimat Dönemi gibi uzun ve sosyo-kültürel açıdan renkli, değişken bir dönemle karşı karşıya olmamızdır. Temettuat Defterleri 1261(1844)yılı için vermiş olduğu bilgilerle Amasya nüfusu hakkında net bilgilere ulaşmamızda

¹⁴ Mübahat Küçüköğlü, "Osmanlı Sosyal Ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettui Defterleri " , Belleten, LIX/225, (1995), s. 398.

¹⁵ Ömer Lütfi Barkan ,a.g.m. , s. 5.

¹⁶ Galip Eken, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Toplumunda Nüfusun Mesleki Yapılanması:Tokat Örneği " , "H.Ü Nüfus Etütleri 3.Ulusal Nüfus Bilim Konferansı, Ankara,(1997), s. 2.

yardımcı olacaktır. Yer yer terekelerle karşılaştırmalara da gidilmiştir. Temettuatların bir senelik süreye has olmaları, süreklilik arz etmemeleri bunların kullanılmasını zorlaştırmıştır. Yine de vermiş olduğu net bilgiler demografi araştırmaları için vazgeçilmezdir.

4- Cevap Aranılan Sorular :

Bu çalışmada Tanzimat Dönemi içerisinde Amasya'da ailenin ve toplumun sosyo-ekonomik yapısını Şer'iyye Sicilleri içerisindeki Terekeler ve Temettuat Defterlerinden faydalanarak ortaya koymaya çalışacağız.

Osmanlı toplumunda kadının bulunduğu yer, sosyal hayattaki konumu son dönem aile araştırmalarında sıklıkla işlenen bir konudur. Bu araştırmaların aradığı soruların başında Osmanlı toplumunda kadının toplum hayatında yeri konusudur. Bu konuya da tezimiz içerisinde yer verilecektir

Osmanlı ailesinin çekirdek bir aile mi? Yoksa ikiden fazla kuşağı bir arada tutan geniş aile mi olduğu sorusuna yapılan araştırmalarla cevap aranmıştır. Hane kelimesinin Osmanlı Devleti'nde vergi mükellefi olarak kabul edilmesi gerçek manada ailedeki fert sayısının bilinmesini engellemiştir. Terekede varislerin zikrediliyor olması, Amasya'da ailenin mevcudu hakkında bize bazı ipuçları verecektir.

Zimmi yani gayr-ı müslim aileler ile müslüman ailelerin toplumsal ilişkileri de tezimiz içerisinde gösterilmeye çalışılacaktır. Mahalledeki beraberlikten, iş hayatındaki beraberliğe kadar bir çok konuda zimmi ve müslüman aileler arasındaki etkileşimi tespit etmek amacındayız.

5- Çalışma Planı :

Tezimizi dört bölüm halinde planladık.

Birinci bölümde Tanzimat Döneminde Amasya'da ailenin oluşumunu ve bu esnada gerçekleşen işlemleri ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca ailenin fertleri, ailenin korunması, çocuklara verilen isimler gibi daha özel konu başlıklarını da birinci bölüm içerisine almayı uygun bulduk.

İkinci bölümü ailenin kullandığı mekanlara ayırdık. Bu bağlamda Amasya mahallelerinin ve Amasya evlerinin tanıtılması bu bölüm içerisinde yapılacaktır. Klasik Osmanlı mahallelerinin çıkmaz sokakları Tanzimat döneminde varlığını devam ettirmiş ve ailenin mahremiyetin koruma endişesi dünden bugüne Amasya da varolmuştur.

Terekeleri incelerken çok çeşitli özellikte olanlarıyla karşılaştık. Bunun için tüm terekeleri tek bir kategori içerisinde almak onların içeriğini anlamamızı zorlaştıracaktır. Bu yüzden mesleki,dini, cinsiyet gibi temel farklılıkları vurgulamak istedik. Tezin üçüncü bölümü ailelerin sınıflara ayrılarak incelendiği bölümdür.

Osmanlı ailesinin kazanç yollarını, ekonomik faaliyetlerini gözardı eden bir çalışma; aileyi eksik tanımamıza neden olacaktır. Bu açıdan ailenin üretim yolları ile bunun günlük hayata yansımaları ayrı bir bölüm içerisinde değerlendirdik.

LBÖLÜM: AİLENİN OLUŞUMU

A-NİŞAN:

Evlenme olayının başlangıcını nişan oluşturmaktadır. Nişandan maksat kız ve erkek tarafının birbirleri ile evleneceğini topluma bildirmek, haber vermektir.

Nişanın hukuki bir sorumluluğu yoktur. Bunun için sicil kayıtlarında nişanlanma merasimi şeklinde bir bilgiye rastlanılmamıştır. Sicillerde daha çok nişandan vazgeçme şeklinde kayıtlar mevcuttur.¹⁷

Elimizde nişan konusu içerisinde değerlendireceğimiz fazla belge bulunmamaktadır. Mevcut bir tek kayıt da bu konuya değinilmiştir. Kızılca karyesinde oturan Ahmet bin Osman isimli şahıs mahkemeye müracaat ederek on beş gün önce Hafize binti Mustafa ile evlenmek için mahkemeden izinname aldığını ve kız tarafına bazı hediyeler vererek nişan olayının gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ancak mihir olarak elbiseleri hazırlarken Hafize'nin evlilikten vazgeçtiğini ve bunun kendi lehine düzeltilmesi için Ahmet'in mahkemeye müracaat ettiği görülmektedir.¹⁸ Burada mihir olarak kız tarafına elbise de verilebildiğini görmekteyiz.

Nişan bozma olaylarında kıza verilen hediyeler alınmaz iken, eğer verilmişse mihirin geri alınacağı belirtilmektedir.¹⁹ Nişanlılığın hukukî boyutunu açıklamak için, taşra müftülerince bazı fetvaların

¹⁷ Saim Savaş, "Fetva Ve Şer'iyeye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü Ve Dağılımı" S.K.D.S.T.A., c.II., Ankara, 1992, s.507.

¹⁸ A.Ş.S. Defter No 80, s. 57.

¹⁹ Saim Savaş, a.g.m. s. 509.

verildiğini görüyoruz. Buna göre nişanlı iken vefat eden kişilerin birbirlerine varis olamayacağı anlaşılmaktadır.²⁰

Amasya toplumunda nişandan vazgeçme ile ilgili başka kayıta rastlamamız "nişan bozma" veya "nişan atma" olaylarının toplumda fazla görülmediği izlenimini vermektedir.

B - NİKAH:

Evlilik olayının resmileşmesi manasında kullanılan nikahın devlet tarafından geçmişten günümüze takibi yapılmıştır. Osmanlı Devletinde bu işlem için kadıların görevlendirildiği bilinmektedir. Kadılarca kaydı yapılmayan evliliklerin, sonraki zamanlarda ortaya çıkan bazı hallerde mahkemece dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır.²¹ Tanzimat Dönemi merkezileşmesi aileyi daha sıkı kontrol altında tutmak istemiştir. İstanbul'dan gönderilen emirlerde hem kadınlara, hem çocuk sahibi velilere hem de toplumun geneline uyarılar yapılmaktadır. Bakire kızların ana-babalarca 30 yaşına kadar bekletildiği, dul kadınların evlendirilmediği ve nikah kayıtlarında kadılarca fazla ücret alınması gibi konuların özellikle altı çizilmiştir.²²

İncelemiş olduğumuz Şer'iyye Sicilleri içerisinde özellikle 78 ve 80 numaralı defterlerde çok sayıda nikah kayıtlarına rastlanmıştır. Tespit edilen 50 civarında ki nikah kayıtlarında evlenecek kişilerin isimleri, bulunduğu mahalle veya köy, varsa nikah esnasında görevli vekiller ve mihir miktarları belirtilmektedir. Devletin her yerinde bu kayıtların aynı içerikle tutulmadığını söyleyebiliriz. Başkentteki nikah işlemlerinde daha ayrıntılı bilgilere rastlanmaktadır.²³

²⁰ Hasan Yüksel, Saim Savaş, "Osmanlı Aile Hayatına İlişkin Fetvalar" S.K.D.S.T.A., c. III, Ankara, 1992, s.877.

²¹ Saim Savaş, a.g.m., s.511.

²² Saim Savaş, a.g.m., s.515.

²³ Cem Behar, Alan Duben, İstanbul Haneleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.127.

Nikahın geçcrli olmasında velisinin rızası ve evlenecek kişilerin karşılıklı anlaşması gerekliliği ilk dikkat çekici konudur. Yakutiye mahallesinde oturan sağır Hafize binti Ahmet'in velisinin izni ile Hüseyin bin Mehmet ile anlaşarak nikahlanmasında olduğu gibi. Bu nikah da 750 kuruş değerinde elbise ve 200 kuruş değerinde mihir-i muaccel söz konusudur. Evlenecek kızın bülüğa ermemiş olmaması ancak velisinin izninin olması bu kayıтта ön plana çıkmaktadır.²⁴

Nikah işlemlerinde çoğunlukla gelin ve damadın bulunması gerekmezdi.²⁵ Erkek ve kızın bulunduğu nikah kayıtlarının yanı sıra evlenecek tarafların vekillerinin bulunduğu işlemlere de rastlanmaktadır. Kayabaşı mahallesinde oturan ve dul olduğu anlaşılan Şerife binti Mehmet isimli kadın yine aynı mahalleden Ömer bin Mustafa ile 150 kuruş mihir karşılığında evlenmiştir. Bu nikah kaydında her iki taraf da vekil göndermişlerdir.²⁶

Nikah da kadının vekil gönderirken erkeğin bizzat kendisinin katıldığı nikah kayıtları da mevcuttur. Soma karyesinde bıkır-i baliğa (büluğa ermiş bakire) Fatıma binti Ahmet 151 kuruş mihir ile aynı karyeden Ahmet ile nikah akdi yaparken vekilini göndermiştir. Burada iki tane de şahit bulunmaktadır.²⁷

Nikah da görevli olan vekiller bazen bulunduğu mahallenin veya köyün sosyal mevkii önemli birisi olduğu gibi, bazen de evlenecek tarafların babaları da olabiliyordu. İslam mahallesinde oturan sağır Fatıma binti Mehmet'in vekilliğini Amasya hakimi

²⁴ A.Ş.S. Defter No 78, Sayfa No:123.

²⁵ Cem Behar, Alan Duben , *a.g.e.* s.135.

²⁶ A.Ş.S. Defter No 78, s.37.

²⁷ A.Ş.S. Defter No 78, Sayfa No 37.

Süleyman Mürşid alırken²⁸, Boğaz karyesinde ismi belirtilmeyen bir kadının vekilliği babasına bırakılmıştır.²⁹

Nikah kayıtlarının arasında sıra dışı örneklere de rastlanmaktadır. Kurşunlu mahallesinde oturan Zeynep binti İbrahim mahkemeye müracaatla bir sene evvel eşinden boşandığını üç kişinin şahitliği ile ispatlamıştır. Bundan sonra Zeynep hanım 150 kuruş mihir ile Abdullah bin Hüseyin ile nikahlanmıştır. Bu nikah kaydı esnasında her iki tarafın vekilleri de hazır bulunmuştur.³⁰

Amasya toplumunda dul kadınların fazla olduğunu söylemek yanlış olmaz kanısındayız. Nikah kayıtlarında bıkı-i baliğa ve seyyibe(dul kadın) sayısı birbirine yakın olarak görülmektedir.

3-MİHİR :

İslamî mihir hükmü, kadının evlenirken kocası tarafından verilmesi gereken para olarak tanımlanabilir. Bu paraya kızın babası dahil hiç kimse müdahale edemez.

Geleneksel toplumlarda yaygın olarak namzetlik, başlık, kalın gibi isimlerle bu para kızın babasına verilirdi. Tarıma dayalı toplumlarda bu tür uygulamanın varlığı anormal karşılanmamalıdır. Böyle bir uygulama toplumu ataerki aile yapısına kavuşturmada önemli etken olmuştur.³¹ Terekenin taksimi mihir çıkarıldıktan sonra gerçekleştirilir. Mihir iki şekilde verilmektedir. Nikahtan önce verilen 'mihir-i müaccel' nikah sonunda veya vefat halinde verilene ise 'mihir-i müccel' adı verilir.

Mihir miktarı günün şartlarına evlenecek bayanın dul-bakire, köylü-şehirli, güzel-çirkin maharetli v.b oluşuna göre

²⁸ A.Ş.S. Defter No 78, Sayfa No 37.

²⁹ A.Ş.S. Defter No 80, Sayfa No 74.

³⁰ A.Ş.S. Defter No 78, Sayfa No 37.

değişmektedir Moğollarda “kalın” olarak bilinen uygulama Orta Asya Türklerinde de aynen uygulanmıştır. Cahiliye dönemi Arap toplumunda adı mihir olmuş ama uygulanma tarzı aynı kalmamıştır. İslam bunu yeniden düzenlemiş ve mihirin kadının hakkı olduğunu bildirmiştir. 16 ve 17.y.y. lar da namzetlik akçesi veya mihir adıyla kız tarafına bir para ödeniyordu. İslami mihir uygulamaları ile uyumsuz bir tarzda görülen bu adetin nedeni iktisadîdir ve bir çok ziraî geleneksel toplumlarda görülür. İlk evlilik ve ekonomik bağımlılık yaşının küçük olduğu geleneksel toplumlarda kız çocuk erken yaşlarda işgücü nitelik ve yeteneğini kazandığından damadın iktisadî tazminat olarak böyle bir ödeme yapması yaygındır.³²

Şarkiyatçılar tarafından mihir ne kadar bir ticari unsur olarak görülse de kadının karşısında erkeğin şerefini korumada mihir önemli bir unsurdur.³³ Mihir miktarının evliliklerde fazla olmaması için Osmanlı Devleti özellikle Tanzimat Dönemi’nde sık sık bu konuya müdahale etmiştir. 1863 tarihli bir fermanla mihir fakirler için 100 kuruş, zenginler için 1000 kuruş olarak tespit edilmiştir. Maddi olarak orta tabakada yer alanlar için 500 kuruş uygun görülmüştür.³⁴

Amasya’da evlenmiş 250 kadından 129 tanesinin terekesinde (%53) mihire rastlanmıştır.

³¹ İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 65.

³² İlber Ortaylı, a.g.e., s. 75.

³³ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Tanzimatta İctimai Hayat” Tanzimat 1, İstanbul, 1940, s. 625.

³⁴ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 152.

Tablo 1: Mihir Dağılımı

0-99	100-199	200-499	500-1000	1000 <	Toplam
32	55	30	11	1	129

Amasya'da Gümüşlüzade ailesine mensup Aişe İffet Hanım b. Eyyüb en fazla mihir alan tereke sahibidir³⁵. 2500 kuruş mihir alan Aişe İffet Hanımın terekesi toplam 19.139 kuruştur.

Yine Gümüşlüzade mahallesinde oturan Zeynep binti Süleyman'ın aldığı 10 kuruş mihir ise terekelerde görülen en az mihir miktarıdır.³⁶ Zeynep hanımın tereke toplamı 8245 kuruştur. Tablomuzda mihir miktarlarının dağılımına baktığımızda, en fazla 100-200 kuruş arasında yığılma olduğu görülüyor.

Mihir-i müeccel kadının evlilik sonrası bir nevi hayat sigortası gibidir. Peşin olarak ödenmesi gereken mihir, erkek tarafından ödenmediği takdirde kadın erkeğin evine gitmeyebilir.³⁷ Buna karşın mihri müeccel için kadının kocasına şimdi öde diye baskı yapamayacağı da fetvalarla ortaya konulmuştur.³⁸ Elimizde ki nikah kayıtlarından evlenen kadınların dul, bakire; şehirli, köylü oluşlarına göre mihir miktarlarını karşılaştırma şansına sahip olmaktayız. Birkaç örnekle bunu gösterelim.

Deli Hasan karyesinde oturan Emine binti İsmail isimli bir kız evlendiğinde 400 kuruş mihir ile nikahlanmıştır.³⁹ Orta karyesinde oturan seyyibe (dul) Şerife isimli kadın mihir olarak 300 kuruş

³⁵ A.Ş.S. Defter No 88, Sayfa No 119.

³⁶ A.Ş.S. Defter No 78, Sayfa No 231.

³⁷ Saim Savaş, a.g.m., s.519.

³⁸ Hasan Yüksel, Saim Savaş, a.g.m., s. 879.

³⁹ A.Ş.S. Defter No 78, Sayfa No 37.

almaktadır⁴⁰ İslam mahallesinde oturan sagir bakire Fatıma hanımın aldığı mihir miktarı ise 600 kuruştur.⁴¹

Şehirli müslüman kadınların toplam tereke miktarı içinde, mihirlerinin 24.242 kuruş olduğunu tespit ediyoruz. Müslüman şehirli kadınların toplam terekesi 1.250.000 kuruş civarındadır.

D-MİRAS:

Mirasın Şer'îye Sicillerine yansması iki duruma bağlıdır. Ölen kişinin varislerinden birisinin mirası taksim için kadıya müracaatı ile tereke kadı tarafından paylaşılır. İkincisi de devlet tarafından yaptırılırdı. Devlet küçük çocukların haklarını korumak için, ölenin mirasçıları arasında küçük çocuk olması durumunda terekeye müdahale edebilirdi.⁴² Bunun haricinde kadı ve adamları veya kassam vefat eden kimsenin terekesine el koyarak tespit ve taksim ederek Resm-i kismet almaları kanunnamelerle yasaklanmıştır.⁴³

Amasya Şer'îye Sicillerine yansıyan 947 terekenin paylaşımı kadı huzurunda yapılmıştır. Mirasın paylaşıldığı terekelerde, ilk olarak ölen kişinin mallarının varislerinden kimin isteğiyle kadıya intikal ettiği belirtilmiştir. Söz konusu terekelerin %80'nin de ölenin varislerinden birisinin isteğiyle terekenin paylaşımı kadıya intikal etmiştir. Varisler arasında bulunan küçük çocukların veya gaip varislerin paylarını korumak için, tereke paylaşımının %20'sinin devletin müdahalesiyle gerçekleştirildiğini tahmin edebiliriz. Kayabaşı mahallesinde oturan sucu Hasan oğlu Mesut'un terekesi paylaştırıldığında gaip oğlu Hasan'ın terekesine beytü'l-mal adına el konulmuştur.⁴⁴

⁴⁰ A.Ş.S. Defter No 78, Sayfa No 37.

⁴¹ A.Ş.S. Defter No 78, Sayfa No 37.

⁴² Hüseyin Özdeğer, *a.g.e.*, s.10.

⁴³ M.Akif Aydın, *a.g.e.*, s.57.

⁴⁴ A.Ş.S. Defter No 80, Sayfa No 15.

Osmanlı Aile Hukuku İslam Hukukuna göre düzenlenmiştir. İslam miras hukukunda mecburiyet prensibi vardır. Osmanlı toplumunda miras ve aile hukukunda dini farklar görülmektedir. Örneğin terekelerde hiçbir zimmi erkeğin birden fazla eşle evlilik yaptığı görülmemiştir. Ancak terekelerin paylaşımında özellikle taşrada gayr-i müslimlerin terekelerini kadılar aracılığıyla paylaştıkları görülür. Bunu sosyal ve ekonomik şartların, geleneksel toplum yapısı içinde İslam miras hukukunun herkes için uygulanabilir olmasından kaynaklandığını düşünebiliriz.⁴⁵ Şer'i miras hukukuna tabi olan zimmiler erkeğin iki pay aldığı miras paylaşımının kadılar tarafından yapılmasını uygun görmüşlerdir. Bu uygulamayı devletin tüm bölgeleri için yaygınlaştırabilir miyiz? Anadolu'da görülen miras paylaşımı acaba başkentte de geçerli miydi? Bu tür sorular cevap beklemektedir.

Kadiya intikal eden miras olayında öncelikle; ölenin taşınır taşınmaz bütün malları tespit edilir. Terekelerde kişinin sahip olduğu ev eşyaları, kitapları, zinet eşyaları, evi, bağı, bahçesi, nakit parası, hayvanları, zirai ürünleri görülmektedir. Pratikte bu malların açık artırma ile satışından elde edilen para varislere paylaştırılıyor veya tahmini bedelleri karşılaştırılarak mirasçılara bırakılıyordu. Hanefi mezhebine göre tereke üzerindeki öncelik hakkı dörttür. Önce ölenin techiz ve tekfini yani cenaze masrafları karşılanırdı. Sonra borçlar ödenir, kalan malın üçte birinden varsa vasiyetler infaz edilirdi. Terekelerin yaklaşık %50'sin de tereke sahiplerinin vasiyetlerde bulunduğu anlaşılıyor. Vasiyet edilen yerlerin genel olarak camiler, medreseler, türbeler gibi sosyal hizmet binalarının aydınlatma, ısınma ihtiyaçları ile; mahallelerin çeşme, yol v.b. hizmetlerinin yapıldığı görülür. Şahıslara da vasiyet yapılmaktadır. Yabancı birisine üçte bir oranına kadar yapılmış olan vasiyetler, varisler kabul etse de etmese de geçerlidir. Fakat varislerden birine yapılan vasiyet ne miktarda olursa olsun diğer varisler izin vermedikçe geçerli olmazdı.⁴⁶

⁴⁵ İlber Ortaylı, a.g.e., s.83.

⁴⁶ Hasan Yüksel, "Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile", S.K.D.S.T.A., c. II, Ankara.1992, s. 472.

Terekede öncelikli olan konulardan biri de kadınların mihirleridir. Verilen mihir kadının payından düşülmez.⁴⁷ Miras paylaşımı için kadıya mirasçılara düşen payın binde on beş veya yirmisi nispetinde resim ödenir. Resm-i kısmet olarak terekelere geçen bu ücret yetimler için alınmazdı.⁴⁸

Terekelerde ölenin eşi, erkek ve kız çocukları, babası, annesi, kız ve erkek kardeşi gibi yakın akrabaların yanında; amca çocukları, büyük babaların kardeşleri, teyzeleri, amcaları gibi ikinci derece yakınları da varis olarak geçmiştir. Geniş bir konu olan İslam Osmanlı Hukuku ile ilgili ayrıntılı çalışmalar, bu konuyu yeterince açıklamışlardır. Kısaca burada şunu belirtebiliriz; ölen kişinin hiç evladı olmazsa karısı malının $\frac{1}{2}$ sini alır. Evladı olursa malın $\frac{1}{4}$ 'ünü alır. Yine kişinin evladı yoksa anne ve babası mirasın $\frac{1}{6}$ 'sını alırdı. Kız çocukları, ölenin oğlu olmadığı takdirde malın $\frac{1}{2}$ 'sini alırdı.

Terekelerde geçen mirasçılar hakkında önümüzdeki sayfalarda ayrıntılı bilgiler verilmiştir (Bkz. Tablo:3).

E- VASİ - NAZİR TAYINLARI:

Terekenin miktarı tespit edildikten sonra sıra varislerin paylarını almaya gelir. Mirasçılardan bir kısmının gaip olması taksime engel teşkil etmez. Hazır mirasçılar gaip mirasçıların kaç kişi olduklarını ve kimliklerini beyan etmelidirler.⁴⁹ Kadı gaip mirasçılar için ve sagir çocuklar için vasi tayin eder. Bir kimsenin ölümünde malının veya çocuklarının bakımını üzerine alan kişiye vasi denir.⁵⁰ Devlet mirası korumak, mirasçıyı mağdur etmemek için bu tür bir uygulamaya gitmiştir. Ayrıca vasinin yapacağı tasarruflara

⁴⁷ Hamza Aktan :a.g.e., s.63.

⁴⁸ Hüseyin Özdeğer a.g.e. ,s.3.

⁴⁹ Hamza Aktan , a.g.e., s.121.

⁵⁰ Rifat Özdemir , "Kırşehir de Ailenin Sosyo Ekonomik Yapısı ", Osmanlı Araştırmaları ,9, (1989), s.124.

nezarete bulunmak üzere mal sahibi veya kadı tarafından nazır tayin olunur.

Vasi ve nazırlar için verilecek ücretler terekelerde belirtilmiştir. İncelenen terekelerde gaip mirasçılar için farklı şahısların vasi tayin edildiği görülür. Kardeşler, amcalar vasi olabildiği gibi mahalle muhtarı veya mahallenin önde gelen kişileri de vasi tayin edilmiştir.

Yakutiye mahallesinde oturan Mehmet efendinin gaip olan diğer zevcesi ve oğlu için vasi ve nazır tayin edilmiştir. Tayin edilen Ömer ağaya 50 kuruş nazırına da 25 kuruş ücret ödenmiştir.⁵¹ Bu örnekte görüldüğü gibi vasi tayin edilen kişi ağa unvanlı, mahalle ileri gelenlerinden biridir. Bir diğer örneğimize de Hacı Eyyüp bin Ömer'in terekesinde karşılaşıyoruz. Hacı Eyyüp b. Ömer'in terekesinde sagir kızları Amine ve Ümmühan için vasi olarak muhtara 70 kuruş, nazırı içinde 50 kuruş ücret ödenmiştir.⁵² Bu örnekte de mahalle muhtarı, sagir çocuklar için vasi seçilmiştir. Terekelerde küçük çocukların vasiliği için genelde tereke sahibinin eşi yani çocukların anne veya babaları vasi olarak seçilmiştir.

Kara Mehmet bin Mustafa'nın sagir oğlu Halid için eşi Azime bin Mehmed vasi seçilmiş; Azime'nin talebi ile de günlük 20 para alması kararlaştırılmıştır.⁵³ Terekelerde %40 oranında küçük çocuklar için ebeveynlerinin tayin edildiği görülüyor. Anne babalara bu durumlarda yevmiye üzerinden günlük harcama oranı tespit ediliyor.

Tayin edilen vasilerin görevlerini yapmalarına dikkat edilmiştir. Bu konuda hassas olan devlet görevlerini yerine getirmekten aciz olan vasileri değiştirme yoluna gitmiştir. Hac yolunda vefat eden Hasan bin Abdullah'ın sagir çocukları için öncelikle amca oğulları Mustafa

⁵¹ A.Ş.S. Defter No 80, Sayfa No 89.

⁵² A.Ş.S. Defter No 83, Sayfa No 76.

⁵³ A.Ş.S. Defter No 80, Sayfa No 17.

tain edilmiştir. Ancak bu kişi daha sonra görevini yapmaktan aciz olduğu için, vasilik görevi bir başka kişiye verilmiştir.⁵⁴

F- AİLE BİREYLERİ:

1- ÇOCUKLAR :

Osmanlı tarihi araştırmalarında ortak bir noktanın bulunamadığı hususlardan birisi de aile başına düşen çocuk sayısıdır.⁵⁵ Çocuk sayısının tespitinde; terekelerin kaydından önce ailenin ölen çocuklarının olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekiyor.⁵⁶

Amasya'da inceleme dönemimiz içerisinde şehirli müslüman ailesinin sahip olduğu çocuk oranı 1,9'dur. Bu oran çocuksuz aileler ile birlikte hesap edilmiştir. Köylerde oturan müslüman ailelerin sahip oldukları çocuk oranı biraz daha yüksek olarak görülmektedir. Köylerde ortalama aile başına 2,4 çocuk düşmüştür. Çocuk sahibi olma noktasında müslüman ve zimmi arasında bir karşılaştırma yaptığımızda 0,8 oranında bir farkla karşılaşıyoruz. Zimmi ailelerin çocuk sayısı ortalaması 2,7'dir. İncelenen zimmi tereke sayısının az olması nedeniyle bu konuda kesin yargılara varmak sakıncalı olacaktır. Ancak zimmiilerin müslümanlardan daha fazla çocuğa sahip olduğunu tahmin ediyoruz.

XVI.-XIX. Yüzyıllar arasında Osmanlı Anadolu ailesini kapsayan bir çalışmada Amasya'ya ait değerlendirmede çocuk sayısı müslüman ailelerde 2.29, zimmi ailelerde ise 2.33 olarak bulunmuştur. Burada da zimmi ailelerin çocuk sayısı daha çok görünmektedir.⁵⁷ Aynı çalışmada Anadolu'nun geneli için verilen sayılar ise şu

⁵⁴ A.Ş.S. Defter No 80, Sayfa No 105.

⁵⁵ Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara da Ailenin Niceliksel Yapısı", Bellekten, LIV/211, 1990, s. 953.

⁵⁶ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", S.K.D.S.T.A., c. I, Ankara, 1992, s.106.

⁵⁷ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, a.g.m., s.108.

şekildedir: Şehirli müslümanlar 2.62, köylü müslümanlar 2.62, şehirli zimmiler 2.69. Bu sonuçlara göre Amasya'da tüm sınıflamalara göre aile başına düşen çocuk sayısı Anadolu ortalamasının altında kalmıştır.

Tablo : 2 Ailelerin Çocuk Sayıları

	Müslüman Şehirli		Müslüman Köylü		Zimmi Şehirli		Toplam	
Aile Sayısı	679		82		104		866	
Çocuk Sayısı	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
	676	708	82	149	179	182	937	1039
Toplam	1384		231		361		1976	

Amasya' ya ait yukarıdaki değerlendirme bekar terekeler dışarıda tutularak yapılmıştır.

Terekelerde toplam 166 ailenin hiç çocuğunun olmadığını görüyoruz. Bu sayı toplumun %19'unu karşılamaktadır. Anadolu ortalamasının %11 olduğuna bakılırsa Amasya'da çocuksuz ailelerin fazla olduğu anlaşılıyor.⁵⁸ Toplam tereke içerisinde 81 kişi (% 8) bekar olarak kaydedilmiştir. Kalan 866 kişinin toplam 1976 çocuğu vardır.(bkz. Tablo 2) Çocuksuz aileleri safdışı bırakacak bir değerlendirmede 541 çocuk sahibi şehirli müslim ailenin ortalama 2,7 çocuk sahibi olduğunu görüyoruz. Şehirlerde çocuksuz aile oranı %21, köylerde ise % 10 dur. Köylerde aile başına 2,4 olan sayı 2,9'a çıkmıştır. Zimmilerin %11'inin hiç çocuğu yoktur. Çocuk sahiplerinin ortalama 3,4'er çocukları vardır.

Amasya ailesinin gelir durumu ile çocuk sahibi olma arasında bir bağın olup olmayacağını da burada irdelemek gerekiyor. Yine ailelerin en fazla sahip oldukları çocuk sayısı kaçtı? Acaba çok çocuk sahibi olma arzusu var mıdır? Amasya'da 1 çocuğa sahip olan müslüman aile sayısı 176 (%27) ile en fazla görülmektedir. 2 çocuğa sahip şehirli müslüman aile sayısı 143(%24)

dir. 3 çocuğa sahip olan aile sayısı 112 (%28) ile üçüncü sıradadır. Köylerde ise % 29'luk oranı ile en fazla iki çocuklu ailelere rastlanmıştır.

Zimmi ailelerde fark edilir oranda çok çocuklu ailelerin fazla olduğu görülür. 3 çocuklu aile sayısı 33 olup toplam zimmi ailesinin %28'ini karşılamaktadır.

Amasya ailelerini üç tane servet grubuna ayırdık. Buna göre serveti 2000 kuruştan aşağı olan ailelerin genelde az çocuk yapma eğiliminde oldukları görülüyor. Bu grup içerisinde %42'lik çoğunluk 1 çocuk sahibidir. Orta halli denilebilecek kimselerin de aynı niyetle hareket ettikleri anlaşılıyor. (bkz. tablo 3) Hazırlamış olduğumuz tablodan anlaşıldığı kadarıyla servetin artmasıyla çocuk sahibi olma arzusu da çoğalmıştır. Zimmi ailelerde ise servetin artmasıyla az çocuklu aile sayısının arttığı farkedilmiştir.

Tablo: 3 Servet Durumlarına Göre Çocuk Dağılımı

	Servet	Çocuk suz aile	1	2	3	4	5	6	7	8	11	Toplam
Müslü man şehirli	0-1999 kuruş	46	74	54	27	10	6	-	2	-	-	219
	2000-19999 kuruş	76	93	77	73	38	13	4	1	1	-	376
	20000-(...+) kuruş	14	9	12	12	7	9	2	-	1	-	67
Müslü man köylü	0-1999 kuruş	4	4	13	4	1	1	2	1	-	-	31
	2000-20000 kuruş	5	9	8	6	7	4	2	4	1	-	47
	20000-....+ kuruş	-	2	4	1	-	-	1	-	-	1	8
Zimmi şehirli	0-1999 kuruş	3	4	7	13	5	1	-	-	-	-	33
	2000-20000 kuruş	8	17	12	20	5	6	3	4	-	-	75
	20000...+ kuruş	2	2	1	-	2	3	-	-	-	-	10
	Toplam	160	214	187	156	75	43	15	12	3	1	866
	Yüzde	%19	%24	%22	%18	%8	%5	%2	%2	-	-	%100

⁵⁸ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, a.g.m., s.106.

2- DİĞER FERTLER:

Öncelikle Amasya 'ya ait terekelerde bulunan kadın ve erkek tereke sahiplerini sayı olarak tespit etmemiz gerekmektedir.

Tablo 4 : Tereke Sahiplerinin Cinsiyetleri

Cinsiyet	Şehirli Müslim	Köylü Müslim	Şehirli Zimmi	Toplam
Kadın	246 %26	75 %9	108 %11	429 %46
Erkek	477 %50	19 %2	22 %2	518 %54
Toplam	723 %76	94 %11	130 %13	947 %100

Hane kelimesinin Osmanlı Devleti'nde kaç kişilik bir topluluğu ifade ettiği halen tartışılmakta olan bir deyimdir.⁵⁹

Amasya'da Tanzimat Dönemi'nde erkeklerin ölüm oranları ile kadınların ölüm oranlarını karşılaştırdığımızda şu sonuçlarla karşılaşırız. Erkeklerin ölüm oranı %76 iken kadınların ölüm oranı %24'dür. (bkz. Tablo 5) Bu sonuca ulaşırken, mirasçılar arasında bulunan eşler ile anne ve babaların sayıları değerlendirmeye alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin diğer şehirlerine ait çalışmalarda da erkeklerin ölüm oranlarının kadınlara göre daha fazla çıktığı görülmüştür.⁶⁰ Erkeklerdeki ölüm oranının yüksekliği zimmiler içinde geçerli görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan erkeklerin erken ölümlerinin zamanın hayat şartlarından kaynaklandığını söyleyebiliriz.. Osmanlı devletinde erkek nüfus yegane asker kaynağıdır. Özellikle son dönemlerde savaşların artması erkek nüfusun azalmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müslüman hanelerin %12'sinde aile büyüğü olarak annenin yer aldığını söyleyebiliriz.(bkz. Tablo 5) Ailelerin içerisinde aile ile

⁵⁹ Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", *İ.Ü.E.F.T.D.*, 32,(1979), s.331.

⁶⁰ Hüseyin Özdeğer, *a.g.e.*,(Bursa 'da 16. yüzyılda erkeklerin ölüm oranı %66, kadınların ölüm oranı ise %34 olarak çıkarılmıştır.)

birlikte oturan baba sayısı 26 kişi olup bu da yaklaşık %3'lük bir oranı karşılamaktadır genel olarak ailelerin %15'inde ebeveynlerden birisinin ailenin yanında yaşadığı görülmektedir.

Terekelerde mirastan pay alanlar arasında kız ve erkek kardeşler de bulunmaktadır. İslam feraiz kuralları çerçevesinde kardeşlerin mirastan pay almaları eşlerin veya çocukların varlığına göre değişiklik göstermiştir.⁶¹ Müslim tereke sahiplerinin %15'inde kardeşler mirastan pay almış olarak gözükmektedir. Terekelerde yakın akrabadan olmayan kimselere de rastlanır. Bunların amca çocukları, büyükbabaların kardeşleri, torunlar v.b. kimseler olduğu anlaşılıyor. Bunların oranı ise %11 olarak tespit edilmiştir. (bkz. tablo 5) Zimmi ailelere ait terekelerde diğerleri grubuna dahil edilen amca, teyze, bunların çocukları gibi akrabalar daha nadir olarak görülmektedir.. Bu durum müslüman aileler arasında akraba ve yakınlarla karşı ilgi ve alakanın zimmilere oranla daha kuvvetli olduğu kanısını uyandırıyor.

Terekelerde mirasçı olamayan ama Osmanlı ailesinin üyeleri arasında bulunan cariyelere de burada değinmek gerekmektedir. Aynı dönemde bir başka Osmanlı şehri olan Bursa'da cariyelerin oranı %12'dir.⁶² 18. Yüzyılda İstanbul'da köle veya cariye sahibi ailelerin oranı %24'dür.⁶³ Amasya da ailelerin hangi oranda cariye kullandığını, elimizdeki kaynaklardan tespit etmek zor gözüküyor. Ancak Amasya'da diğer şehirlerde olduğu kadar cariye kullanımının yaygın olduğu söylenemez. Bunun sebebinin ekonomik imkanlardan kaynaklandığını tahmin edebiliriz. İncelemiş olduğumuz terekelerde iki yerde cariye geçtiğini görüyoruz. Bunlardan birincisine Yeğenzade Hacı İbrahim Ağa bin Ahmet Bey'in terekesinde rastlıyoruz.⁶⁴ Hacı İbrahim Ağa üç tane cariyeye sahiptir. Cariyelerin değerleri 4000, 5000, 6000 kuruş olarak

⁶¹ Hamza Aktan, *a.g.e.*, s.136.

⁶² Abdurrahman Kurt, *a.g.e.*, s.48.

⁶³ Said Öztürk, "Tereke Defterlerine Göre İstanbul Ailesi 17.Yy", *İstanbul Araştırmaları*, 3, (1997), s.57.

⁶⁴ A.Ş.S. Defter No 77, Sayfa No 22.

verilmiştir. Cariyelerden birisi Rum asıllıdır. İkinci olarak 78 numaralı defterde görülen bizzat tereke sahibi bir kadının evlenmeden önce cariyeye olduğu anlaşılıyor.⁶⁵ Hacı Zeynep bin Abdullah isimli kadının, isminin başında cariyeye vasfı bulunmaktadır. Yine baba adının Abdullah olması da köle kökenli olduğu hakkındaki yargımızı güçlendirmektedir. Osmanlı'da yaygın bir uygulama olarak; sonradan müslüman olanlara ve kölelikten gelenlere baba adı Abdullah verilmiştir. Hacı Zeynep'in dikkat çekici bir diğer özelliği de 8 erkek çocuğa sahip olmasıdır. Çocuklarının hepsinin isimlerinin sonuna "bey" unvanı kullanılmıştır. Muhtemelen hacı Zeynep hanım, sahibi olan efendisiyle evlenerek azad edilmiş ve hürriyetine kavuşmuştur. Ayrıca Sofuzade mahallesinde oturan helvacı hacı Mehmet ağanın terekesinde değeri 2000 kuruş olan Nef'i isimli bir köle bulunmaktadır.⁶⁶ Hacı Mehmet ağanın toplam tereke miktarı 37.321 kuruştur. Bunun haricinde terekelerde köleye rastlanmamıştır.

Tablo 5: Terekedeki Mirasçılar

Varisler	Şehirli Müslüman	Köylü Müslüman	Şehirli Zimmi	Toplam
Karı	475	69	105	649
Koca	180	14	13	207
Kız Kardeş	93	6	23	122
Erkek Kardeş	107	9	16	132
Anne	92	9	32	133
Baba	26	1	13	40
Kız Çocuk	676	82	179	937
Erkek Çocuk	708	149	182	1039
Diğer	135	13	-	148
Toplam	2492	352	563	3407

⁶⁵ A.Ş.S. Defter No, Sayfa No 194.

G- ÇOCUKLARA VERİLEN İSİMLER:

Çocuklara isim verme konusu eski zamanlardan itibaren, kendi içinde özel anlamlar olan bir konudur. Özellikle Türklerde isim verme çocuğun bilgisi, cesareti ve özelliğine göre değişiklik gösterirdi.

Terekelerde toplam 3491 kişinin ismi geçmektedir. 1652 kadına toplam 90 çeşit isim verilmiştir. 1839 erkeğe de toplam 125 çeşit isim verilmiş olduğu anlaşıyor.

Erkek isimlerinin içerisinde en fazla kullanılan 10 isim şöyledir;

1. Mehmet (Muhammet): 345	6. Hüseyin : 101
2. Ahmet : 200	7. Hasan : 93
3. Mustafa : 171	8. Ömer : 87
4. Ali : 163	9. İbrahim : 84
5. Osman : 107	10. Abdullah : 70

Görüldüğü gibi Osmanlı ailesinde çocuklara verilen isimlerde dinî hassasiyetler ön plana çıkmıştır. İslam peygamberinin isimleri Osmanlı ailesinin çocuklarının isimleri olmuştur. Mehmet isminin daha çok Muhammet isminin yerine kullanıldığı anlaşıyor. Erkeklerin %19'una Mehmet isminin verildiği görülmüştür. Aynı isimlerin Amasya'nın komşusu olan Çorum'da da aynı yoğunluk da kullanılması, Anadolu da ailelerin ortak isimler etrafında birleştiği ile açıklanabilir.⁶⁷ Aynı çalışmada verilen isimlerle folklorik bir bağ kurmak istenmiş ve Yaşar, Durmuş, Durdu gibi isimlerin çocuk ölümleri ile ilgili olduğu vurgulanmıştır.

Terekelerde toplam 70 erkeğin isminin Abdullah olduğunu görüyoruz. Bunların içerisinde çocuk olanlarının sayısı 52'dir. Yine tereke sahiplerinden 79 erkek ve 38 kadın, toplam 117 kişinin

⁶⁶ A.Ş.S. Defter No 80, Sayfa No 62.

⁶⁷ Abdullah Gündoğdu, "1852-1863 Tarihleri Arasında Çorum Kazasında Sosyo-Ekonomik Yapı", *TİD*, 6, (1991), s.218.

babalarının Abdullah ismini taşıdığı tespit edilmiştir. Babası Abdullah olanların bazı çalışmalarda köle veya devşirme olarak değerlendirildiğini görüyoruz.⁶⁸

Araştırmamızda 1652 kadına toplam 90 çeşit isim verilmiş olduğunu tespit ettik. Kadınlara verilen isimlerin başlıcaları şunlardır.

1. Fatıma :280	5. Hafize : 102	8. Hanife : 67
2. Ayşe :198	6. Hatice : 99	9. Ümmügülsüm : 55
3. Emine :181	7. Zeynep : 68	10. Kerime : 39
4. Şerife :174		

Peygamber kızlarının ve eşlerinin isimleri Osmanlı kadınlarına en çok verilen isimler arasındadır. En çok verilen isim Fatıma'dır. (%17) Bir başka çalışmada Fatıma ismi yine Osmanlı kadınlarının en çok aldığı isim olmuştur⁶⁹. Çorum'da da en çok kullanılan kadın isimleri olarak Fatıma ve Ayşe en başta gelmektedir.⁷⁰

Amasya'da ailelerin dikkatimizi çeken bir başka özelliği de değişik sosyal statüde olanların isimlerinin çift isim olmasıdır. Bu konuda terekelere çok sayıda örnek yansımıştır. Örneğin Mevlevi şeyhi olan Mustafa Şakir Efendi çift isimlidir. Eşinin ismi Ayşe Kamile, oğlunun ismi de Hüseyin Arif'tir.⁷¹ Yine Gümüslüzade ailesine mensup olduğu anlaşılan Aişe İffet Hanımın, zevcinin ismi Mustafa Sadık, oğlunun ismi ise Hamid Cemil'dir.⁷²

Amasya'da kişilerin isimlerinin yanına tipolojileri hakkında bilgi veren lakapları da yer almıştır. Kara, kel, köse, siyahi, kırsakal gibi yaygın olarak kullanılan lakaplara rastlanmıştır.

⁶⁸ Said Öztürk İstanbul da babası Abdullah olanların oranını % 20 olarak bulmuştur. ("Tereke Defterlerine Göre İstanbul Ailesi 17. Yüzyıl ", İstanbul Araştırmaları , III, (1997), s.58.

⁶⁹ Nuri Köstüklü, Sosyal-Tarih Perspektifinden Yalvac'ta Aile (1892-1908), Konya, 1996, s.42.

⁷⁰ Abdullah Gündoğdu, a.g.m., s.220.

⁷¹ A.Ş.S. Defter No 83, Sayfa No 84.

⁷² A.Ş.S. Defter No 88, Sayfa No 105.

H-AİLENİN YAPISI:

Terekelerde bulunan varislerin tamamının aynı çatı altında yaşayan aile bireyleri olmadığından hareketle; aile ve hane kelimelerinin kullanımında bir bulanıklık söz konusudur.⁷³ Aynı mekanda yaşamayan sosyal birlikteliğe ve mekansal bağlantıya sahip olmayan, akraba grubuna da aile isminin verildiği biliniyor. Bu açıdan Osmanlı ailesinin yapısını incelediğimizde, mekan olarak aynı evi paylaşan fert sayısını sorgulamamız gerekiyor. Yine birden fazla evli çiftlerin, aynı mekanı paylaşıp paylaşmadıkları da araştırmacıların aydınlatmaya çalıştıkları bir konudur.

Aynı çatı altında yaşayan iki kuşaktan oluşan diğer bir deyişle karı-koca ve evlenmemiş çocuklar ile sınırlı aileye “küçük aile” veya “çekirdek aile” denir. Ailede kuşak sayısı ikiden fazla ise bu tip aileye de “geniş aile” denir.⁷⁴ Klasik dönemde ailenin üretimi ve çalışma durumları “büyük ailenin” hayat kalıplarına daha yakındır.⁷⁵ Kırsal hayat da yıllık tüketim stoklarının hazırlanması, ailenin güvenliğinin sağlanması gibi özel durumlar dolayısıyla geniş aile tipinin yaygın olması yadırganmamalıdır. Ancak geniş aile tipi hakim bir yapıda olmamıştır.

Klasik döneme ait iki çalışmada, Osmanlı ailesinin geniş aileden ziyade çekirdek aile şeklinde olduğu anlaşılıyor. Hüseyin Özdeğer Bursa’ya ait 16.y.y. çalışmasında aile ortalamasını 2.65 olarak bulmuştur.⁷⁶ Bursa’da 16.y.y. çocuksuz aile oranı %27, tek çocuklu aile oranı %20’dir⁷⁷. Buna benzer diğer bir sonuç İstanbul için bulunmuştur. İstanbul askeri ailelerinin 17.y.y.’da çekirdek aile tipinde oldukları belirtilmiştir.⁷⁸ Klasik dönemde Osmanlı ailesi %60 oranında çekirdek

⁷³ Alan Duben, “80 Yıl Önce İstanbulda Aile Hayatı”, Tarih Ve Toplum, 9/50, (1980), s.31.

⁷⁴ Hasan Yüksel, a.g.m., s.487.

⁷⁵ İlber Ortaylı, a.g.c., s.5.

⁷⁶ Hüseyin Özdeğer, a.g.e. s.59.

⁷⁷ İlber Ortaylı, a.g.c., s.6.

⁷⁸ Said Öztürk, a.g.m., s.38.

aileye sahiptir. Yakın zamanda aile konusunda Anadolu üzerine yapılan çalışmalarda şu sonuçlar alınmıştır. Kayseri’de aile ortalaması ebeveyn dahil edilmeden 4.89, ebeveyniyle birlikte 5.22 olarak bulunmuştur.⁷⁹ Aynı dönemde Ankara’da aile ortalaması 4.4 olarak çıkartılmıştır.⁸⁰ Tanzimat Dönemine gelindiğinde Osmanlı ailesinin çekirdeğinde pek fazla değişiklik olmamıştır. Alt tabaka aile yaşantısında normal işleyiş devam etmiştir. Ancak iktisadî açıdan toplumun üst seviyelerinde bulunan ailelerinde, zenci dadılar, Çerkez hizmetçiler gibi işlevleri olan yeni fertler görülmeye başlamıştır.⁸¹ Son dönemde aile büyüklüğü ve bileşiminde hareketliliği sağlayan diğer bir unsurda aileler arası uzun dönemli misafirliklerdir. Hala ve teyzeler uzun süre aile ile birlikte kalarak hane üyesi konumuna çıkmaktadır.

İnceleme sahası olan yıllarda Amasya’da aile ortalamasını bulmada, terekelerde yer alan mirasçılarının sayısına bakıyoruz. Amasya’da anne baba ve kız-erkek çocukların oluşturduğu aile ortalaması şu şekilde bulunmuştur; Müslim ailelerde 3,00, köylü ailelerde 3,6, zimmi şehirlilerde 3,9. Aileye anne ve babaları da dahil ederek bulduğumuz sonuç ise şöyledir; müslim ailelerde 3.2, köylü müslimlerde 3,7, şehirli zimmilerde ise 4,3’dür.

Müslim ailelerin %12’sinde anne, %3’ünde baba aile ile birlikte oturmaktadır.

Görüldüğü gibi Amasya’da aile ortalamasına bakıldığında geniş aile tipinden ziyade çekirdek aile tipinin daha yaygın olduğu anlaşılıyor.

⁷⁹ Muhittin Tuş, “Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma 1700-1730”, S.Ü.S.B.E.D 4,(1999).

⁸⁰ Ömer Demirel, “1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, Belleten LIV/211,(1990), s.953.

⁸¹ Banu Yetim, Tanzimat Döneminde Türk Aile Yapısı Y.L. And Üni. , Eskişehir,1994, s.52.

I-ÇOK EŞLİ EVLİLİK:

Çok eşlilik eski toplumlarda her zaman yer alan bir konu olup, Hint ve Mısır medeniyetlerinde var olan, ilahi menşeli dinlerde de yer alan evrensel bir olgudur.⁸²

İslam'dan önce Türklerde, sadece Kırgızlar'da görülmekle birlikte bunun da şartı hanımlarının farklı yerlerde oturması gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim de çok eşle evlilik hususunda Nisa suresinin 3. ayeti yer alır. İslam alimleri ayetin tefsirinde çok eşle evliliğin, şartlara bağlı olduğunu, zaruretlerle sınırlandırıldığını belirterek cevaziyetinin bu gibi esaslara dayandırıldığını belirtmişlerdir.⁸³

Osmanlı toplumu üzerine yapılan araştırmalarda ve yabancı seyyahların gözlemlerinde çok eşle evliliğin yaygın olmadığı anlaşılmıştır. 16. Yüzyılda Anadolu'ya gelen Alman papazı Solomon Schwegler'in Osmanlı toplumu için tespiti bu noktada dikkate alınmalıdır. O Osmanlı kadının erkeğine hükmettiğini, Osmanlı'nın dünya hakimiyetinin altında yatan sırrın da bu olduğunu vurgulamıştır. Yine ona göre Osmanlı toplumunda çok eşlilik yok denecek kadar azdır.⁸⁴

Arşive dayalı yapılan aile çalışmalarında da yine Osmanlı toplumunun çok eşli evliliğe meyilli olmadığı belirtilmiştir. Çok eşle evlenmenin birtakım şartlar taşıdığı özellikle vurgulanmıştır. Çok eşle evlenmelerde dikkate alınan hususlardan birisi Osmanlı toplumundaki kadın ve erkeklerin ölüm oranlarında gizlidir. Her

⁸² Musa Carullah, **Hatun**, Kitabiyat Yayıncılık, İstanbul,1999, s.82.

⁸³ Abdurrahman Kurt, **a.g.e.**, s.86.

⁸⁴ İlber Ortaylı, "Anadolu da 16. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", **OA** .1 (1980),s.38.

zaman için Osmanlı toplumunda erkeklerin ölüm oranı kadınların ölüm oranından yüksektir. Dul kalan Osmanlı kadınlarının, toplum tarafından bir nevi korunması, himaye edilmesi için evlilik müessesesinin kullanılmış olabileceği kuvvetli bir ihtimaldir. Yine neslin devamını sağlama düşüncesi İslam'ın ve özelde Osmanlı toplumunun evliliğe bakış açılarından birisini yansıtır. Çocuk sahibi olamayan erkeklerin birden fazla eşle evlilik yaptıkları anlaşılmaktadır.

Konya için yapılan bir araştırmada 18. Yüzyılda Osmanlı ailesinin çok eşle evlilik oranı %9.57 olarak bulunmuştur.⁸⁵ Aynı tarihlerde Ankara 'da çok eşle evlilik oranı %12 'dir.⁸⁶ Bir diğer Orta Anadolu şehri olan Kayseri' de çok eşle evliliğin toplumun %8.69'un da geçerli olduğunu görüyoruz.⁸⁷ İncelenen tereke itibariyle daha az olan Kırşehir çalışmasında çok eşle evlilik oranı %16.66'dır. En yoğun kır nüfusun bulunduğu bu bölgede bulunan %16 oranı dikkat çekicidir.

Acaba devletin batı bölgeleri ile Anadolu'nun iç kısımları arasında çok eşle evlilik konusunda farklı uygulamalar görülür mü? Bu sorunun cevabını bulmada iki araştırmanın sonuçlarından faydalanabiliriz. Cem Behar'ın geç dönem İstanbul'u için yaptığı çalışmada çok eşle evlilik oranı %2.51 olarak bulunmuştur.⁸⁸ 17. Yüzyıl Bursa sicillerini inceleyen Hüseyin Özdeğer'in çalışmasında çok eşle evlilik %4 civarında görülmektedir.⁸⁹ Aynı şehrin ileri ki

⁸⁵ Muhiddin Tuş , " Osmanlı da Ailenin Niceliği Eş Durumu. Çocuk Sayısı :Konya Örneği ". HÜ Nüfus Etüdleri Enstitüsü . 3. Ulusal Nüfus Bilim Konferansı ,Ankara, 25 Aralık 1997, s.4.

⁸⁶ Ömer Demirel , "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı" s.948.

⁸⁷ Muhiddin Tuş , "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma :1700-1730", s.52.

⁸⁸ İlber Ortaylı , a.g.e. , s.90.

⁸⁹ Hüseyin Özdeğer , 1413-1650 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri . İstanbul . 1988, s. 62.

yıllarında, Tanzimat Döneminin de aile hayatını inceleyen diğer bir çalışmada da çok eşle evlilik oranı %2.2 olarak bulunmuştur.⁹⁰

Görülüyor ki Osmanlı Devletinde Anadolu'nun batı kesimlerine nazaran iç kısımlarda çok eşle evlilik biraz daha fazla olmuştur.

Amasya için yapacağımız değerlendirmeyi, terekelerin ekonomik durumu başta olmak üzere; sosyal statü, çocuk sahibi olma arzusu gibi unsurları dikkate alarak yapacağız. Aşağıda vereceğimiz tablolarda, ayrıntılı olarak bu bilgileri görebilmekteyiz.

Çok eşle evlilik acaba, toplumun belli bir kısmının sahip olduğu bir ayrıcalık mıydı? Toplumun oluşturan sosyal gruplar arasında, çok eşli evliliklerin dağılımı şu şekildedir.

Tablo 6 : Çok Eşli Evlilerin Sosyal Statüleri

Abdullah Oğlu	Hacı	Seyyid	Efendi-Molla	Esnaf	Ehl-i Örf	Ayan	Belli değil	Toplam
4	11	2	6	2	2	1	12	42

Görüldüğü gibi toplumun her kesimi çok eşli evlilik yapabilmektedir. En kalabalık grubu herhangi bir statüsü olmayan vatandaşlar oluşturmaktadır. Hacı unvanlılarla ehl-i ilim mensuplarının da fazla evlilik yaptıkları anlaşılıyor. Yine Osmanlı yönetici tabakası arasında poligami yani çok eşli evliliğin revaçta olduğu görülmektedir. Bu aileler aynı zamanda geniş aile yapısına sahip ailelerdir.⁹¹

Evli erkek sayısına göre acaba toplumda çok eşli evlilik oranı ne durumdadır? Şehir merkezi ile köylerde oturan insanlar bu konuda nasıl bir tavır almışlardır? Bu soru, yapılan çalışmalarda en

90 Abdurrahman Kurt, *a.g.e.*, s.82.

91 Hasan Yüksel, *a.g.m.*, s.489.

çok üzerinde durulan ve aydınlatılmaya çalışılan bir öneme sahiptir.

Tablo 7: Çok Eşli Evli Sayısı

	Evli tereke sahibi				Toplam	
	Şehir		Köy		437	
	423		14			
Çok eşli evlilik	40	%10	2	%12	42	%10

Amasya'da çok eşle evlenme olayı şehir merkezi ile köylerde yaşayanlar arasında farklılık göstermiştir. Amasya genelinde ortaya çıkan %10 çok eşle evlilik oranı, diğer Anadolu şehirlerinde bulunan sonuca yakındır. Osmanlı toplumunda Tanzimat Döneminde çok eşle evlilik oranı fazla yüksek değildir. Aşağıda mezkur evlenmelerde sebep olabilecek durumlar açıklanmaya çalışılmıştır. Çocuk sahibi olma düşüncesi ile neslin devamı için gerekli olan erkek evlat sahibi olma çok eşli evliliklerde en fazla görülen sebeplerdir. Amasya'da çok eşle evlenenlerden bir tanesi 3 eşlidir. 88 numaralı defterde molla olduğu anlaşılan şahsın üç eşi olmasına rağmen hiç çocuğu yoktur. Çocuk sahibi olma düşüncesi ile yapılan bu evliliklerde erkeğin kısır olma ihtimalinin yüksek olduğu anlaşılıyor. 2688 kuruluş terekesi bulunan 78 numaralı defterde statüsü belirtilmeyen şahsın 4 eşi vardır. Bu şahsın sadece bir tane sağır erkek çocuğu vardır. Diğer evliliklerde erkekler iki eşle evlenmişlerdir.(Bkz. Ekler Tablo 7)

Çok eşli evliliklerde tereke miktarının etkisini de incelemek gerekiyor. Zenginlik acaba çok eşli evliliğe doğrudan bir etki yapmış mıdır? Terekeleri üç gruba göre değerlendirdik. Toplumun maddi açıdan alt seviyesi ile üst seviyesi arasında nasıl bir farklılaşmanın olduğu aşağıdaki tablomuzda gösterilmiştir.

Tablo 8 :Çok Eşlilerin Tereke Miktarı Ve Çocuk Sayısı

Tereke Miktarı	Çocuk sayısı								Toplam
	Çocu ksuz	1	2	3	4	5	6	7	
0-4999 Kuruş	2	5	3	1	2	3	1	-	17
5000- 14999 Kuruş	6	2	1	2	2	1	-	1	15
15000- ...+ Kuruş	3	1	2	1	1	1	1	-	10
Toplam	11	8	6	4	5	5	2	1	42

Zenginlik ile çok eşli evlilik arasında doğru bir orantının olmadığı görülür. Mevcut terekelerde 34 sagir erkek çocuğu, 19 kebir erkek çocuğu, 21 sagir kız çocuğu, 25 kebir kız çocuğu olmak üzere toplam 99 çocuğa rastlanmıştır. Evliliklere rağmen 11 ailenin hiç çocuğunun olmaması dikkat çekicidir. Ailelerin çocuk sahibi olamamasında kadınların doğurgan olamamasının etkisi %71, erkeklerin kısır olmasının etkisi ise %29 civarındadır.

Çok eşli 42 tereke sahibininin 11 tanesinin hanımlarının isimlerinin aynı olması dikkatimizi çekmiştir.

II. BÖLÜM: AİLENİN MEKANI

A- AMASYA MAHALLELERİ:

Mahalle Osmanlı şehirlerinde devlet tarafından temel yönetim birimi olarak kabul edilmiştir. Vergi kayıtları, yükümlüğü bulunan reayanın isimleri mahallelere göre yazılmıştır. Bürokratik ve iktisadî endişeler Osmanlı mahallesini merkezi otoritenin gerçekleştiği en küçük yapı taşı olarak karşımıza çıkarmıştır.

Sosyo-kültürel anlamda Osmanlı mahallesi birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde kişilerin oluşturmuş olduğu topluluğun yaşadığı yerdir.¹ Osmanlı mahallesinde sosyal statü veya gruplara göre farklılaşma yoktu. Ev sahipleri arasında bey, efendi, çavuş ve paşalar bulunduğu gibi hamal ve muhallebeciler de yer alıyordu.²

Amasya 1080 yılından itibaren Danişmendlilerce Türk-İslam geleneği ile iskan edilmiştir.³ Sırasıyla Selçuklu, Moğol, Eretna Devletleri tarafından Amasya şehri idare edilmiştir. Araştırmaların ortaya koyduğu bir gerçek, Amasya'nın Osmanlı öncesi dönemde 20 mahallesinin olduğudur.⁴

Şehzadelerin eğitim gördüğü Amasya bu özelliği ile Osmanlı döneminde hızlı bir şehirleşme evresine girmiştir. Amasya da görevlendirilen Yakup Paşa, Yakut Paşa, Bayezid Paşa, Yörgüç Paşa

¹ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev Ve Nitelikleri Üzerine" **Osmanlı Araştırmaları**, 4, (1984), s.69.

² Cem Behar, Alan Duben, **İstanbul Haneleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.42.

³ Kani Kuzucular, **Amasya Kentinin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi** Basılmamış Doktora Tezi İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1994, s.34.

⁴ Kani Kuzucular, **a.g.e.**, s.51.

gibi şahısların kurmuş olduğu külliye ve kendi adlarına kurulmuş bulunan mahalleler dikkat çekicidir.

Klasik Osmanlı döneminde mahalleler genellikle müslüman zimmi şeklinde ayrılmıştır. Ayrı dinlerden olanlar aynı mahallelerde oturmamışlardır.⁵ Bu şekilde bir ayrılma inanç ve gelenek birliğine sahip kişilerin yan yana yaşamalarının daha rahat oluşuna ve Osmanlı öncesi merkezi otoritenin zayıf halinin yerleşmeye etkisi olarak açıklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin geneli için yapılan bu değerlendirmenin Amasya için de geçerli olduğu anlaşılıyor. 1523 tarihli Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki 387 numaralı Tapu Tahrir Defterinde Amasya da 48 müslüman, 4 tane de zimmi mahalle bulunmaktadır.⁶ Zimmi mahallelerden Vartan ismi ile bilinen mahalle Ermenilere aittir. Diğerleri Rum Ermeni karışık zimmi mahalleleridir. Bu dönemde müslüman mahallelerden, 14 tanesi cami ve mescit ismi taşımaktadır.

Hüseyin Hüsameddin Amasya Tarihi isimli eserinin birinci cildinde Amasya mahallelerini kuruluş tarihleri ve kurulmasına etkisi olan şahısları ile birlikte ayrıntılı olarak anlatmıştır.⁷ (Bkz. Ekler Tablo 6)

Osmanlı Devleti'nde toplumsal yapının kontrolünde mahalle hayatının yeri farklıdır. Mahalle sadece şehrin fiziki olarak tanımlanabilecek bir ünitesi olmaktan fazla bir şeyi ifade etmektedir. Şehirde sosyal dayanışma ancak mahalle sınırları içinde ferde intikal eden bir nitelik taşıyordu.⁸ Mahallenin mahalle halkı üzerinde tam ve kesin bir kontrolü vardı. Mahallede herkes, görünmez bir hiyerarşinin

⁵ İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.28.

⁶ Adnan Gürbüz, Toprak- Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancığı, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1993.

⁷ Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, c. 1, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları 1986, s. 85-142.

⁸ Doğan Kuban, "Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal Ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", Vakıflar Dergisi, 7, (1968) s.66.

kademesinde yerini almıdır. Mahallenin yazılmamış kurallarına bağlı kalınırdı.

Osmanlı mahallesinin fonksiyonunu yerine getirmede bazı unsurları özellikle vurgulamak gerekir. Bunların en başında çıkmaz sokaklar gelmektedir. Amasya'da Hatuniye mahallesinde bulunan çıkmaz sokaklar bugün bile özelliğini kaybetmemişlerdir. Çıkmaz sokak, hane halkının güvenliğini ve mahremiyetini dışarıya karşı koruyan bir güçtür. Çıkmaz sokaklarda insanlar, evin büyütülmesi, başka bir kapı açılması ve cumba yapılması gibi özel durumlarda diğer evlerin onayını almak zorundaydılar.⁹

Çalışmamızın zaman aralığını oluşturan devrede Amasya mahallelerinin genel yapısı geçmiş devrelere göre farklılık göstermiştir. Modernleşmenin yeniden belirlediği üretim ilişkileri toplumsal yapılanmada öncelikle kentsel mekanlarda "iş alanları" ile "evi" ayırtmıştır. Bu değişim mahallenin ve dolayısıyla sokağın geleneksel dönemde ev, cami, çarşı şeklinde ki görüntüsünün değişiminde etkili olmuştur.¹⁰

İnceleme dönemimize ait Temettuat Defterlerinde 42 mahallenin isimlerine ulaştık. İçlerinden dört tanesi hariç diğerlerinin bilgilerinden faydalandık.* Temettuat defterleri içerisinde 14 mahalle hariç diğer 24 mahallede zimmi aileleri ile müslüman aileler bir arada yaşamaktadırlar. Zimmilerin en kalabalık oldukları mahalle Kazgancı mahallesidir. Bu mahallede 22 zimmi aileye karşın 2 tane müslim aileye rastlanılmıştır. Aynı yıla ait komşu şehir Tokat'ta zimmi ve müslim mahallelerinin ayrı ayrı

⁹Cem Behar, "Kasap İlyas Mahallesi,Sosyal Demografik Portresi 1546-1885" İstanbul Araştırmaları, 4, (1998), s. 37.

¹⁰Nevin Meriç, Osmanlı da Gündelik Hayatın Değişimi Adabı Muâşeret, Kaknüs Yay., İstanbul,2000, s.87.

* Şeyhe'nin Hacı Hamza, Birinci, Sıraböcekhane,Mahallelerinin Defterlerine Ulaşamadık

olduğu bilinmektedir.¹¹ 19 yüzyılın ilk yarısında Ankara'da müslüman ve zimmi aileler hem aynı mahallede hem de farklı mahallelerde yaşamaktaydılar.¹² Yakın zaman dilimine ait bir başka örnek ise Antalya şehridir. Burada da zimmi ve müslim aileleri bir arada oturmaktaydılar¹³.

İncelemiş olduğumuz 7 adet Şer'îye sicil defterlerindeki durum diğer kaynağımızı doğrular niteliktedir. 1839-1863 yıllarında, 27 yıllık süre içerisinde Amasya'da 67 mahalle ismine tesadüf edilmiştir. İçlerinden bazı mahallelerin isimlerinin zaman içerisinde değişmiş olduklarını ve bunu hesaba katmadığımızı belirtelim. Kılınççı, Böcekhanesi, Çıkrık, Hoca Saadetin gibi bazı mahalleler değişik isimlerle defterlere yansımıştır. Bununla birlikte Tanzimat Döneminde ekonomik ayırıma göre sınıfsal yerleşmelerin arttığı gözönünde bulundurulursa mahalle sayısındaki artışın nedenini açıklamak daha kolaylaşır.¹⁴ Şer'îye sicillerine yansıyan mahallelerden 37 tanesinde zimmi ve müslim aileler birlikte yaşamaktadırlar. Bu dönemde bir arada yaşamada daha istekli oluşta muhtemelen Tanzimat ve Islahat Fermanlarının güvencesi etkili olmuştur.

Mahallelerin isimlerinden yola çıkarak yapılacak bir değerlendirme mesleki bir gruplaşmanın mahalle oluşumundaki yerini gösterecektir. Mesela 1495 yılında Şehzade Ahmet'in devrinde bozanın yaygınlaşmasıyla büyük bir bozahane inşa edilmiştir. Hüseyin Hüsameddin'in verdiği bilgilere göre bozacıların satış yaptığı bozahanenin bulunduğu mahalleye daha sonraları Bozahane mahallesi denilmiştir.¹⁵ Saraçhane mahallesinin oluşmasında da buna benzer bir gelişme kaydedilmiştir.

¹¹ Galip Eken, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Toplumunda Nüfusun Mesleki Yapılanması: Tokat Örneği", H.Ü Nüfus Etüdleri 3. Ulusal Nüfus Bilim Konferansı 25.12.1997, Ankara, s.3.

¹² Rifat Özdemir, 19.Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fiziki Demografik, İdari Ve Sosyo-Ekonomik Yapısı 1785-1840), Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998

¹³ Rifat Özdemir, "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki Ve Demografik Yapısı 1800-1867", Tarih İncelemeleri Dergisi, 7(1992), s.96.

¹⁴ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 28.

¹⁵ Hüseyin Hüsameddin a.g.e. s. 91

Seraçların** imalathanelerinin yoğun olduğu mahalle Saraçhane mahallesi olarak adlandırılmıştır. Kılıçhane, Böcekane, Kazgancı gibi mahalleler içinde buna benzer değerlendirmeler yapılabilir. Yine bu dönemde Amasya mahallelerinin 17 tanesinin bir şahsın ismiyle birlikte anıldığı görüyoruz. Ayrıca Amasya'nın güçlü ailelerinden olduğu bilinen Gümürlüzadelerin olduğu iki mahalle de aynı isimle kayıtlara yansımıştır.

Netice olarak Tanzimat döneminde Amasya da zimmi aileler ile müslüman aileler aynı mahallede, aynı sokak aralığında yaşamışlardır. Klasik dönemdeki farklı mahallelerde yaşama dini ve etnik açıdan değil belki farklı mesleki gruplaşmalarla devam etmiştir.

B- AMASYA' DA EVLER:

Ailenin yaşadığı mekanın oluşmasında dini, ekonomik ve sosyal endişeler yer almaktadır. Aile mahremiyetinin korunması evlerin inşasında dikkate alınan önemli bir kıstas olmuştur. Osmanlı evinin dışarıdan bakıldığında göze çarpan ilk unsuru yüksek ve sağır duvarlarla çevrili olmasıdır. Bu duvarlardan iki kanatlı büyük kapı ile avluya yada bahçeye geçilerek Osmanlı evine ilk adım atılmış olunur.¹⁶ Osmanlı ailesinde yoğun bir kullanım alanına sahip olan avlu, Yakındoğu ve Akdeniz ülkelerinin en eski geleneklerinden biri olarak karşımıza çıkıyor.¹⁷ Avlulu veya bahçeli ev ile Anadolu ailesinin günlük yaşantısı birbirini tamamlamaktadır. Anadolu kadını bahçesinde, meyveli ağaçları, ekmek yaptığı tandırı, çamaşırlarını yıkadığı mekanı, ile günlük yaşantısının büyük bir bölümünü burada geçirir.

** :seraç:hayvan semeri yapan usta

¹⁶ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhittin Tuş, "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya Giyimi-Kuşam 16. -19. Yüzyıllar", **SKDSTA**, c.2, Ankara, 1992, s.704.

¹⁷ Doğan Kuban, **u.g.m** s. 69

Ev planı ve yaşamı ile kent planı ve yaşamı arasında uyumlu bir benzerlik vardır. Eski kentlerde “iç kale, şehir, bağlar“ düzeni savunmaya, geçinmeye, mevsimlere uygun bir planlama ürünüdür. İlbaharda kentten bağlara göç başlarken evlerde de kış odasından yaz odasına geçişler söz konusudur.¹⁸ Anadolu şehirlerinin anıtsal bir görüntüsü yoktur. Yapılan konut ve binalar alımlı olmalarına göre değil, fonksiyonlarına göre değerlendirmeye alınır.¹⁹

Yapılan araştırmalar, Osmanlı evinin yapılarına göre değişik isimlerle anıldığını gösteriyor. Tahtani kavramı tek katlı orta halli bir ev için kullanılmıştır. Fevkanı ise iki katlı evlere verilmiş bir isimdir. Mükellef olarak bilinen evler büyük evler ve konaklar olarak işaret edilmiştir. İncelediğimiz belgelerde evlerin bu şekilde özelliklerinin verildiğini görmedik. Birkaç yerde “bir bab” şeklinde bir nitelik verildiğine rastladık.

Yine iki yerde “konak” ismi ile geçen evlerin bedeli tereke kaydına aktarılmıştır. 16. yüzyılda İstanbul da Kasap İlyas mahallesinde rastlanan “bir bab” ifadesi ile, anılan mekanın en yaygın yaşama birimi olarak geçtiği anlaşılıyor. Amasya’da ev sahiplerinin hemen hemen tamamında ocak takımı, çamaşır kazanı, şire kazanı gibi ev bahçesinde kullanılabilecek ev eşyası vardır. Arşiv kayıtlarında Osmanlı evine ve bulunduğu mekana dair pek fazla bilgiye ulaşamadık.

Türk roman ve hikayelerinde ayrıntılı olarak ev ve mahalle yaşantısı tasvir edilmiştir. Halide Edip Adivar’ın “Sinekli Bakkal” romanında Osmanlı evi ve mahallesi şöyle anlatılıyor; “Evler ahşap ve iki katlı, köhne çatılar karşıda birbirini üstüne abanır gibi uzanmış eski zaman saçakları her pencerede kırmızı toprak saksılar sürülü kafeslerin arkası kocakarı başları dizili,

¹⁸ Doğan Kuban, a.g.m., s.72

¹⁹ Cem Behar, a.g.m., s.28.

bağıra bağıra dedikodu yaparlar. Mahalle orada muhabbet eder konuşur, kavga eder, eğlenir. Hayatın orada geçmeyecek safhası yoktur. İhtiyarlar vaktiyle, çeşme başında doğuran kadın bile olduğunu gülererek rivayet ederler.”²⁰

Amasya evlerinin gelişim ve kökeni incelendiğinde karşımıza Türklerin Anayurttan geldikten sonra geliştirdikleri ev kültürü çıkmaktadır. Anadolu’dan Balkanlara kadar uzanan coğrafya üzerinde, yayılma alanı bulan “Hımış“ tekniği yani, ahşap çatki arası kerpiç dolgulu zemin katı çoğunlukla taş olan konut tipi fazla değişikliğe uğramadan Amasya’da da görülmüştür.²¹

Evler genellikle avlulu ve bahçelidir. Özellikle haremlik ve selamlık olarak düzenlenen evlerde bahçe ortada kalmakta ve evler dışı kapalı bir görünüm almaktadır. Bahçe içerisinde genellikle bir ocak ve su kuyusu bulunmaktadır. Evlerin giriş kısımlarının altında seki altı denilen pabuçluk kısımları yer alır. Evlerin plan merkezini içerde bulunan sofalar oluşturmaktadır. Odalar bu sofanın yanında yer alır.²²

Amasya evlerinden günümüze gelenlerin tarihi 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonraki tarihe aittir. Amasya’da doğal afet ve yangınların fazla olması Amasya evlerinin ömrünün kısa olmasına neden olmuştur. Bugün Amasya da karakteristik tarihi evlerin bulunduğu Hatuniye mahallesi canlı bir şahit olarak karşımızda durmaktadır. Konutlar birbiriyle daha çok yan yana ve veya sırt sırta, bitişik nizam olarak ele alınmıştır. Evler daha çok bodrum üzeri tek katlı olarak tasarlanmıştır. Bodrum üzeri iki katlı olarak düzenlenen uygulamalara da rastlanır. Konutların ikinci kat uygulamaları genellikle cumbalı olarak yapılmakta. bu sayede hem evin alanında bir simetri oluşmakta hem de daha fazla yer

²⁰ Cevdet Kudret, Türk Edebiyatında Hikaye Ve Roman, c. 2, Varlık Yay. İstanbul, 1978, s.91.

²¹ Muzaffer Doğanbaş, Amasya Evleri, Amasya, 1999, s.16.

²² Muzaffer Doğanbaş, a.g.e s.17.

kazanmak söz konusu olmuştur. Evler eliböğründeyle desteklenmekte ve iç mekanda genişleme sağlanmaktadır. İkinci katlar birinci katlara göre daha fazla pencere barındırmaktadırlar. Pencereleer giyotin tarzında üçlü gruplar halinde ele alınmış olup dışarıdan bakıldığında içerinin görünmesini engelleyen ahşap veya sacdan kafeslere rastlanır.²³

Amasya evlerinin en önemlisi 1865 yılında Ziya Paşa'nın Amasya mutasarrıflığı zamanında defterdar olan Hasan Talat Efendinin yaptırdığı Hazeranlar Konağıdır. Bu konak Tanzimat sürecindeki değişimin ev planında takibi için güzel bir örnektir. Yüksek rütbeli kişilerin kullandıkları konaklar, Tanzimat'ın ileri dönemlerinde Anadolu'da da görülmeye başlanmıştır.

Belgelerimizde evlerin yapıları ve kullanım özelliklerinden ziyade onların kira bedelleri ve satış fiyatlarına dair bilgiler mevcuttur. İncelemiş olduğumuz Temettuat Defterlerinde 1.392.177 kuruş olan toplam yıllık gelirin 2483 kuruşu ev kiralarından gelmektedir. Kiralık ev sayısı 40 olarak tespit edilmiştir. Buna göre Amasya'da hemen hemen bütün ailelerin kendilerine ait evlerinin olduğu sonucuna varılabilir. Amasya esnafları arasında 1844 yılına ait 8 tane kiremitçi ve 7 tane duvarcı esnafının bulunduğunu söylemek gerekir. Muhtemelen Amasya evlerinde kiremit yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Yine evlerin etrafında duvarlarla kapalı bir ortam oluşturulmuş olunmalıdır.

Şer'ıye Sicillerinde sayısını tespit edebildiğimiz 179 adet ev vardır. Bu evlerin içerisinde "bir bab" olarak nitelendirilen 100 kuruş ile 7500 kuruş arasında değişen 7 adet ev vardır. Bir bab olan evler mütevazi bir yapıda olup Amasya'da en fazla bulunan evlerdir.

²³ Muzaffer Doğanbaş, a.g.e. s.20.

Tablo 9: Amasya’da ki Ev Fiyatları

0-500 Kuruş	500-1000 Kuruş	1000-5000 Kuruş	5000-...(+) Kuruş	Toplam
52	29	68	24	179

Tabloda da görüleceği üzere Amasya evlerinin %85’i küçük ölçekli mütevazi evlerden oluşmaktadır. Terekelerde sadece iki yerde “konak” tabiri kullanılmıştır. Bunlardan ilki 77 numaralı defterde (1839- 1840) Kurşunlu mahallesinde oturan el hac Lütfullah Efendiye aittir. Evin değerinin on bin kuruştan biraz fazla olduğu anlaşılıyor. Tespit edebildiğimiz kadarı ile Amasya’ da en pahalı evler ve sahipleri şunlardır.

Defter No:	Mahallesi	İsim	Ev Fiyatı (kuruş)	Toplam tereke (kuruş)
88	Köprübaşı	Mustafa	30.000	67.367
88	Köyceğiz	Kuyumcuoğlu Ömer Ağa B. Hacı Hüseyin	20.500	73.340
88	Gümüşlüoğlu	Hacı Ahmet Ağa B. Hacı Hüseyin	20.000	50.802
88	Hacıhamza	Hacı Hafize B. Abdullah	16.500	69.302

Amasya’da en zengin eve sahip olan iki kişi “ağa” unvanına sahiptir. Diğer ev sahibinin birisinin de kadın olması ile dikkat çekicidir. En zengin eve sahip olan ve sadece isminin Mustafa olduğunu bildiğimiz şahısın evinin değeri toplam terekesinin %50’sinden fazladır.

Tanzimat sürecinin getirdiği değişiklik, toplumun bütün katmanlarında farklı oranlarda hissedilmiştir. Kanuni düzenlemelerin arttığı bu dönemde evlerin ilk kez taş malzeme ile yapılması için kanunlar çıkartıldığı görülmektedir. Yangınların fazla olması, ev saçaklarının birbirine bağlantılı olması bu konuda titizlikle

davranılmış olacağını gösteriyor.²⁴

Ailenin geçirdiği değişimle evin geçirdiği değişim birbirine paralel bir gelişmedir. Bu anlamda modernleşme sürecinde toplumsal değişmeye paralel olarak ev hem fiziki yapısı, fonksiyonları, mahalle ve kent ölçeğindeki konumu itibariyle hem de aile bireyleri ve toplumsal beklentiler açısından değişmiştir.²⁵ Yukarı da değinildiği üzere 19. yüzyılda mahallenin yarı kırsal yapısı değişmiştir. Tümü sokağa bakan evlerin artık bitişik nizamla düzenlendikleri görülüyor. Evlerin çoğu bahçe ve bostanlarla değil başka evlerle çevrilmiştir.²⁶ Yeni süreçle birlikte konak aile yapısı şehir hayatının gündemine girmiştir. Yarı pederşahilik vasfı taşıyan konak ailesinin oluşumu ve gelişimi, zamanın ekonomik şartları ile gelir dağılımındaki dengesizliğin sonucu gözüyle bakılıyor.²⁷ Konaklar Tanzimat elit grubunun yüksek rütbeli askerlerin, memurların, saraya yakın kimselerin evleriydi. Ancak taşra kentlerinde mekansal yapının değişim süreci incelendiğinde her kentte aynı zamanda ve aynı oranda gerçekleşmemiştir. Özellikle İstanbul ve çevresinde bu değişim en hızlı bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir. İzmir ve Afyon'da 1860'larda başlayan mekansal değişim, Ankara'da 1880'li yıllarda yeni başlamıştır.²⁸ İncelenen dönemin içinde gördüğümüz üzere kayıtlarda yalnızca iki tane bulunan konak yapıları, Amasya'da da artık yapısal değişimin başladığını gösteriyor.

²⁴ Banu Yetim, Tanzimat Döneminde Türk Aile Yapısı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 1994, s.53.

²⁵ Nevin Meriç, a.g.e., s.171.

²⁶ Cem Behar, a.g.m., s.36.

²⁷ Nebahat Akgün, Türk Basımında Aile 1839-1876, Basılmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1993, s.16.

²⁸ Sevgi Aktüre, "Osmanlı Devletinde Taşrada Değişimler Kentler Kentleşme", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.2, s.

C- AMASYA'NIN NÜFUSU :

Amasya'nın Tanzimat Döneminde nüfusunu tespit ederken, Temettuat Defterleri ile Tereke kayıtlarını birlikte kullanacağız. Nejat Göyünç Osmanlı toplumunun aile ortalamasını 5 olarak bulmuştur.²⁹ İncelemiş olduğumuz dönemde terekelerdeki bilgilere göre Amasya'da anne babalar dahil edilmeden müslim ailelerin ortalaması 3, zimmi ailelerin ise 3,9 kişiden oluştuğu anlaşılıyor. Anne babaların eklenmesiyle müslim aileler 3,2, zimmi aileler ise 4,3 kişiye ulaşıyor. Bu sonuçlara göre 2.207 hanenin bulunduğu Temettuat defterlerindeki müslüman toplam 1533 hanenin nüfusu anne baba dahil edilerek 4906, zimmi ailelerin nüfusu ise 2.915 kişidir. Böyle bir değerlendirme ile Amasya nüfusu 7.821 kişi olarak çıkmaktadır. Anne babaların dahil edilmeden müslüman nüfus 4.599, zimmi nüfus ise 2640 kişidir. Hane ortalamasını 5 olarak alıp yapılacak bir değerlendirme ile müslüman nüfus 7665, zimmi nüfus 3385 ve toplam Amasya nüfusu ise 11.040 kişi olarak bulunacaktır.

Netice itibariyle Tanzimat'ın ilk yıllarında Amasya'da toplam nüfus 7.250 ile 11.000 arasında bulunmaktadır. Bunun 2/3'sini müslümanlar 1/3'ini zimmiler oluşturmaktadır.

²⁹ Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", L.Ü.E.F.D., 32, (1979), 33-348.

III. BÖLÜM : TOPLUMSAL TABAKALARI İLE AİLE HAYATI

A-MÜSLÜMAN-ZİMMİ AİLELER:

1-ORTAK MAHALLELER:

1845 yılına ait Temettuat Defterlerinde bulunan 41 Amasya mahallesi içerisinde 26 mahallede müslim ve zimmi aileler birlikte yaşamaktadırlar. 1838-1863 yıllarını kapsayan Tereke Defterlerinde müslim ve zimmi ailelerin birlikte yaşadığı mahalle sayısı 20'dir. Terekelere zimmilerin hepsinin yansımadığını belirtmek gerekir.

Osmanlı aile hayatındaki farklılık dini olmaktan çok bölgeseldir, coğrafidir. Osmanlıda yaşayan milletlerin "Osmanlı Ailesi" niteliğini almaları sadece Osmanlı siyasi hakimiyetinden dolayı değil, uzun bir tarihin yoğurduğu kültürel coğrafyayı paylaşmaktan dolayıdır.¹ Şehirler iskan ve yerleşmenin gerçekleşmesi ile Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır. Bu süreç bazen uzun bir süre gerektirebiliyor. İbn-i Batuta Erzincan'ın İslamlaşmasının uzun seneler aldığından bahseder.² 1074 yılında Türkler tarafından fethedilen Amasya'nın, 14. Yüzyıla gelindiğinde Hristiyanların nüfusunun çok az olduğu belirtilmektedir.³ 15. Yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde Amasya şehrinin toplam nüfusunun %78'ini müslümanlar, %22'sini gayr-ı müslimler teşkil etmektedir. 16. Yüzyılda ise bu oran gayr-ı

¹ İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile , s.2.

² Doğan Kuban , "Anadolu Türk Şehri, Tarihi Gelişmesi, Sosyal Ve Fiziksel Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişme", Vakıflar Dergisi , 7. (1968), s.59.

³ Kani Kuzucular , Amasya Kentinin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi , s 52

müslimler lehine bir puan artış göstermiştir.⁴ Tanzimat Dönemine gelindiğinde Amasya'da zimmi nüfus toplam nüfusun 1/3'üne yakındır.

Osmanlı toplumunda Tanzimat ve Islahat Fermanlarının gayri müslimler için bir takım rahatlıklar getirdiği için, bu dönemde Amasya'da yaşayan zimmi nüfusun fazla olduğu düşünülebilir. Ancak 15 y.y. da Osmanlı da yaşayan Yahudi İshak Zarfati'nin Almanya ve Avusturya'da ki dindaşlarını Osmanlı ülkesine çağırması dini hoşgörü ve beraberliğin zorlama ile değil bir hayat biçimi olarak kabul edildiğini gösterir.⁵

Osmanlı devletinde kabul edilen millet sistemi ulus veya etnik bir karşılık olarak algılanmamış tam aksine içtimâî teşkilatlanma ve bir ruh halini ortaya koymuştur.⁶ Bu noktada Osmanlı devletinde ekalliyet ve azınlık tabirlerinin toplum hayatına batıdan geldiğinin altı çizilmelidir. Burada bizim vurgulamak istediğimiz, gayri müslimlerin Osmanlı'da rahat bir hayat sürdürdükleri ve din vicdan özgürlüğüne sahip oldukları değil Amasya'da ve tüm Osmanlı toplumunda bu konunun aşıldığını, dini farklılığa bakılmaksızın aynı hayat şartları içinde cemaat havasının hakim olduğunu belirtmektedir.

Osmanlı millet sisteminin işleyişi hakkında gayri müslimlerin hukuki davalarını Osmanlı mahkemelerine getirmesi tek başına konuyu açıklamaya yetmektedir. Şer'i hukuk kaidelerine göre zimmi aileler miras paylaşımını yapmışlardır. Zimmiler sadece miras konusunda değil evlilik ve boşanma gibi aile hukukunu ilgilendiren diğer davalarda da Osmanlı kadısına başvurmuşlardır. Kendi

⁴ Adnan Gürbüz, "XV. XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Anadolu Toplumunda Gayri Müslimlerin Durumu: Amasya Örneği", Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, IV, (2000), s.83-90.

⁵ Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğunda Gayri Müslim Giyim-Mesken Davranış Hukuku", OTAM, 1,1990, s.117.

⁶ İlber Ortaylı, a.g.e., s.10.

dinlerine göre eşlerinden boşanamayan Katoliklerin veya diğer hristiyanların Osmanlı mahkemesinde boşanabilmeleri manidardır. Kadının arzusuna dayanan ve tamamen İslamî boşanma türü olan muhalaa yoluyla boşanan hristiyanlar kültür etkileşiminin canlı misalini oluştururlar.⁷ Zimmilerin Osmanlı mahkemelerine müracaatları sadece Amasya için sınırlanmamıştır. Bursa'ya ait aynı zaman dilimini kapsayan Şeriye Sicillerinde de veraset davalarının zimmilerce Osmanlı mahkemesine götürüldüğü görülmektedir. Sadece toplumsal hayatta değil, bürokraside de gayri müslimler yerlerini almışlardır.

Zimmilerle mülümanlar arasındaki birlikteliğin ve beraberliğin en somut örneklerinden biri de zimmi ailelerin müslümanların ibadetleri için evlerinde seccade bulundurmalarıdır. Amasya'da da zimmi ailelerin terekesinde seccadelere rastlanmıştır.

2-BORÇ ALIŞ VERİŞİ:

İncelenen terekelerde müslüman ve zimmiler arasında borç alıp verme olayları çok sıklıkla görülmektedir. Gerek maddi açıdan fakir aileler arasında, gerekse zengin tereke sahipleri arasında fark gözetilmeksizin borç alışverişleri yoğun bir şekilde görülmektedir.

78 numaralı defterde Bağ-ı Helkis mahallesinde oturan Mehmed b. Süleyman'ın değirmenci Ohan'dan 400 kuruş alacağı vardır.⁸ Aynı defterde Sarular köyünde oturan ve resmi görevli olan Ömer Kethuda b. Ali'nin Zileli bir zimmiye 90 kuruş borçlu olduğu görülür.⁹

⁷ Rıfat Özdemir, "Kırşehir de Ailenin Sosyo Ekonomik Yapısı". Osmanlı Araştırmaları, 9, (1989), s.457.

⁸ A.Ş.S. Defter No 80, Sayfa No. 82.

⁹ A.Ş.S. Defter No 80 Sayfa No. 75.

80 numaralı defterde berber olan ve toplam terekesi 643 kuruş olan Karayit isimli zimmi, iki müslime 7 ve 40'ar kuruş borç vermiştir.¹⁰

Borç alışverişleri küçük çaplı ihtiyaçlar için olabildiği gibi, ticarî düşünceyle de yapılmıştır. 80 numaralı defterde ipek ticaretiyle uğraşan Mehmed bin Ali'nin zimmi İstifan'dan 622 kuruş harir alacağı vardır.¹¹ Borç alışverişinde sosyal mevkî ve statünün fark etmediğini daha önce söylemiştik. 78 numaralı defterde Kocacık mahallesinden seyyid Mehmet Efendi'nin duhancı bir zimmiye 30 kuruş borçlu olduğu görülür. Mehmet efendinin tereke toplamı 10.266 kuruştur.¹²

Tereke kayıtlarında borç miktarlarının fazla olduğu örneklere de rastlanmıştır. Mesela bunlardan biri 77 numaralı defterde görülmektedir. Hacı unvanlı Lütfullah efendinin Erete'den 2.250 kuruş alacağı vardır.¹³

Müslümanlarla zimmiiler arasındaki ekonomik ağırlıklı ilişkilerde şimdi vereceğimiz örnek oldukça orijinaldir. Osman b. Mehmet isimli müslim Üçler mahallesinde oturmaktadır.¹⁴ Bu şahsın Aşağı Pazar mevkiinde bir tamirci dükkanı vardır. Mesleği kaydedilmeyen ama muhtemelen demirci esnafı olan bu şahsın zimmi bir ortağının olduğunu terekesinden öğrenilmekteyiz. Esbir isimli ortağının, kendisine 5000 kuruş değerinde eşya borcu bulunmaktadır. Ölüm durumu karşısında ticari ortaklık sona ermiştir. Bu örneklerle anlaşılan o ki; müslimlerle zimmiiler arasında hem sosyal dayanışma hem ticari açıdan borç alışverişleri yoğun olarak yapılmıştır.

¹⁰ A.Ş.S. Defter No. 78. Sayfa No. 81.

¹¹ A.Ş.S. Defter No. 78. Sayfa No. 213.

¹² A.Ş.S. Defter No. 78. Sayfa No. 27.

¹³ A.Ş.S. Defter No. 77. Sayfa No. 12.

¹⁴ A.Ş.S. Defter No. 78. Sayfa No. 128.

Amasya'da borçlanmaların ticari olmaktan çok sosyal dayanışmaya yönelik olduğu söylenebilir. Ancak bir diğer Osmanlı şehri olan Bursa'da terekelerde ticarî emtianın kredi karşılığı rehin alınması, bu şehirdeki borçlanmanın farklı bir boyutta olduğunu gösterir. Bursa'da ticari kredilendirmenin varlığı sağlıklı bir ticari hayatın yaşandığını, imalatın yoğun olduğunu ortaya koyuyor.¹⁵ Müslim zimmi borçlanması örnekleri İstanbul'da da yoğun olarak yaşanmaktadır. İstanbul'da müslüman kesimin zimmilere oranla daha canlı bir ticarî faaliyet içerisinde oldukları görülmektedir.¹⁶ Borçlanma olaylarında Osmanlı devletinde hileyi şer'îye yolu ile faiz uygulaması yapılmıştır.¹⁷ % 10-15 civarındaki bir faiz oranı İmam Yusuf'un fetvalarıyla tespit edilmiştir. Amasya şehrinde borçlanmanın faizle olduğunu terekelerden çıkartamıyoruz.

Sivas şehrinde de % 10-15 uygulaması ile tefecilik ve borç istikrazı yoğun olarak uygulanmaktadır.¹⁸

Borç alıp vermede Amasya'da zimmi Mehik oğlu Nikos'un terekesinde oldukça ilginç bir durumla karşılaşılıyor. Zimmi Nikos'un 130 kişiden toplam 47.699 kuruş alacağı vardır. Bunların 87'si müslümandır. Tereke toplamı 58256,5 kuruştur. Servetinin %82'sini, verdiği borçlar oluşturmaktadır. Muhtemelen bu şahıs tefecilikle uğraşmaktadır. Bu kişinin dışında Amasya şehrinde tefecilikle uğraşana rastlanmamıştır. Bazı durumlarda zimmi ve müslimlerin mahkemede karşı karşıya gelerek birbirlerinden davacı oldukları da görülmüştür. Pervane Bey mahallesinde oturan Zeynelabidin zade el hac Ali bin Ömer isimli müslim zimmi İstifan'ın veledi İsader'e 4 ay önce 7758 kuruş borç verdiğini, bunun 2000

¹⁵ Hüseyin Özdeğer, 1463-1640 Yılları Arasında Bursa Şehri Tereke Defterleri, İstanbul, 1988, s.23.

¹⁶ Said Öztürk, "Tereke Defterlerine Göre İstanbul Ailesi 17. Y.Y." İstanbul Araştırmaları, 3.(1997), s. 46.

¹⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri 1545-1659". Belgeler, III/5-6,(1968), s.33.

¹⁸ Ömer Demirel, "Sivas'da Kuruluşundan Günümüze Bir Osmanlı Mahallesi: Sivas Küçük Minare Mahallesi". Türk Yurdu, 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı, 19-20/148-149, (Aralık 99- Ocak 2000), s 143

kuruşunu aldığı geri kalan borcunu alabilmek için de mahkemeye müracaat ettiğini tespit ediyoruz.¹⁹ Burada verilen borç miktarının yüksek olması da ayrıca dikkatimizi çekmektedir. Bu durum insanların birbirlerine olan güvenini de göstermektedir. Bir başka örnekte ise Mehmet bin Hasan isimli şahsın zimmi Artin veledi Garayit'den davacı olarak mahkemeye şikayeti vardır. Burada zimmi Garayit'e yapılan suçlama ise "tagyir" dir. Zimmi Garayit'in Mehmet bin Hasan'ın malına zarar verdiğini ve bunun cezasının mahkemeden istendiği anlaşılıyor.

B-KADIN VE ERKEK TEREKELERİ

1- KADIN TEREKELERİ:

İncelemiş olduğumuz 947 terekenin içerisinde 429 kadın terekesi vardır. Terekelerde bulunan kadınların sosyal durumlarına göre dağılımları şöyledir.

Tablo :10 Kadın Terekelerinin Sosyal Durumu

Şehirli Müslüman Kadın			Köylü Müslüman Kadın			Şehirli Zimmi Kadın*			Toplam		
Evli	Bekar	Dul	Evli	Bekar	Dul	Evli	Bekar	Dul	Evli	Bekar	Dul
185	21	40	65	9	1	75	24	8	325	54	49
246			75			108			429		

*Terekelerde bir zimmi kadının köyde yaşadığını tespit ettik. Bunu şehirli içinde inceledik.

Tablomuzdaki bilgilere göre 41 müslüman kadın duldur. Bu da yaklaşık %10'luk bir orana eşittir. Toplamda dul kadın oranı 49 kişi olup, kadınların %10'nun dul olduğu anlaşılıyor.

¹⁹ A.Ş.S. Deter No 80, Sayfa No 75.

Kadınların terekelerini incelediğimizde sahip oldukları malların oldukça renkli olduğunu gördük. Osmanlı kadınının sosyal hayatta erkeği kadar olmasa bile, yine de ticarî işletmeden, vakıf kurmaya kadar hayatın her yönünde bulunmaya çalışmıştır.

Kadın terekelerinde genel olarak kıyafet, mutfak eşyaları, gayri menkul, zinet eşyaları, alacakları, yapmış olduğu hayratı ve nakit paraları yer almıştır. Kadın terekelerin içerisinde en fazla gayri menkullerin yer tuttuğu görülmektedir. Şehirli müslüman kadınların toplam 1.460.396 kuruş terekelerinin %35 gibi yüksek bir kısmı gayri menkuller için ayrılmıştır (bkz tablo 11) Gayri menkuller içinde ev, dükkan, tarla, bağ, bahçe, değirmen, çamaşır taşı, boyahane gibi mülklere rastlanmıştır.

Gümüşlüzade mahallesinde oturan Hafize b. Mehmet'in terekesi bu açıdan oldukça zengindir. Hafize kadının Aşağıpazar'da 300 kuruş değerinde bir manav, yine 300 kuruş değerinde bir attar dükkanı vardır. Ayrıca bu bayanın Büyükarasta'da 300 kuruş değerinde bir demirci dükkanı ve 600 kuruş değerinde bir boyahanesinin olduğu görülmektedir.²⁰

Yine Temettuat defterinde senelik gelir getiren ticari işletmelere sahip kadınların var olduğu görülmüştür. Buna göre Yusufzade Mehmet derviş isimli birisinin annesine ait 5 tane esbab taşı oğlunun temettuatları arasında bulunmaktadır. Esbab taşlarının senelik kazancı 1000 kuruştur.²¹ Osmanlı toplumunda kadının sosyal ve çalışma hayatında yeri noktasında bir diğer örneğimiz yine temettuat defterlerinde bulunmuştur. Halil ağanın kızı Fatıma hatunun ¼ değirmen hissesinin olduğu anlaşılmaktadır. Değirmenden senelik 90 kuruş geliri vardır.²²

²⁰ A.Ş.S. Defter No 77, Sayfa No 17.

²¹ MLVRD Temettuat Defterleri, "Pervane Bey" Mahallesi, Sıra No 21

²² MLVRD Temettuat Defterleri, "Kocacık Mahallesi", Sıra No 17

Tablo 11 : Kadın Terekelerinin Genel Bilançosu

	Zinet Eşyası	Kıyafet	Mutfak	Döşeme	Gayr-ı Menkul	Nakit	Mehir	Alacak	Borç	Hayrat	Toplam
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Müslim Şehirli	96.596	100.229	88.272	158.403	507.092	120.379	24.242	96.086	84.456	28.336	1.191299
Müslim Köylü	1.577	2.017	4.555	5.657	46.507	1.307	600	3.288	3.447	-	65.508
Şehirli Zimmi	8.315	5.642	3.985	7.272	74.939	50.889	-	11.691	10.970	-	162.733
Toplam	106.488	214.376	96.812	171.332	628.538	172.575	24.842	111.065	98.873	28.336	1.419540

Osmanlı kadınının en önemli uğraşı alanlarından birini süslenme oluşturur. Bu özelliği, yabancı seyyahların bile dikkatini çekmiştir. Bu durum terekelerde de kendini göstermiştir. Osmanlı ülkesini gezen Dohson Osmanlı kadınının özel hayatının en gizemli bölümü olan süslenme için bakınız ne diyor. “Müslüman kadınların en heyecanlı meşgaleleri süslenmektir. Onların kapalı hayatının, düşünmek ve tahayyül etmekten sonra en zaman alıcı meşgalesi süslenmeydi. Bu kapalı hayat içinde kadınlar ancak süslenmeye ve beklemeye koyuldukları saatlerde asıl hayatlarını düşünmeye başlarlardı. Çeşit çeşit elbiseleri, sıra sıra ve birarada gösteren gardropları o zamanlar pek alışılmış şeyler değildi. Ama sandıkların açılıp saçılmasında müslüman kadınların duydukları ayrı ve mahrem bir zevk vardı”.²³ Kadınların süslenme için en sadık dostları zinet eşyaları idi. Zinet eşyalarının içinde altın, elmas gibi madenlerin ayrı bir yeri vardı. Terekelerde gördüğümüz zinet eşyaları başlıca şunlardır. Yeşil taşlı altın küpe, inci küpe, elmas yüzük, sim zincir akik, sim boğazlık, altın kolluk, sim saçlık, sim başlık, altın yüzük, altın boğazlık. Bunların haricinde zinet eşyası olarak kullanılmayan ama saklanan altın çeşitleri de vardır. Bu konuda ekonomik hayat bölümünde bilgi verilecektir. Müslüman kadınların süslenme için sürme, ayna ve çeşitli taraklar

²³ M. M. Dohsson, 17.Yüzyıl Türkiyesinde Örf Ve Adetler, Tercuman Yayınları, İstanbul, 1982, s. 26.

kullandıkları anlaşılıyor. Kadınların büyük bir çoğunluğunda bohça, sandık gibi ortak malzemeler vardır. Yine terekelerde en fazla görülen hamam takımları da kadınların hayatında hamam kültürünün oldukça önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Evlilik öncesi kız beğenmeler hamam da olurdu. Hamamlar, bugünkü manada “kabul günleri” karşılığı olarak görünürdü.²⁴

Terekelerde dikkatimizi çeken bir diğer noktada alacak miktardır. Özellikle kadınların kocalarından veya yakın akrabalarından alacaklı olduğu görülür. Hukuki anlamda eşler arasında mal ayrılığı prensibi vardır.²⁵ Bu bağlamda mihirin sadece kadına ait olduğu eşi dahil hiç kimsenin mihire el süremediğini geçmiş bölümde görmüştük. Amasya’da İsmail Hafız b. Abdullah’ın hanımları Ayşe’ye 2500 kuruş, diğer eşi Halime’ye ise 500 kuruş borcu olduğu görülmektedir.²⁶ Yine aynı defterde Gelingiras kazasına bağlı bir köyde, Abdurrahman b. Mehmet’in hanımlarına mihirden ayrı olarak 59’ar kuruş borcu olduğu tespit edilmiştir.²⁷

Osmanlı toplumunda İslamî geleneklerle şekillenen bir kadın anlayışı yerleşmiştir. Buna göre ailede hizmet eden idareci babadır. İtaat edilen yönetici ise annedir.²⁸ Bu bağlamda Osmanlı ailesi tam manasıyla ataerkil bir aile değildir.²⁹ Osmanlı kadınının toplumsal sorunlarla da yakından ilgilendiği araştırmaların ortaya koyduğu bir sonuçtur. 1808 yılında IV. Mustafa zamanında kadınların açlıktan şikayetle İstanbul efendisinin konağını basması, bu da yetmezmiş gibi Cuma selamlığında Beyazıt Paşa camisinde padişaha şikayette bulunmaları oldukça çarpıcı bir örnektir.³⁰

²⁴ Nevin Meriç, Osmanlı da Gündelik Hayatın Değişimi, Kaknus Yayınları, İstanbul 2000, s.144-145.

²⁵ Abdurrahman Kurt, Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi 1839-1876 Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998, s.16.

²⁶ A.Ş.S. Defter No 88, Sayfa No 57.

²⁷ A.Ş.S. Defter No 88, Sayfa No 54.

²⁸ Musa Carullah, Hatun, Kitabiyat, İstanbul 2000, s.89.

²⁹ Abdurrahman Kurt, a.g.e., s.95.

³⁰ İlber Ortaylı, “Belgeler I- Kadın”, Tarih Ve Toplum, 13 (1984), s.33.

Tanzimat Dönemi ile birlikte eğitim alanında yapılan yenilikler kadınlar içinde geçerlidir. 1869 yılından itibaren Maarifi Umummiye Nizamnamesi ile kızların eğitimi de zorunlu olmuştur.³¹ Terekede rastladığımız bir örnek Osmanlı kadınının eğitim konusundaki hassasiyetini göstermesi açısından dikkate değerdir. Sofular mahallesinde Halime binti. Mehmet isimli bir kadınının 1008 kuruş olan terekesi içerisinde bir adet divit ve yazı yazmak için malzemeler vardır.³²

Kadınların hayır yapma ve vakıf kurma gibi çalışmalarının olduğu da bilinen bir gerçektir. Terekelerde toplam 28.336 kuruş değerinde hayratın gerçekleştiği görülüyor. Camiler, medreseler, başta olmak üzere sosyal hizmet binalarının yapımı veya varolanın tamiri için Osmanlı kadınının yardımlarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Bir Osmanlı şehri olan Bursa'da vakıf yaptırılanlar içinde kadınların oranı %51'dir.

Müslüman kadınlar ile zimmi kadınların sosyal yaşantılarında aynılık söz konusu mudur? Terekelerde gördüğümüz kadarı ile zimmi kadınlar için mihir uygulaması olmamıştır. Müslüman kadınların süslenmeye ve hayır yapmaya zimmi hemcinslerinden daha çok önem verdikleri anlaşılıyor. Genel olarak Osmanlı toplum hayatında Ermeniler Müslüman Türklerle mutfak adetlerinden pederşahi düzen anlayışına kadar bir benzeşme içindeydi.³³ Yine Fenerli zimmi kadınlar teaddüt-ü zevcat dışında Osmanlı İmparatorluğunda üst tabakaya mensup kadınlarla aynı hayat tarzı ve kültür kalıbı içerisinde yaşıyorlardı.

En zengin 25 tereke içerisinde 3 tane müslüman kadın, bir tanede zimmi kadına rastlanmıştır. Fatıma binti Ali isimli kadının 72.328 kuruş, Hafize binti Abdullah'ın 69.302 kuruş ve

³¹ Nevin Meriç, a.g.e., s.194.

³² A.Ş.S. Defter No 78, Sayfa No 182.

³³ Nevin Meriç a.g.e., s.61.

babası Paşa olan hacı Hafize hanım b. Halil 'in 64.264 kuruş terekesi vardır. Hursima binti Artin isimli zimmi kadının ise 46.055 kuruş terekesi vardır.

Müslüman kadınların zenginliklerine paralel olarak hacca gitmeleri arasında doğru orantının olduğu görülür. Buna göre kadınların içerisinde maddi imkanı olup hacca gidenler %15'lik bir orana sahiptir.

Tanzimat Dönemi'ndeki siyasi ve sosyal dönüşüm İstanbul ve çevresinde kendini iyiden iyiye hissettirmiştir. Bu dönemde kadın mahalle ve ev ekseninden giderek kamusal alanda kendini göstermiştir. Kamusal alana bu kayma zarureten çok moda uymakla olmuştur kanaatindeyiz. Bunda Mısırlı kadınların ve Hidiv ailesinin etkisi vardır. Dönemin önde gelen kadınlarının başında Ahmet Cevdet Paşanın kızı Fatma Aliye hanım ile şair Nigar Hanım gelmektedir. Kadın hareketlerinin önde gelen isimleri olan bu kadınlar Osmanlı kadınının çehresini değiştirmek için çalışmışlardır.³⁴

Terekelerden iki örneği buraya alarak müslüman ve zimmi kadınlar arasında daha net karşılaştırma yapma imkanına kavuşacağız.

³⁴ Sema Uğurcan, "Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü", 150. Yılında Tanzimat, Ankara,1992, s.499.

Defter No:88 Sayfa No: 101 Ziyere Köyü				Defter No:83 Sayfa No:62	
Ayşe binti Abdullah				Arisma binti Kivrok	
Ev eşyası	Kuruş	Vasiyet	Kuruş	Ev eşyası	Kuruş
Köhne yasdık(2),yorgan(2)	53	Yukarı cami kar sebili	100	Sivasi entari,basma entari	77
Yasdık,yorgan(7)	40	"	100	K. sivasi entari	85
Döşek,çarşeb(3)	25	"	100	İşli uçkur.sof uçkur	63
Mest pabuç(2)	27	"	100	Ayakkabı.gömlek	80
k. minder (4),k. Peşkir(3)	17	"	100	Alaca	150
Basma entari,yemeni(3)	47	"	100	Hamam takımı	30
İblik dülbend,basma libade	12	Çeşme tamiri	100	Köhne enil esvab	40
Sac.ayak	14	Camiye mum	150	Köhne entari,ayakkabı	50
Damaklı entari	50	Cami yasin tilaveti	100	Cübbe,uçkur.boğça	45
Müsta'mel çarşeb.boğça	38	Su yolu tamiri	100	Peşkir,pabuç	13
Dülbend gömlek	8	Minha	Kuruş	K. alaca kilim	30
Sandık	17	Techiz-itekfin		Hamam leğeni.tas	40
Basma libade,ayakkabı	16	Resmi kismet	77	Zinet eşyası	Kuruş
Köhne kilim. çuval	31	Dellal	87	Sim boncuk,yüzük	17
Evani nühasi	318	Borç	100	İnci küpe	166
Yorgan	61	İhtisabiye	19	Yaldızlı altın 4	200
Sandık	15	Masrafı haferiyye	550	Fındık rubiyyesi 20	200
Hırdavat	37	Toplam	1393	Kırklık altın	50
Sini	16	Taksimât	Kuruş	Altın 13 miskal	752
Balta	13		2990	Sim zincir akik	70
Sac ocak takımı	22	Zevcine	747	Sim sakallık.sim kuşak	350
Şamdan.hamam tası	21	Beytülmalâ	2243	Sim kuşak bağı	186
Altın tob çift	13			Sim dibelik	40
Sim	16			Toplam - Kuruş:	6407
Zinet eşyası	Kuruş			Taksimât	Kuruş
Mahmudiye I	?			Oğluna	2242
Sim ayna sürmedan	40			Zevcesine	2339
Beşlik altın 37	185			Annesine	779
Toplam	Kuruş			Kızkardeşine	2339
	4383			Yeğenine	779

2-ERKEK TEREKELERİ:

İncelediğimiz tereke sayısı 947'dir. Bunun 518 tanesi erkeklere aittir. Erkek terekelerinin içinde zimmilere ait olan 22 tereke vardır. Burada erkek terekelerini genel hatları ile değerlendireceğiz. Diğer bölümlerde ayrıntılı olarak terekeleri değerlendirme imkanımız olmuştur. Örnek olması için iki terekenin dökümünü de yapacağız.

Tablo 12: Erkek Terekelerinin Genel Görüntüsü

Müslim						Zimmi		
Şehirli			Köylü			Şehirli		
Evli	Bekar	Dul	Evli	Bekar	Dul	Evli	Bekar	Dul
423	23	31	14	3	2	16	1	5
477			19			22		

Erkek terekelerinde kadın terekelerinde bulunan yatak takımları, mutfak eşyalarına, sergi takımlarına kadar bir paralellik görünmektedir. Erkek terekelerinde farklı olarak silahlar, ziraat aletleri ve alacak miktarları dikkat çekmektedir. Ekonomik faaliyetlerin içerisinde erkeklerin daha çok bulunması, erkek terekelerinde borç ve alacak miktarlarının fazla görülmesine sebep olmaktadır.

Tablomuzdaki, bilgilere göre Amasya'da Osmanlı'nın Tanzimat Dönemi içerisinde evlenen erkek oranının bir hayli yüksek olduğu görülmektedir. Müslüman kadınlarda bekar oranı yaklaşık %10'a tekabül ederken; bu erkekler için % 5 olarak görülmektedir.

Yine kadınların %17'si dul kalmışken, erkelerin %6'sında eşlerinin vefat etmiş olduğunu görüyoruz.

Evli ve bekar erkelerin terekelerinde fark edilir oranda değişkenlikler söz konusudur. Evli erkeklerin terekeleri daha çeşitli ve zengin bir içeriğe sahiptir. Örnek olarak seçtiğimiz terekelerden biri zevcesi vefat edene, diğeri ise bekar bir erkeğe aittir.

Defter No :80 Sayfa No:29	Defter No:80 Sayfa No:9
Mehmet Paşa mahallesinde oturan Ali bin Mehmet'in terekesi	Fethiye mahallesinde oturan kasap Ali Ağa bin Hasan'ın terekesi
Enam-ı şerif:5	Kitap(1):10
Kitab-ı cild (4):20	Fes:10
Minder(4):30	Entari(2):60
Minder,yastık:15	Şalvar:20 kürk:60
Minder(5).döşek(2):40	Cübbe:5 yastık(4):40
Şilte minder(4):15	Yorgan(2):60 döşek:15
Yorgan(2):60	Kilim(5):100 seccade:25
Kilim (2):20	Kılıç:30 şamdan(4):10
Evan-ı nühasi(71):710	Çekmece(3):10 tepsi(2):10
Ziyere de mısıf üzüm bağı:2000	Fincan.zarf.tepsi.tava.cezve:10
Hırdavat:50	Saat:250
Alacak:3500	Şire leğeni,şire kazanı:250
Merkep:50	Bargir:150
Toplam:7071	Çiftlik de tutluk bağı:1000
Resmi kısmet:175	Mahallede tutluk bağı.üzüm bağı:1000
Defter kaydı:15	Saz da menzil:30
Taksimat:	Oluz da değirmen(3'10):400
Annesi Fatıma:2293	Zevcesinden intikal:214
Kız kardeşi Şerife:1146	Nakit:237
Erkek kardeşi Mustafa:3440	Gömlek(49.don(4):50
	Şal kuşak:20
	Toplam:4540
	Techiz:250
	Resm-i kısmet:113
	Taksimat:
	Kızı Fatıma:2088
	Torunu Nuri Mustafa 2088

C- MESLEK VE SOSYAL STATÜLERE GÖRE AİLELER:

Osmanlı devletinin toplumsal yapısı, idari ekonomik gayelerle oluşturulan ve devletçe korunmasına özen gösterilen bir yapıdır. Toplum içerisinde tabii olarak oluşmamıştır.³⁵ Bu bölümde Temettuat Defterleri ile Tereke kayıtlarını birlikte kullanarak değerlendirmelerde bulunacağız. Temettuat Defterlerine göre 1845 yılında Amasya şehir merkezinin geneli için bir değerlendirme yapılacaktır. Temettuat bilgilerine dayanarak aşağıdaki meslekî dağılımı gösteren tabloyu oluşturduk.

Tablo 13 : Temettuat Defterlerine Göre Amasya'da Meslekî Dağılım

		0-499 kuruş		500-1999 kuruş		2000- +...kuruş		Toplam		Toplam
		M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	
Ücretliler	Resmi Görevli	3	1	4	2	-	-	7	3	10
	Tımarlı	9	-	30	-	5	-	44	-	44
	Vakıf ,rant	1	-	13	-	4	-	18	-	18
	Ehli ilim	44	5	24	14	3	-	71	19	90
Reaya	Esnaf	138	168	99	204	7	4	244	376	620
	Tüccar	1	-	3	10	1	4	5	14	19
	Bahçıvan	399	5	388	15	6	1	793	41	814
	Irgat,amele	47	43	4	22	-	-	51	65	116
	Hizmetkar	39	30	3	3	-	-	42	33	75
	İşçi	1	2	-	-	-	-	1	2	3
	Çırak	24	27	2	9	-	-	26	36	62
	Bilinmeyen	84	38	52	37	2	1	138	76	214
	Diğer	83	19	9	12	-	-	92	33	125
Toplam		873	338	631	328	28	10	1532	676	2208

Bu tabloya göre Amasya'da şehir nüfusunun %69'u Müslüman geri kalan %31'i de zimmidir.

³⁵ Hasan Yüksel, "Vakıflara Göre Osmanlı Toplumunda Aile", S.K.D.S.T.A., c II., s.486.

Kayıtlara bahçıvan olarak geçen kişi sayısı 814'dür. Bu toplam hanelerin yarısına yakın kısmının bahçıvan olduğunu gösterir. Ailelerin %48'i bahçıvanlık ile uğraşmaktadırlar. Tabloda ayrıca toprağa bağlı bir iş kolunda çalışan aileler de vardır. Tarım sektöründe ücretli iş gücünü oluşturan ırgat, amele grubu toprak sahiplerinin topraklarında çalışmaktadırlar. Buna göre amele ve ırgat olarak kaydedilenlerle birlikte topraktan geçimlerini sağlayan kişi sayısının oranı %52'yi bulmaktadır. Ailelerin yarısından fazlası topraktan geçimini karşılamaktadırlar.

Zimmi ailelerde bahçıvan sayısının genele göre az olduğu görülür. Zimmi ailelerin 41'i bahçıvan olarak kaydedilmiştir. Zimmi ailelerin toprakla fazla uğraşmayıp farklı iş kollarında çalıştıkları görülüyor. Buna bağlı olarak toprak sahiplerinin ücretli çalışanlar sayesinde topraklarını ekip biçtiklerini anlıyoruz. Amele ve ırgatların da eklenmesiyle toprağa bağlı meslek sahibi olanların oranı zimmiler için %11'e çıkmaktadır.

Ziraatın Osmanlı ülkesinin her tarafında aynı yoğunlukla yapıldığını söyleyemeyiz. Amasya halkının tarla tarımından ziyade, bağ ve bahçe tarımı ile meşgul olduğunu ileri ki bölümlerimizde göreceğiz. Bir başka Anadolu şehri olan Ödemiş'te müslim halkın tarıma olan ilgisinin Amasya kadar olmadığını bir araştırma ortaya koymuştur. Buna göre Ödemiş'te tarımla ilgili mesleklerin oranı %38.2'dir.³⁶

Şehir hayatında ekonomik anlamda canlılığın sağlanmasında daha çok esnaf ve ticarî hayatın etkili olduğu görülüyor. Müslümanların herhangi bir esnaf kolunda çalışanların sayısı 244'dür. Zimmiler içinde esnaf olanların sayısı 376'dır. Buna göre müslümanların %21'i esnaf olarak görülmektedir. Buna karşın zimmilerin esnaf olanlarının oranı ise %69'dur. Anlaşıyor ki,

şehir ekonomisinin önemli bir kısmını zimmi aileler elinde tutmaktadır. Zimmilerin şehir içerisindeki esnafını teşkilatlandırdıkları görülür. Bozahane mahallesinde oturan zimminin Terzibaşı unvanlı olması böyle bir teşkilatlanma yapısına güzel bir örnektir.

Amasya'da mevcut esnaf kollarını ileri ki bölümlerde ayrıntılı olarak değerlendireceğiz. Genel manada Amasya şehir hayatında esnaf olanların oranı %36'dır.

Tabloda esnaf yanında çalışarak bir meslek öğrenmeye çalışan "çırak" sayısı da dikkatimizi çekmiştir. Amasya da toplam 62 çırak bir mesleği öğrenmek için esnaf yanında çalışmaktadır. Yaklaşık %3 oranında çırak olan kişi tespit edilmiştir.

Amasya'nın komşu illere göre esnaf sayısının az olduğunu söyleyebiliriz. Bunda tarıma elverişli arazinin çok olması en başta gelen neden olsa gerektir. Tokat'ta müslüman ahalinin %47,5'inin herhangi bir esnaf kolunda çalıştığını tespit ediyoruz.³⁷ Ticari hayat söz konusu olduğunda zimmilerin, müslimlere oranla daha faal olduklarını görüyoruz.

Toplumda ehl-i ilim olarak bilinen sosyal ve dini hizmetleri yerine getiren kişi sayısı 71'dir. Bu sayı müslimler için % 5 oranına karşılık gelmektedir. İmam, müderris, molla, derviş, şeyh, gibi görevliler bu sınıfın içerisinde sayılmıştır. Zimmi topluluğun dini hizmetlerini yerine getiren, papaz, rahip ve okullardaki öğretmenlerin sayısı ise 19 kişidir. Müslim topluluk için bulduğumuz oranın diğer Osmanlı şehirlerine göre kıyaslaması

³⁶ Tefik Güran, "19. Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri", "İ.Ü.İ.F.M., 41/1-4, 1985, s.309.

³⁷ Galip Eken, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Toplumunda Nüfusun Mesleki Yapılanması: Tokat Örneği", H.Ü. Nüfus Etüdüleri Bilim Konferansı, 25 Aralık 1997, Ankara, s.35.

için elimizde Ankara örneği vardır. Ankara da ehli ilim mevcudu toplumun %17'sine tesadüf etmektedir.³⁸

Bedensel güçlerini kullanan ve yardımcı elemanlar olarak nitelendirilen hizmetkarların, dini fark gözetilmeksizin Osmanlı toplumunda yaygın olarak ailelerce tercih edildiğine şahit oluyoruz. Müslimler içinde 42 kişi hizmetkar olarak görülmektedir. Zimmiler içinde 33 kişinin hizmetkar olarak çalıştığı anlaşılmaktadır.

Toplumda meslekî ve sosyal statüsü belli olmayanların sayısı 214'dür. Ayrıca toplumda korunmaya muhtaç bireylerin olduğu da görülüyor. Defterlere fakir, yetim, yaşlı ve düşkün olarak yansıyan kişi sayısı 123'dür. Bu şahısların vergiden muaf oldukları ve gelirlerinin olmadığı görülmektedir.

Meslekleri incelerken dikkatimizi çeken bir noktayı da burada vurgulamak gerekiyor. Amasya'da babadan oğula geçen bir meslek yapılanma görülmemektedir. Geleneksel düşünceye göre çocuğun babanın mesleğini devam ettirme düşüncesi modernleşme çabalarıyla birlikte değişikliğe uğramıştır.³⁹

Meslek gruplarının yıllık gelir dağılımına bakıldığında, 500 kuruş ile 2000 kuruş arasında yığılmanın olduğu görülmüştür. Meslekî ve sosyal tabakalaşmanın Temettuat Defterlerine yansımalarından sonra, şimdi de terekelerdeki duruma bir bakalım. Terekelerde kayıtlı olanlar toplumun tümünü kapsamadığı için değerlendirmeler de daha ölçülü ve dikkatli olmak zorundayız.

³⁸ Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara da Ailenin Niceliksel Yapısı" s.958.

³⁹ Nevin Meriç, a.g.c. s.180.

Terekelerde toplam 477 müslim şehirli erkek vardır. Ayrıca 22 zimmi ve 19 müslüman köylü erkek bulunmaktadır. Buradaki değerlendirmelerde 477 şehirli müslim erkek terekesi dikkate alınacaktır. Öncelikle tablomuzu vererek terekelerin genel bilançosunu göstereyim.

Tablo 14 :Terekelerde Sosyal Statüler

Sosyal statü		Servet dağılımı			
		0-1999 kuruş	2000- 19999 kuruş	20000- ...+ kuruş	Toplam
Hafız	Ehli ilim	2	8	5	15
Efendi		4	25	6	35
Molla,Derviş		-	8	-	8
Şeyh		-	1	1	2
Hoca		-	2	-	2
Ağa	Ehli örf	2	23	9	34
Bey		-	4	1	5
Kethüda		-	4	-	4
Maaşlı Görevli		1	6	1	8
Asker		1	6	-	7
Ayan	Reaya	-	10	5	15
Esnaf		14	27	3	44
Hacı		7	30	15	52
Seyyid		2	12	-	14
Abdullah Oğlu		24	21	1	46
Bilinmeyen		50	115	8	161
Lakabı Olanlar		10	10	1	21
Hizmetli		4	-	-	4
Toplam		121	302	54	477

Terekelerde daha çok sosyal unvanların kullanıldığı görülüyor. Terekelerde bulunan erkeklerin 52 tanesi hac ibadetini yapmış olan hacı unvanlı kişilerdir. Bunu genele yayarsak erkekler için Amasya'da hacı olanların oranı %11'dir diyebiliriz Bir başka Osmanlı şehrinde hacca gitme olayının Amasya'ya göre daha yaygın olduğu anlaşılıyor. Ankara şehrinde erkeklerin hacca

gidenlerinin oranı %20 civarındadır. Bu durum insanların maddi durumları ile açıklanabilir.

86 numaralı defterde Amasya'da zimmi Dimitri veledi Borki'nin hacı olduğu belirtilmiştir. Zimmilerin de kendi dinlerine göre hac ibadetlerini yaptıklarının güzel bir örneği olarak görülebilir.⁴⁰

Terekelerde daha çok ilmî faaliyetlerle meşgul olan ve efendi ünvanı bulunan kişi sayısı 35'dir. Ayrıca 15 tane hafız 8 tane derviş, 2 tane şeyh, 2 tane hoca olduğu anlaşılan ehl-i ilim mensubu şahıs vardır. Ehl-i ilimin genele oranı %12 olarak bulunmuştur. Efendi unvanının sıklıkla diğer unvanlarla birlikte kullanıldığını gördük. En çok hacı ve ağa ile bir arada kullanılmıştır.

Amasya'da ağa unvanını taşıyan kişi sayısı 34'dür. Bu kişileri devlet görevlisi olarak bilinen ehl-i örfün içerisinde değerlendirdik. Devlet görevlilerinin içerisinde en fazla ağa unvanlı kişilere rastlanmıştır.

Terekelerde dikkat çeken bir konu da babası Abdullah olanlardır. Toplam 46 erkeğin babasının ismi Abdullah'tır. Bu şahısların ya köle ya da devşirme; sonradan müslüman olma ihtimalleri yüksektir.

Osmanlı toplumunda, ayrı bir yeri olan ve Nakibu'l eşraflık makamıyla korunan seyyid topluluğu vardır. Peygamber soyundan gelenler için kullanılan bu ismin, istismar edildiği ve sahte neseb silsilelerinin tanzim edildiği yaygın bir kanaattir.⁴¹ Amasya'da seyyid unvanlı kişi sayısı 14'dür. Ancak bu 14 kişi içerisinde tespit edilen üç örnek, Amasya'da da sahte seyyidlerin varlığını

⁴⁰ A.Ş.S. Defter No 83, Sayfa No 36.

⁴¹ Hasan Yüksel, M. Fatih Köksal, Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram ve Nakibüleşraflar, Ahmet Rifat -Devhatü'n- Nukaba, Sivas, 1998, s. 1-24.

ortaya koymaktadır. Ahmet b. Veli'nin oğullarında, kendisinde olmadığı halde seyyid unvanı görülmektedir.⁴² Yine başka bir örnekte Seyyid Mehmet bin Abdullah'ın oğlunda "seyyid" unvanının olmadığını görüyoruz.⁴³ Burada kullanılan seyyid unvanlarının isim olma ihtimallerini de göz ardı etmemek gerekiyor.

Sosyal statüsü belli olmayan tereke sahibi 161'dir. Yarıya yakınının sosyal statüsü bilinmemektedir.

Terekelerde toplam 44 kişi esnaf olarak kaydedilmiştir. Bu sayı erkeklerin %10'una karşılık gelmektedir. Tanzimat'ın ilerleyen yıllarında müslümanların esnaf oranının düştüğünü tahmin ediyoruz.

⁴² A.Ş.S. Defter No 80. Sayfa No 51.

⁴³ A.Ş.S. Defter No 86. Sayfa No 142.

IV. BÖLÜM : AİLE EKONOMİSİ VE SOSYAL HAYAT

A- ZİRAİ HAYAT

1-TARIMSAL FAALİYET:

Amasya'da incelemeye alınan Temettuat Defterleri içerisinde mesleği bahçıvan olarak kaydedilenlerin sayısı 814 kişidir. Bu sayı toplumun yaklaşık %34'ünü karşılamaktadır. Zimmi bahçıvan sayısı 41, müslim bahçıvan sayısı 793 kişidir.

Amasya'da yapılan tarımsal faaliyetleri şu şekilde belirtebiliriz. İpek böcekçiliğinin hammaddesi olan tut yaprakları yetiştirmek için mevcut tut bahçeleri, üzüm bahçeleri, tarla tarımı, ortak toprak ekimi ve dokuma sektörünün boya ihtiyacını karşılamada kullanılan cehri çalısı üretimi başlıca tarım uğraşlarıdır. Amasya'da halkın geçim kaynakları içerisinde en büyük pay ziraî üretime düşmektedir. Mesleği bahçıvan olmadığı halde, küçük ölçekli de olsa ailelerin büyük çoğunluğunda ziraî üretim mevcuttur. Tokat'ta aynı dönem içerisinde öşür verenlerin oranı %44,7'dir.¹ Amasya'da bu oranın daha yüksek olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Tokat şehrindeki ticari faaliyetin, ziraî üretimden daha yoğun şekilde gerçekleşmesinden böyle bir sonuç çıkmıştır. Amasya'da ise tarımsal faaliyetler ticaret ve esnaf hayatına göre daha yoğundur.

Amasya'daki tarımsal faaliyetlerde sanayiye yönelik ipek üretiminde bir yoğunlaşma olduğu anlaşılıyor. Tarla tarımının bu

noktada aileler tarafından fazla tercih edilmediğini gözlemliyoruz. Amasya'da müslümanlara ait olan 2258 dönüm tut bahçesi vardır. Bu bahçelerin toplam geliri 353.403 kuruştur. Müslim hanelerin tut bahçelerinden dönüm başına aldıkları gelir, yaklaşık 157 kuruştur. Zimmilerin sahip olduğu tut bahçesi 383 dönümdür. Bu araziden yaklaşık 41.274 kuruş yıllık gelir sağlanmaktadır. Dönüm başına zimmi aileler 108 kuruş elde etmektedirler. Müslim ailelerin tut bahçesinden yıllık gelirden zimmilere göre daha fazla kazandıkları anlaşılıyor. Ailelerin sahip olduğu tut bahçeleri dönüm itibariyle büyük ölçekli değildir. Ailelerin elinde 1-2 dönüm arasında değişen miktarlarda tut bahçeleri vardır. Her tut bağı sahibinin aynı zamanda bahçesinin içinde bir böcekhanesinin olduğu görülmektedir. Önemli bir sanayi kolu olan ipek böcekçiliği Osmanlı devletinin son dönemlerinde devlet desteği almıştır.² Bu bağlamda 1862 yılında alınan kararla tut yetiştirenlerin 3 yıl süreyle öşür vergisinden muaf oldukları kararlaştırılmıştır.

Üzüm bağları Amasya'da tut bahçelerinden sonra gelmektedir. Müslüman ailelerin sahip olduğu üzüm bahçesi toplam 1189 dönümdür. Bu araziden toplam 27.201 kuruş yıllık gelir elde edilmektedir. Dönüm başına üzüm bahçelerinden müslümanlar 23 kuruş kazanmaktadırlar. Zimmi ailelerin sahip olduğu üzüm bahçesi 339 dönümdür. Zimmiler bu araziden 24.223 kuruş elde etmektedirler. Buna göre zimmilerin dönüm başına üzüm bahçesinden elde ettikleri gelir 72 kuruştur. Zimmilerin müslümanlara göre üzümde daha fazla gelir elde etmelerinin sebebi ne olabilir? Üzümün zimmiler için şarap yapımında kullanıldığını tahmin edebiliriz. Buna karşılık müslümanlar pekmez ve sirke yapımında üzümde faydalanan olmalıydılar.

¹ Galip Eken, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Toplumunda Nüfusun Mesleki Yapılanması: Tokat Örneği", s.6.

² Tevfik Guran, "Tanzimat Döneminde Tarım Politikası 1839-1876", s.273.

Tarla tarımından tahıl üretiminin gerçekleştiğini görüyoruz. Hınta (buğday), şair (arpa), yulaf, nohut, baklagil çeşitleri belli başlı tarım ürünleridir. Terekelerde tohumluk buğday ve arpaların bulunduğu görülüyor. Ailelerin her sene az da olsa ihtiyaçlarını karşılamak üzere buğday ve arpa ekme eğiliminde oldukları anlaşılıyor. Müslüman ailelerin ekmiş olduğu tarla miktarı 212 dönümdür. Toplam tarla geliri ise 8.364 kuruştur. Dönüm başına müslümanlar 39,4 kuruş gelir sağlamaktadırlar. Zimmi ailelerde de tarla tarımı gelişmemiştir. Tespit edilen bir dönümlük tarlaya karşı 50 kuruş gelir gözükmektedir.

19 y.y. ortalarında Osmanlı tarımının en önemli özelliği toprak faktörünün nisbî bolluğudur. İmparatorluk nüfusu yoğun değildir. Diğer bir özelliği de zirai sosyal yapının küçük üreticilerden oluşmasıdır. 1840 Temettuatlarına göre Anadolu'da ekilen toprakların %87'si küçük işletmelerden oluşmaktadır.³

19 y.y. Osmanlı tarımının geçimlik bir ekonomi tarzında olduğu görülür. Hane içi tüketim ve aile ihtiyacını karşılama tarımın yapılma gayesidir.

Amasya'da tarımsal faaliyet alanlarından birisini de ortakçılık oluşturur. Ortakçılık sisteminin küçük ve orta ölçekli zirai işletmelerde yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Farklı meslek kollarında olan kişilerin topraklarını ekip biçme işini bir başkasına bıraktığını ve elde edilen ürünün yarı yarıya paylaşıldığını Temettuat defterlerinden takip edebiliyoruz. Mahkemeye yansıyan bir kayıt da aynı köyde oturan iki şahsın bir tarlayı ortak ettikleri ancak daha sonra problem ortaya çıktığını görüyoruz. Buna göre Hasan bin Hüseyin mahkemeye müracaatında Mehmet bin Recep'in kendisine tarla ve tohumunu kendisinin karşılayacağını söyleyerek birlikte tarlayı ekme teklif ettiğini belirtmektedir. 4,5 kile tohumun kullanıldığı ve

³ Tevlik Guran, a.g.e. s 307

toplam 44 kile buğdayın hasat edildiği bu ortaklıkta Mehmet bin Recep'in fazla buğday aldığını şikayet eden müşteki Hasan bu durumun lehine düzeltilmesini talep etmektedir.

Ortaklık yapılan tarlaların dönümleri verilmediği için Amasya'da hangi oranda ortaklık yapıldığını bilemiyoruz.

Tablo 15 : Temettuat Defterlerine Göre Tarımsal Faaliyet Dağılımı

Tarımsal faaliyet	Müslim		Zimmi		Dönümüne (kuruş)	
	Dönüm	Gelir(kuruş)	Dönüm	Gelir (kuruş)	Müslim	Zimmi
	1532		676			
Tut bahçesi	2258	353.403	383	41.274	157	108
Üzüm bahçesi	1189	27.201	339	24.223	23	72
Tarla tarımı	212	8364	1	50	39.4	50
Cehri çalısı	7	1300	39.5	3750	186	95
Ortakçılık	-	84.389	-	3535		

Ancak ortaklıktan elde edilen gelirlere bakıldığında 84.389 kuruş tek tarafın kazancı olarak tespit edilmiştir. Tarlayı ekip biçenin de geliri ile bu gelir iki katına çıkacaktır. 168.778 kuruş toplam ortaklık geliridir. Bu noktadan hareketle ortaklık gelirinin yüksek olduğu anlaşılıyor. Tarla gelirinden dönüm başına 39,4 kuruş geldiğinden hareketle tahmini olarak Amasya'da müslimlerin ortaklıkla işlettikleri arazi tahmini olarak 4.283 dönümdür. Zimmi ailelerin ortaklık geliri toplam 3.535 kuruştur.

Defterlere yansıyan bir diğer tarımsal faaliyet alanı, dokuma sektörünün bir unsuru olan boya üretimidir. Cehri çalısı olarak bilinen ve boyacılığın temelini oluşturan güzel sarı renge sahip bir bitki Amasya'da da yetiştirilmektedir. Bu bitkinin Anadolu'nun birçok yerinde yetiştirildiğini öğreniyoruz.⁴ Özellikle İç Anadolu

⁴ Galip Eken, a.g.m., s.8

bozkırlarında yetiştigi anlaşılan cehrinin Amasya'da özellikle zimmiler arasında rağbet gördüğünü söyleyebiliriz.

Müslim ailelerin sahip olduğu cehri tarlası toplam 7 dönümdür. Bu arazinin dönümünden 186 kuruş kazanç sağlanmaktadır. Zimmilerin sahip olduğu cehri arazisi toplam 39,5 dönümdür. Zimmi ailelerin cehri çalısında yıllık kazançları 3.750 kuruştur. Dönüm başına cehriden 95 kuruş gelir sağlamışlardır. Müslim ve zimmi aileler arasında cehri çalısının dönümünden elde edilen gelire bakıldığında iki misli bir oranla karşılaşırız. Toplam olarak topraktan elde edilen gelir 474.657 kuruştur. Bu da Amasya'nın yıllık kazancının % 49'una eşittir.

Zimmi ailelerin topraktan elde ettikleri gelir 72.832 kuruştur. Yıllık kazançlarının %18'ini zimmi aileler topraktan sağlamaktadırlar. Müslim ve zimmi aileler arasında toprağa bağımlılık oranları dikkat çekicidir.

B-HAYVANCILIK:

Hayvancılığın varlığı birkaç gayeye bağlanmıştır. Temel besin gıdalarından süt, yoğurt ve peynir ihtiyacını karşılamak üzere başta inek, koyun, keçi ve camış beslenmişlerdir. Tabloda da görüldüğü üzere Amasya'da her 4 aile başına 1 inek düşmektedir (bkz. Tablo:16)

Yük taşınması için beslenildiği anlaşılan at, merkep, katır ve deve ön plana çıkaktadır. Özellikle merkep, ailelerin kullandığı hayvanların başında gelir. Amasya'da tarımının fazla yapılmadığını söylemiştik. Buna bağlı olarak çift sürmek için kullanılan koşu öküzünün fazla beslenmediğini tablomuzda da görüyoruz. Ailelerin bal ihtiyacını karşılamak için arı besledikleri de anlaşılmaktadır.

Dokuma iş kolunun hammaddelerinden biri olan yünün küçük baş hayvancılığın yapılmasında önemli bir etken olduğunu tahmin ediyoruz.

Temettuat Defterlerine göre Müslim ailelerin hayvancılıktan elde ettikleri gelir 19.759 kuruştur. Bununda toplam gelir içindeki payı %2'dir. Zimmi ailelerin hayvancılık geliri 860 kuruştur. Buna göre Amasya'da ailelerin hayvancılık faaliyetlerini kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıklarını tahmin edebiliriz.

Temel gıda bölümü içerisinde yer alan inek, koyun, keçi gibi hayvanlar ailelerin et, süt, yoğurt, peynir, yağ ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Aileler eşya taşıma için başta merkep olmak üzere beygir ve deve beslemektedirler. Amasya mahalleleri arasında yer alan Devehane mahallesi eski tarihlerde Amasya üzerinden geçen kervanların durak yeri olarak kullanılmıştır.

Tarla tarımının fazla gelişmemesi, çift hayvanlarının sayısını dolaylı olarak etkilemiştir.

Tablo 16: Sahip Olunan Hayvanlar

Temel Gıda İhtiyacı	Arı	137
	Koyun	117
	Keçi	371
	İnek	584
Yük Taşıma	Beygir	10
	Merkep	109
	Deve	5
	Camış	79
Çift Sürme	Öküz	50
	Tosun	8

(Kaynak Temettuat Defterleri)

Toplam 50 adet öküze rastlanmıştır. 212 dönüm tarlanın

ekildiği Amasya'da bir öküzün yaklaşık 4 dönüm tarlayı sürdüğünü tahmin ediyoruz.

B-ESNAF HAYATI VE ALIŞVERİŞ

1- TANZİMAT DÖNEMİNDE AMASYA DA ESNAFLAR:

Bu bölüm içerisinde Amasya da faaliyet gösteren esnaf sayısını, esnafların yıllık gelir ve servet durumlarını, Amasya'da ki dükkan sayılarını ve fiyatlarını ortaya koymaya çalışacağız.

Esnaf ailelerinin Temettuat defterlerine göre yıllık gelir durumları şu şekildedir.

Tablo 17: Temettuat Defterlerine Göre Esnaf Gelir Dağılımı

0-999 kuruş		1000-1999 kuruş		2000- ...+ kuruş		Toplam	
Müslim	Zimmi	Müslim	Zimmi	Müslim	Zimmi	Müslim	Zimmi
204	319	33	47	7	4	244	370

Amasya da faaliyet gösteren müslüman esnafın %83'ü 1.000 kuruşun altında yıllık gelire sahiptir. Zimmi esnafın ise %86'sı 1.000 kuruşun altındadır.

Toplam 244 müslüman esnaf, 33 değişik esnaf kolunda çalışmaktadır. Toplam 370 zimmi esnaf içerisinde ise 44 değişik esnaf grubu görülmektedir. Amasya mahallelerinde toplam 615 esnaf faaliyet göstermekte olup, bu da aile reisleri söz konusu olduğu zaman toplumun %28'ine karşılık gelmektedir.

Osmanlı toplumunun üretici sınıflarından birini esnaf

kesimi oluşturmaktadır. Mesleklerin oluşumunda şehir yer altı ve yerüstü kaynaklarının, coğrafi durumun ve iklimin etkili olduğu kabul edilmektedir.⁵ Amasya'da 16. Yüzyıldan itibaren özellikle dokumacılık ve dericiliğin şehir ekonomisinde önemli bir yer tuttuğu anlaşılıyor.⁶

Topluluklar arasında esnaf dağılımında; müslümanların %21'i, zimmilerin ise %69'u esnafdır. Şehir ekonomisinde zimmilerin müslümanlara göre daha aktif olduklarını tahmin ediyoruz. Ortaya konulan tabloda da bu durum net olarak kendini göstermektedir.

Fonksiyonlarına göre esnaf kitesini beş gruba ayırdık. Gıda üretimi olarak değerlendirilen grup içerisinde en fazla bakkal, manav, kasap gibi küçük sanat kolları vardır. Bakkallık ve manavlık müslümanlarca yapılırken, 16 tane kasap içerisinde hiç müslüman bulunmaması dikkat çekicidir. Amasya da evlerde evin . ekmek ihtiyacını karşılamada, tandır veya fırınlardan faydalanmışlardır. Ancak yetersiz kalınan durumlarda ekmek satın alma yoluna da gidilmiş olunmalıdır. 13 tane ekmekçi esnafının bulunması bunun bir göstergesidir.

Gıda üretimi ile meşgul olan esnaf sayısı 99'dur. Müslümanlar gıda üretiminin %50,5'ini, zimmiler ise %49,5'ini ellerinde bulundurmaktadırlar. Bu bölüm içerisinde iki topluluk arasında ortak bulunulan esnaf grubu ekmekçilik ve bakkallıktır.

Hizmet üretiminde çalışan esnaf sayısı 104'tür. Toplam esnaf içerisinde %17 oranında hizmet üretimi yapan esnaf bulunmaktadır. Müslümanların içerisinde en fazla berber ve kahveci esnafına rastlanır. Zimmilerden berber ve kahveci olana

⁵ Ömer Demirel, Osmanlı Dönemi Sivas Esnaf Teşkilatı, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas, 1998, s.56.

rastlanmamıştır. Kahvehaneler Osmanlı toplumunda 16. Yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan sosyo-kültürel merkezler olmuşlardır. Mahallelinin her türlü meseleyi müzakere ettiği, tütününü içtiği, satrancını, damasını oynadığı mekanlar kahvehaneler olmuştur.⁷ Kadınlar için hamamların yeri ne ise, erkeklerin hayatında kahvehanelerin yeri o olmuştur. Zimmi aileler içinde en çok dülger, tellal, tellak esnafları hizmet üretimi içerisinde yer alır. Bu bölümde ortak yapılan işler hamamcılık ve dülgerliktir. Hizmet üretiminin %33'ünü müslümanlar; %67'sini de zimmiler yerine getirmektedirler.

Amasya'da esnaf dağılımı içerisinde, en fazla dokuma ve deri sektöründe çalışanlar bulunmaktadır. Toplam 240 kişi bu grup içerisinde. Esnaf topluluğu içerisinde, %39 oranında dokuma ve deri sektörünün payı vardır

Toplam 90 tane müslüman esnaf ile 150 tane zimmi esnaf birbirine paralel iş kollarında çalışmaktadır.

Zimmilerin en yoğun bulunduğu esnaf zümresi hallaçlıktır. Mesleği hallac olan zimmi sayısı 45'dir. Pamuk üretimi ve bunun dokuma sanayiinde kullanımı işi ile ilgilenmişlerdir. Bu sonuç Amasya'nın Tanzimat Dönemi içerisinde önemli bir pamuk merkezi olduğunu gösterir. Hallac sınıfı içerisinde hiç müslümanın olmaması, zimmilerin pamuk sektörünü tekellerinde buldurmuş olduklarını gösterir. İpliklerin ve kumaşların boyanması işinin de zimmiler tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. 10 tane boyacı esnafının tamamı zimmilerden oluşmaktadır.

⁶ Adnan Gürbüz , Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde 16. Y.y. Amasya Sancağı , s.189.

⁷ Meriç Nevin , a.g.e., s.142, Ralph S.Hattox, Kahve ve Kahvehaneler,Bir Toplumsal İçecek'in Yakınoğudaki Kökenleri,çec.Nurettin Elhüsayni,İstanbul,1996,s. 81.

Tablo 18: Esnafın Çalışma Alanı

GENEL DAĞILIM	Esnaf grubu	M	Z	M%Z		Toplam
	Gıda Üretimi	50	49	50.5	49.5	99
	Hizmet Üretimi	34	70	33	67	104
	Dokuma – Deri	90	150	38	62	240
	Alım- Satım	39	50	44	56	89
	Metalurji	31	52	37	63	83
	Toplam	244	370	40	60	615

Amasya'nın 16. Yüzyıldan itibaren dokuma ve deri alanında oldukça önemli bir yere sahip olduğu araştırmalarda belirtilmiştir.⁸ 16. Yüzyıldaki bu özelliğini 19. Yüzyıla gelindiğinde korumaya devam etmiştir. Amasya kırbası, Amasya kutnisi, Amasya kırmızısı gibi dokumalar pamuklu pazarının aranan malları arasında gösterilmektedir.

Amasya'da bezzaz esnafının ayrı bir yeri vardır. 40 tane bezzaz esnafının yarısı müslim ve yarısı da zimmilerden oluşmuştur. Özellikle Bedesten ve Taşhan bezzaz esnafının yoğun olarak bulunduğu ticari merkezlerdir.⁹

⁸ Adnan Gürbüz , a.g.e , s.193.

⁹ Kani Kuzucular , Amasya Kentinin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi , s.72

Tablo 19: Amasya'da Esnaf Dağılımı

	GIDA ÜRETİMİ		DOKUMA DERİ			ALIM SATIM					
	Esnaf Adı	M		Z	Esnaf Adı		M	Z	Esnaf Adı	M	Z
	Bakkal	21	12		Abacıyan	1	-		Arpacı	8	-
	Balıkçı !	-	1		Bezzaz	20	20		Attar	3	12
	Ekmekçi	6	7		Boyacı	-	10		Dibekçi	24	13
	Fırıncı	-	1		Çerçi	3	26		Duhancı	-	9
	Helvacı	2	-		Debbağ	17	-		Gübreçi	3	-
	Kasap	-	16		Düğmeci	-	3		Mekkareci	-	1
	Kebapçı	-	11		Haffaf	1	-		Oturakçı	1	-
	Leblebici	-	1		Hallac	-	45		Urgancı	-	13
	Manav	17	-		Kazzaz	2	-		Yılancı	-	1
	Şerbetçi	4	-		Keçeci	-	8		Kıracı	-	1
	Toplam	50	49		Kürkcü	-	3		Toplam	39	50
	Balta Ustası	1	-		Semerci	8	-				
	Benna	-	1		Serac	8	1				
	Berber	11	-		Terzi	20	32				
	Çilingir	-	2		Nalin	10	2				
	Değirmenci	-	9		Toplam	90	150				
	Dülger	6	16		Bıçakçı	-	4				
	Eskici	-	10		Camcı	-	2				
	Hamamcı	2	4		Çölmekci	-	3				
	Taşçı	-	6		Doğramacı	8	-				
	Hancı	5	-		Kuyumcu	-	12				
	Tabelekar !	-	1		Kalaycı	6	19				
	Kahveci	8	-		Lüleci	-	1				
	Sürücü	-	1		Orakçı	1	-				
	Tellal	-	10		Saancı !	-	1				
	Seyis	1	-		Sobacı	1	-				
	Tellak	-	10		Temurcu		10				
						13					
					Tüfenkci	2	-				
	Toplam	34	70		Toplam		52				
						31					

Binek hayvanların semer ve eğer ihtiyaçlarının karşılanması işi de yine müslümanlar tarafından karşılanmıştır.

esnafının tamamı müslümanlardan oluşmaktadır. Bu işkolunda 17. Yüzyılda özel bir çarşının açıldığını geçmiş sayfalarımızda belirtmiştik. 19. Yüzyılda ise Aşağı Pazar mevkiinde bir tabakhane çarşısı bulunmaktadır. Dokuma sektöründe müslim ve zimmilerin en fazla ortak buldukları esnaf kolu terzilikdir. Amasya'da en fazla bulunan esnaf kolu da terzilik olup toplam 52 kişi terzilikle uğraşmaktadır.

Birçok ailenin tut bahçesine ve böcekhaneye sahip olduğunu biliyoruz. Bu duruma karşın Amasya'da ipek ticaretinin fazla gelişmemesi manidardır. İpek satışı ile ilgilenen iki tane esnaf vardır. Muhtemelen üretilen ipek Amasya dışında başkent veya diğer büyük şehirlere satılmaktadır. Dokuma ve deri sektöründe bulunan esnafın %38'i müslüman, %62'si ise zimmilerden oluşmaktadır.

Amasya esnaf dağılımında 83 kişinin çalıştığı metalurji bölümü de el sanatları konusunda belli bir gelişmenin olduğunu gösterir. Bu bölümde 31 tane müslüman (%37) ve 52 tane (%52) zimmi çalışmaktadır. En fazla kalaycılık ve demircilik yapılmaktadır. Kuyumculuk işinin zimmilerin kontrolünde olduğunu görüyoruz. Zimmilerin yatırımlarını bu şekilde değerlendirmiş olduğu düşünülebilir.

Bu hizmet kollarının yanı sıra, ailenin günlük ihtiyaçlarının karşılandığı çarşı ve pazarlarda dükkan sahibi olan mal alıp satan esnaf grupları da vardır. bunların en önemlileri dibekçi, duhancı, urgancı, attar ve arpacı olarak sıralanabilir. Ailede buğday ve arpanın dövülmesi, bulgur, yarma yapılması gibi günlük işlerde kullanılan dibegin birçok esnaf tarafından üretim ve satışı gerçekleştirilmektedir. 24 tane müslim 13 tane zimmi dibekçi esnafı vardır. Müslümanların bu yıllarda tütün kullandığını biliyoruz. Tercakelerde rastladığımız eşyalar bunu gösteriyor. Ancak

tütün satışında müslümanların tütün kullanımı kadar istekli olmadıkları anlaşılıyor.

Amasya da esnaf dağılımında en ilgi çekici taraf müslümanların ve zimmilerin ayrı iş kollarını paylaşmış olmalarıdır. 13 tane esnaf kolunda müslim ve zimmiler birlikte çalışmaktadırlar. 48 esnaf kolunda ise topluluklar farklı esnaf zümrelerine dahil olmuşlardır.

Temettuat Defterlerine yansıdığı kadarıyla, toplam yıllık gelir içerisinde müslümanların 94.216 kuruş esnaf geliri vardır. Bu yaklaşık müslümanların %10'unu karşılamaktadır. Zimmilerin yıllık gelir içinde esnaf geliri 256.322 kuruştur. Bu zimmilerin senelik kazancının %62'si manasına gelmektedir. Bu dağılım zimmilerin ticari hayatta müslümanlardan daha etkin olduğunu ortaya koyuyor. Amasya şehir hayatında yıllık esnaf getirisi 350.438 kuruş olup, kazancın %25,5'ine denk gelmektedir.

Tereke kayıtlarına yansıyan bilgilere göre, Tanzimat Dönemi sürecinde Amasya'da esnaf hayatıyla ilgili tespitlerimize devam edelim. Terekelerde 477 tane şehirli müslüman erkek bulunmaktadır. Bunların içerisinde esnaf olarak belirtilenlerin sayısı 44'dür. Yaklaşık olarak müslüman erkeklerin %10'u esnaftır. Tereke sahibi olmayıp, varisler arasında olanların mesleklerini de dahil ederek müslümanların 47 değişik esnaf kolunda çalıştıklarını söyleyebiliriz.

Terekelerde erkek zimmilerin toplamı 22'dir. Zimmilerin terekelerde bulunan varisleri de dahil ederek 23 değişik esnaf kolunda çalıştıklarını tespit ettik.

Müslüman esnafların servet durumları şu şekildedir;

Tablo 20: Terekelere Göre Müslüman Esnafın Servet Dağılımı

0-1999 kuruş	2000-19999 kuruş	20000-...+ kuruş	Toplam
14	27	3	44

Servet durumlarına bakıldığında esnafın yarısından fazlasının zengin sayılabilecek durumda olduğunu görüyoruz. Yıllık gelirden müslüman esnafın büyük çoğunluğunu 1.000 kuruşun altında olanlar oluşturmaktadır. Tanzimat Döneminin ilerleyen yıllarında müslümanların şehir ticaretinde daha fazla söz sahibi olmak istedikleri anlaşılıyor. Zimmilerdeki esnaf sayısını ise tespit edemedik. Ancak zimmilerin %30'dan fazlasının esnaf olduğu tahmininde bulunabiliriz.

Terekelerde bulunan müslüman esnaf çeşitleri şunlardır:

Aşçı	Destereci	Kasap	Kuyumcu	Sucu
Bakırcı	Değirmenci	Kitap Dellalı	Pabuçcu	Temurcu
Berber	Duvarcı	Leblebici	Sapçı	Tütüncü
Bakkal	Duhancı	Lüleci	Saatçi	Vezneci
Çuhacı	Fenerci	Kalyoncu	Semerci	Yoğurtcu
Debbağ	Ekmekçi	Mutaf	Serac	
Dellal	Helvacı	Mestci	Sirkeci	
Dibekçi	Kahveci	Oduncu	Sobacı	

Terekelerde bulunan zimmi esnaf isimleri şunlardır:

Attar	Çerezci	Kebabçı	<i>Oduncu</i>
Bakkal	Duhancı	<i>Kefenci</i>	<i>Simidçi</i>
<i>Basmacı</i>	Dülger	<i>Küpçü</i>	<i>Tulumbacı</i>
<i>Berber</i>	Hallac	Kürkçü	Tütüncü
Boyacı	Kasap	<i>Nakışçı</i>	

(* italik olarak yazılanlar Temettuat defterlerinde bulunmayanlardır)

Müslim esnafın içerisinde, Temettuat kayıtlarında bulunmayan 32 yeni esnaf kolu görülmüştür. Netice olarak, Tanzimat Dönemi'nin ilerleyen yıllarında müslümanların daha aktif bir şekilde şehir ticaretinde yer almış oldukları görülmektedir. Zimmilerle birlikte şehir

ticaretinin gelişmesinde çalışmışlardır. Ancak zimmilerin halâ bu konuda etkili oldukları kesindir.

İncelemiş olduğumuz sürede Amasya'da 87 değişik esnaf grubu vardır.

Zimmilerin seçmiş olduğu esnaf gruplarında daha çok bol sermaye ve el sanatları ön plana çıkmıştır. Örneğin kuyumcu, kürkçü, basmacı, hallac gibi mesleklerde zimmilerin ağırlığı hissedilmektedir.

2- YİYECEK FİYATLARI:

Tereke kayıtlarına göre yiyecek birim fiyatları çıkarılmıştır. Yaklaşık 25 yıllık süre içerisinde temel gıda fiyatlarını takip edebilmekteyiz. Yiyeceklerle beraber Amasya'da kullanılan temel ölçü birimleri de bu sayede ortaya çıkmıştır. (Bkz. Tablo 21) Aşağıda tabloda yiyecek fiyatlarının, temel ölçü birimlerinin yıllara göre dağılımı verilmiştir.

Yiyecek fiyatlarında, Tanzimat'ın ilk yıllarından itibaren yatay bir süreç devam etmiştir. Ancak 1855 yılına gelindiğinde fiyatlar birdenbire %100'e varan bir şekilde artışa geçtiği görülmüştür. Tanzimat sonrasının ekonomik seyrini 4 dönemde inceleyen iktisat tarihçiler yıllık %1,1 oranında ücretlerin arttığını belirlemişlerdir. Özellikle 1858-1873 yılları arasındaki %40 oranında artışın nedeni Kırım savaşı olarak gösterilmektedir.¹⁰ Fiyatlara bakılarak bu dönem içerisinde enflasyonun sürekli arttığı söylenebilir. Yine de bu dönemin hayat şartları ve ücretler için kesin bilgiler verilmekten sürekli kaçınılmıştır.

Yiyeceklerin değişik ölçü birimleri ile ifade edildiği anlaşılıyor. Kile, ölçek, batman genelde kullanılan ölçülerdir. En

¹⁰ Cem Behar, Alan Duben., İstanbul Hançeri, s.52.

büyük ölçü biriminin batman olduğu görülüyor. Tahıl ürünlerinin ölçümünde genelde kile ve ölçek kullanılmıştır.

Tablo 21: Yiyecek Fiyatları

Gıda	Ölçü	77-Ş.S. (1838-1840) kuruş	78-Ş.S. (1839-1845) kuruş	80-Ş.S. (1845-1850) kuruş	83-Ş.S. (1849-1853) kuruş	84-Ş.S. (1852-1855) kuruş	86-Ş.S. (1855-1858) kuruş	88-Ş.S. (1857-1863) kuruş
Hinta	Kile	36.5	-	36.5	42.5	43	95	72.5
Hinta	Ölçek	-	-	5	-	-	-	-
Şair	Kile	8	35	20	20	18.5	51	45
Asel (bal)	Kıyye	-	-	3	-	-	6	7
Pekmez	Kıyye	-	1.5	2.5	2	20	3	5
Pekmez	Küp	-	-	25	-	-	-	-
Don yağı	Kıyye	-	4	-	-	-	-	-
Kuyruk yağı	Kıyye	-	5	-	-	-	-	-
Tereyağ	Kıyye	-	-	6	-	35	10	10
Nohut	Kile	-	-	-	20	-	-	-
Duhan	Batman	-	-	-	-	-	-	50
Elma	Yük	-	-	15	-	-	-	-
Ceviz	Ölçek	-	-	3	-	-	-	-
Yarma	Kile	-	-	50	-	-	-	-
Yarma	Batman	-	-	-	-	-	200	-
Yarma	Ölçek	-	10	-	-	-	-	11
Fiğ	Batman	-	6	7.5	-	3	6	-
Bulgur	Ölçek	-	10	7	6	-	12	8

C- SERVET DAĞILIMI

1- SENELİK KAZANÇ:

Ailelerin senelik gelir durumlarını gösteren tablomuzdan, aileleri ekonomik seviyelerine göre üç grupta değerlendirdik. Bu açıdan fakir, orta halli ve zengin sınıfa mensup aileleri müslim ve zimmilere göre farklı farklı ele aldık. Senelik kazanç dağılımını Temettuat Defterlerinin kayıtlarına göre hazırladı

Tablo 22: Temettuat Defterlerine Göre Müslümanların Gelir Dağılımı

0-499 kuruş		500-1999 kuruş		2000-...+kuruş		Toplam	
Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
873	56	631	42	28	2	1532	100

1.536 müslümanın yıllık gelirleri bir araya getirilince 1.022.800 kuruşluk bir meblağla karşılaşılıyor. Buradan hareketle ortalama müslim ailelerin yıllık kazancı 666 kuruştur.

Tablomuza göre müslümanların %56'sı fakirdir. (Bkz. Tablo 20) Yarıdan fazlasının fakir durumuna düştüğü Tanzimat Dönemi içerisinde Amasya toplumunda ekonomik sıkıntının olduğu ve aileler arasında gelir dağılımında adaletsizlikler olduğu anlaşılıyor. Orta halli aile sayısı 641'dir. Toplumun ekonomik sağlamlığı; orta halli insan sayısı ile doğru orantılıdır. En üst kesim ile alt kesim arasında ekonomik farkın büyük olması sosyal dengesizliklerin varlığını gösterir. Amasya'da ekonomik dağılımda aşırı bir dengesizliğin olduğu söylenemez.

Tablo 23: Temettuat Defterlerine Göre Zimmilerin Gelir Dağılımı

0-499 kuruş		500-1999 kuruş		2000-...+ kuruş		Toplam	
Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
338	49	328	49	10	2	676	100

Zimmi ailelerde gelir dağılımına bakıldığında fakir ve orta halli aile sayılarının birbirine çok yakın olduğu görülür.

Zimmi ailelerin yıllık geliri toplam 412.544 kuruştur.

Ortalama her zimmi ailesine 631 kuruş yıllık gelir isabet etmektedir. Müslim ve zimmi ailelerde zengin sınıfı aynı orandadır. Zimmilerde orta halli insan sayısının fazlalığına rağmen yıllık kazançta müslüman ailelerin daha yüksek gelire sahip olduğu anlaşılıyor.(bkz. Tablo 22)

Aşağıdaki tablomuzda ailelerin ekonomik kaynaklarının bir dökümü verilmiştir. Dört bölüm halinde incelediğimiz kaynakların içinde zirai faaliyetlerin müslimler için en başta geldiği anlaşılıyor. Zirai faaliyetlerde ipek üretimine dayanan tut yetiştiriciliği birinci sırada gelmektedir. Zimmiler için ticari hayat en önemli ekonomik faaliyet koludur. Esnaf geliri ticari hayat içinde en fazla yeküne sahiptir.(bkz. Tablo 24)

Ekonomik kaynaklarda müslimlerle, zimmiler arasında farklılıklar görülmektedir. Müslümanların daha çok beden güçlerini kullandıkları görülürken zimmilerin ise parayı kullanarak, alım-satım işleriyle uğraştıkları anlaşılmaktadır. Yıllık kazançta müslimlerin biraz daha önde olduğunu söylemiştik. Müslimler içinde ticari faaliyetlerin önemli bir yeri vardır. Bir çok meslek sahibinin, ikinci bir iş olarak ticaret yaptıklarına şahit oluyoruz.

Tablo 24:Gelir Kalemleri

		Müslüman		Zimmi	
		Dönüm	Gelir (kuruş)	Dönüm	Gelir (kuruş)
ZİRÂİ ÜRETİM	Tut Bahçesi	2258	353.403	383	412.274
	Üzüm	1189	27.201	339	24.223
	Hayvancılık	-	19.759	-	860
	Ortakçılık	-	84.389	-	3.535
	Cehri Çalısı	39.5	3750	7	1300
	Tarla	212	8364	1	50
ALİŞ VERİŞ	Ticaret	238.243		67.134	
	Esnaf	94.116		256.322	
	Sanayi	5.140		300	
RANT	Tarla	748		70	
	Dükkan	18.854		1.126	
	Ev	1018		770	
	Ticaret	3.752		360	
	Vakıf	61.744		-	
ÜCRETLER	Tımar	66.277		-	
	Maaş	31.966		2.900	
	İş-Emek	27.278		9.870	

2- AİLENİN SERVETİ :

Tereke Defterlerinde tereke sahiplerinin hayatta iken kazanmış oldukları bütün mallarını ve servetini bulabilmekteyiz. Ailenin senelik kazancını Temettuat Defterlerine göre; kişilerin mal varlıklarını, servet birikimlerini de Tereke Defterlerine dayanarak açıklamak mümkün olmaktadır.

Tereke defterlerinde geçen 947 kişinin servetlerinin dağılımı şu şekildedir:

Tablo 25: Terekelere Göre Servet Servet Dağılımı

0-1999 kuruş		2000-19.999 kuruş				20.000-..+ kuruş					
Müslüman		Zimmi		Müslüman		Zimmi		Müslüman		Zimmi	
395	%49	35	%26	293	%38	80	%62	109	%13	15	%12

Müslümanların yarıya yakın kısmının servetleri en alt grup da toplanmıştır. 109 kişi müslümanlar içerisinde maddi varlık açısından en üst grupta yer almıştır. Müslümanların %49'u fakir, %38'i orta halli, %13'ü zenginlerden oluşmaktadır.

Zimmilerin %26'sı fakir, %62'i orta halli, %12'si de zengin olarak tablomuza yansımıştır.

Müslümanların toplam serveti 7.057.165 kuruştur. Ortalama bir kişinin serveti 8.637,5 kuruştur. Zimmilerin toplam serveti de 1.723.875 kuruştur. Zimmilerden kişi başına yaklaşık 13.260 kuruş servet düşmektedir. Senelik kazanç dağılımında müslimlerin zimmilerden önde olduğuna şahit olmuştuk. Servet dağılımında ise, zimmilerin daha önde olduğu görülüyor. Buna göre zimmi ailelerin kazançlarını tasarruf etmede müslümanlardan daha hassas davrandıkları anlaşılıyor. Genelde menkul ve gayri menkullerle zimmiler servet birikimi yoluna gitmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında bir başka Osmanlı şehri olan Tokat da dini topluluklar arasında ekonomik açıdan fazla bir farkın olmadığı görülmektedir.¹¹ Tanzimat Dönemi içerisinde Bursa şehrinde servet dağılımı ise şu şekildedir. Müslümanlar 16.371

¹¹ Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1770- 1810)", s.1023.

kuruş, zimmiler 11.806 kuruş.¹² Ticaretin yoğun olduğu Bursa şehrinde, müslümanların daha zengin olduğu görülmektedir. Amasya'da müslüman halkın daha çok tarımla meşgul olması, Bursa ile arasında böyle bir farkın doğmasına neden olmuştur.

3- ZENGİN AİLELER :

Tereke ve Temettuat defterlerinde bulunan en zengin şahısları buraya aldık. Değişik sosyal konum ve statüde şahıslar vardır. İlk olarak terekelerde bulunan zengin şahıslara göz atmak gerekir.

En zengin tereke sahibi eski Diyarbakır valisi Mehmet Besim Paşa'dır.¹³ Bu şahsın tereke toplamı 483.357 kuruştur. Zengin tereke sahipleri içinde, 3 tane ağa unvanlı kişi vardır. Hacı unvanlı kişi sayısı 6'dır. 7 tane efendi unvanlı şahıs vardır. Zengin şahıslar arasında 4 tane de zimmi bulunmaktadır. Bunlardan birisi kadındır. Zengin müslümanlar arasında ise iki tane kadına rastlanmıştır. Birisinin babasının paşa unvanı taşıdığı görülmektedir.

Yine tablomuzda iki tane köyde oturan şahıs bulunmuştur. Ayan ailesine mensup olduğu anlaşılan 4 tereke sahibi de ilk 25 zengin arasına girmiştir.

¹² Abdurrahman Kurt, Bursa Sicillerine göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), Bursa, 1998, s.123.

¹³ A.Ş.S. Defter No 88, Sayfa No 15.

Tablo 26: Zengin Terekeler

Sıra no	Defter no	Sayfa no	Mahalle	İsim-unvan	Terekesi(kuruş)
1	88	15	Bilinmiyor	Sabık Vali Mehmet Besim Paşa	483.357
2	77	22	Bilinmiyor	Yeğenzade Hacı İbrahim Bey	167.223
3	86	112	Bayezid Paşa	Sandık Emimi Mehmet Efendi	144.886
4	84	69	Fethiye	Zimmi Artin	141.549
5	84	10	Fethiye	Zimmi Artin	124.700
6	77	12	Kurşunlu	Elhac Lütfullah Efendi	91.500
7	83	70	Eski Kethüda	Abdullah Nuri Bey	75.420
8	88	30	Köyceğiz	Ömer Ağa	73.340
9	78	101	Kocacık	Fatıma B. Ali	73.328
10	88	46	Hacı Hamza	Hafize B. Abdullah	69.302
11	88	10	Köprübaşı	Mustafa	67.367
12	83	56	Hacı İlyas	Hacı Mehmed Said Efendi	66.392
13	78	67	Eski Kethüda	Elhac Abdullah	64.500
14	78	11	Körübaşı	Paşa Kızı Hafize Hanım	64.264
15	84	34	Gümüşlüoğlu	Fazlızade Abdulkadir	60.514
16	77	14	Mehmet Paşa	Zimmi Nikfos	58.256
17	78	110	Çeribaşı	Cebecizade Abdulkadir	57.130
18	78	94	Bozahane	Abdullah Efendi	53.056
19	88	102	Gümüşlüoğlu	Hacı Ahmet Ağa	50.802
20	84	55	Acem Ali	Hacı Hüseyin	48.018
21	84	29	Derehane	Hursima Zimmi Kadın	46.058
22	78	133	Eski Kethüda	Yeğenzade Hacı Ömer	41.447
23	80	74	Hacı İlyas	Hacı Mehmet Said Efendi	37.406
24	86	197	Embur köyü	El Hac Salih Bey	46.460
25	78	38	Yenice köyü	Hacı Yusuf Efendi	45.261

Zengin aileleri araştırırken, Temettuat Defterleri açısından ortaya çıkan sonucu da burada göstermekte fayda var. Yıl içerisinde en çok kazanan Osmanlı fertleri kimlerdir?

Yıllık kazanç tablosunda toplumun en üst kısmında kalan 19 kişiyi tablomuza taşıdık. Buna göre, içlerinden 7 tanesi efendi unvanlıdır. Hacı unvanlıların sayısı 6 dır. Zimmilerin içerisinde 7 kişi yıllık kazançta en üst grupta yer almıştır. Yıllık kazancı en iyi olan kişi 22.593 kuruş ile paşa çocuğu olduğu anlaşılan Hacı Ahmet Efendidir. Bu şahsın gelirlerine baktığımızda vakıf ve mukataa gelirleri en fazla yıllık gelir getiren kalemlerdir. Zimmilerin

özellikle ticaret alanında yıllık kazançlarının iyi olduğu anlaşılıyor.

Ulema sınıfına mensup şahıs sayısı 4'dür. Yıllık kazanç da ulema sınıfının durumlarının iyi olduğunu söyleyebiliriz. Yıllık kazanç da en düşük şahıs yine bir efendi unvanlı, ulema sınıfına mensup bir şahıstır.

Bağ-ı Helkis mahallesinde oturan sıbyan muallimi Hacı Şerif Efendinin yıllık kazancı sadece 12 kuruş olarak gözükmektedir. Terekelerle karşılaştırmada zimmilerin; senelik kazançta üst grup içinde daha fazla yer aldıklarını söylemek yanlış olmaz. Bir tane müslüman kadının da üst grup da yer alması dikkatlerden kaçmamaktadır.

Tablo 27: Yıllık En Çok Geliri Olanlar

Sıra no	Mahalle	Mahalle no	İsim-unvan-meslek	Yıllık kazanç
1	Bağı Helkis	5	Hafız Ali Paşazade El Hac Ahmet Efendi	22.593
2	Kurşunlu	27	Tımar Sahibi Osman Ve Mehmet	8.499
3	Pazarı Sufla	1	Zimmi Tüccar Toros	4.618
4	Saraçhane	3	Fazlızade Ahmet Efendi	3861
5	Derehane	23	Zimmi Tüccar Simon	3672
6	Hoca Süleyman	28	İmam Mustafa Efendi	3329
7	Bozahane	1	Zimmi Tüccar Evanis	3256
8	Kazgancı	19	Zimmi Agop	3118
9	Sofular	1	Bezzaz Ömer	2913
10	Acem Ali	26	Bezzaz Nasuh Ağa	2795
11	Bayezid Paşa	2	Zimmi Kalayı Karayin	2696
12	Bayezid Paşa	4	Mahmut Beyzade Bezzaz Hacı Hüseyin Ağa	2646
13	Kayabaşı	53	Kethüda Maksut	2602
14	Şamlice	55	Mustafa Efendi	2581
15	Recep	28	Mukata Sahibi Fatıma Hatun	2535
16	Pervane Bey	11	Bezzaz Hacı Ömer Ağa	2528
17	Bayezid Paşa	2	Zimmi Kasap Hecader	2447
18	Kocacık	2	Şirvani Hacı İbrahim Efendi	2400
19	Kocacık	1	Zimmi Hallac Yelasi	2324

D- GÜNLÜK HAYAT

1-TÜKETİM:

Ailenin günlük tüketim ihtiyaçlarının büyük bölümünü kendisinin karşıladığı anlaşılıyor. Hayvansal gıdalardan yoğurt, peynir, yağ (ruganı sade) gibi ürünler birçok terekede görülmektedir. Ruganı sadenin bir kıyyesi 5-6.5 kuruş arasında değişmektedir. Üzüm ve tut Amasya da çok fazla miktarlarda yetiştirilmektedir. Üzümün hem kurutulmuş kış aylarında şerbet için hem de yine kış yiyeceği olan pekmez yapımında kullanıldığı anlaşılıyor. Osmanlı ailesinde bulgur kullanımı yaygındır. Pirinç bulgur kadar fazla kullanılmamıştır. Hint (buğday)dan bulgur, yarma, gibi yiyecekler yapılmaktadır.

Temel ihtiyaç maddesi ekmek için bir çok evde tandır bulunmaktadır. İnsanlar yemeklerini ocaklarda yapmaktadırlar. Her tereke sahibinin istisnasız ocak takımına sahip oldukları görülür. Yarma adı verilen yiyeceğin daha çok tarhana yapımında kullanıldığını tahmin ediyoruz. Yoğurt ile birlikte pişirilen yarmanın kurutulması ile elde edilen tarhana Amasya'da oldukça çok sevilen bir çorba çeşididir. 16. Yüzyılda Amasya'ya gelen Hans Dernschwam herkesin kuşağında bir kaşık bulunduğunu ve çorba denilen bir yiyeceğin çok yaygın olduğundan bahseder.¹⁴ Bahsi geçen çorba, tarhana çorbası olmalıdır.

İnsanlar pekmezleri küp adı verilen kaplarda saklamaktadırlar. En fazla tüketilen gıdalardan biride turşudur. Asel (bal) sofraların değişmez tatlısıdır. Balın kıyyesi 3.1 ve 4

¹⁴ İlber Ortaylı .a.g.m. . s.134.

kuruş arasında değişmektedir. Yemeklerde tereyağın yanı sıra kuyrukyacağı ve donyağı da kullanılmıştır.

Zaruri temel ihtiyaçların yanı sıra, Osmanlı toplumunda zevk verici bazı maddelerde kullanılmıştır. Bunların başında tütün gelmektedir. Tütün kesesi, tütün çubuğu, tütün tablası gibi malzemelerin varlığı tütün kullanımının yaygınlığını göstermektedir. Esnaf topluluğu içerisinde duhancı esnafı dikkat çekmektedir. Tütün ilk olarak Osmanlı toplumunda I. Ahmet zamanında 1605 yılında görülmüştür. Yasaklamalara rağmen halkın kullanımına engel olunamamıştır. Tütün için, özen gösterilerek yapılan çubuklar çok çeşitli madenlerden üretilmiştir. Sapı kehribar olanlar en makbul olanlarıdır. Çubuklarda tütünün yakıldığı ve lüle denen kısım özel bir sanatla hazırlanır ve çok ince beyaz topraktan yapıldığı görülmektedir.¹⁵

Nargile de Osmanlı kahvehanelerinde veya evlerinde özel yeri olan keyif verici maddeler arasındadır.

Osmanlı toplumuna sonradan giren kahvede son dönem içerisinde ailelerin vazgeçilmez tüketim maddelerinden birisi olmuştur. Kahve ile ilgili terekelerde fincan, kahve değirmeni, kahve tepsisi, kahve cezvesi, gibi eşyalara rastlanmaktadır. Osmanlı toplumunda kahve tüketimi için yabancı bir seyyahın tespitleri oldukça ilginçtir. “Devletin bütün kademelerinde erkekler, kadınlar, çocuklar, sadece kahvaltıda değil öğle yemeğinden sonra günün her saatinde hiç tereddütsüz kahve içerle Kahve fincanları el yakmasın diye daima bir tabak içinde sunulur. Bunlara zarf denir. Zarflar umumiyetle bakırdan yahut gümüşten yapılır. İleri gelenlerinki altındır.”¹⁶ Kahvehaneler bu açıdan günlük konuşmaların yapıldığı tütün ve nargile içildiği kahve yudumlandığı yerler olarak toplumun canlı merkezleri olmuşlardır.

¹⁵ M. M. Dohson , a.g.e , s.64.

Osmanlı toplumunda aile yemeğini yerde oturarak yedi. Sofra peşkiri, yemek yenilecek yere serilir ve üzerine çoğunlukla ayaklı bir tabla ile üstüne sini konulurdu. Mutfak eşyaları arasında bakırdan yapılmış kaplar çok fazla yer tutmaktadır. Evani-i nühas ismi ile kayıtlara geçen bu kapların içinde çeşitli büyüklükte yemek pişirme kazanları vardır. Nadir olarak çini ve porselen tabaklara tesadüf edilmiştir. Yemek sonrası sofrada kullanılan el ve sofrta peşkirleri de terekelerde bulunmaktadır.

Osmanlı devletinde ailenin günlük tüketiminde kullandığı gıdalarda ve eşyalarda zimmi müslim farklılığı yoktur.¹⁷ Kültürel benzeşme burada da kendini göstermiştir.

2- KIYAFET:

Terekelerde ayrıntılı olarak kadın, erkek ve müslim-zimmi elbiselerini tespit edebiliyoruz.

Müslim erkeklerin baş kıyafetlerini birkaç kalemde inceleyebiliriz. Buna göre erkekler fes, sarık, çevre, başlık, takke, kavuk gibi baş giyecekleri kullanmışlardır. Sarıkların çeşitli renklerde olduğu anlaşılıyor. En çok kullanılan yeşil ve siyah renkli sarıklardır. Fes üzerinde kullanılan başlığın da ipek ve pamuk yapımı çeşitleri olduğu gibi renklerine göre de çeşitleri vardır. Zimmi terekelerinde baş kıyafetlerine rastlanmamıştır.

Kadın baş giyecekleri arasında yemeni, dülbent, değirmi, peçe, car gibi giyeceklere rastlanmıştır. Car kadınların başlarına örttüğü bezden yapılmış, kenarları el oyalaları ile süslü bir giyecektir. Peçe, kadınların yüzlerini kapatmak için kullandığı

¹⁶ M. M. Dohson , a.g.e. , s.59.

¹⁷ L. Fekete , "16.Y.Y. da Taşra Da Bir Türk Efendinin Evi" , Çv. Tayyip Gökbilgin, Belleten , IVIII/170. (1979). s.465.

giyecek parçasıdır. Yemenilerin kenarları yazmalı olanları olduğu gibi, frenk yapımı ithal yemenilere de rastlanmıştır. Yine İngiliz malı şallar da müslüman kadınlar tarafından rağbet gören giyecekler arasındadır.

Elbiselerin altında hem kadınlar hem de erkekler tarafından kullanılan iç çamaşırları vardır. Diz kapaklara kadar gelen don, içlik ve iç gömlek başlıca iç çamaşırlar arasındadır. Genelde pamuktan yapılmış olanlar kullanılmaktadır.

Kadın ve erkek dış kıyafetlerinin oldukça zengin ve çeşitli olduğu anlaşılıyor. Kadınların ve erkeklerin ortak kullandığı kıyafetlerin başında entari gelir. Belden aşağıya kadar sarkan ve altında şalvar bulunan bir giyecektir. Entarinin pullu, kutni, taraklı, Sivasi, çiçekli, ipekli gibi yapıldığı yer ve ham maddesine göre çeşitleri vardır. Eyalet merkezinden gelen entarilerin Amasya'da çok fazla oranda kullanıldığını söyleyebiliriz. Bedenin üst kısmında erkekler gömlek, cepken, hırka gibi giyecekler giymektedirler. Softan ve çuhadan yapılan cepkenlerin en fazla tercih edildiği anlaşılıyor.

Kadınların libade, basma, etekcik hırka gibi giyeceklerine karşın erkekler pantolon, mintan giydikleri görülüyor

Ayak için kadınların ve erkeklerin çorap, pabuç, mesh, çizme gibi giyecekler kullandıkları kayıtlarda yer almıştır. Zengin terekelerde kürk en sık rastlanan kıyafettir. Ayrıca bele sarmak için kuşak çok fazla kullanılmıştır. Kuşak çeşitleri arasında Trablus, şal kuşak, Merzifon kuşak en sık rastlananlardır. Kadın erkek, müslim zimmi ayırımı olmaksızın her tereke sahibinin kuşak ve uçkur kullandığı söylenebilir.

Bunların haricinde terekelerde kumaş türlerine de

rastlanmıştır. Altı parmak, kutni, Şam şitari, mavi kadife, İngiliz bohça, Amerikan bezi, sarı yeşil ince basma, en çok bulunan kumaş türleridir. Kutni kumaşının pamuklu bir kumaş olduğu Hindistan, Halep, Diyarbakır yörelerinde üretildiği ve Orta Anadolu şehirlerine dışarıdan geldiği anlaşılmaktadır.¹⁸ Altı parmak alacada yine Halep, Hint yapımı olup daha çok entari yapımında kullanılan renkli bir kumaş türüdür*.

Osmanlı ülkesinde kullanılan kumaş türleri genel olarak üç bölümde incelenir; İpekli, yünlü, pamuklu.

Kumaşlar içinde en fazla aranan kumaş Hint kumaşdır.¹⁹ “Bulunmaz Hint Kumaşı“ deyiminin tarihi zemini açısından bu gerçeklik önemlidir. Terekelerde pahalı ve az bulunan bir kumaştır, Hint kumaşı.

Osmanlı toplumunda bir çok mesleğin, topluluğun ayrı ayrı kıyafetleri vardır. Bu farklılıkta iklim şartları, yaşama üslubu dini inançlar, töreler ve modaların etkisi kaçınılmazdır.²⁰ Özellikle bu husus, müslim ve zimmiler arasında temel bir esas kabul edilmiştir. Gayrı müslimlerle zimmilerin kıyafet yönünden farklı giyinmeleri istenmiştir. Bu konuda 16. yüzyıldan itibaren özellikle başkentte sıkı tedbirler alınmıştır.²¹

¹⁸ Ömer Demirel, Osmanlı Dönemi Sivas Esnaf Teskilatı, s.97.

- * İpekli Kumaş Türleri ;
Canfes :60 cm eninde düz renkli ipekli kumaş
Kutni :İpekli kalın, eni dar kadın entarisi yapımında kullanılan kumaş
Pamuklu kumaş türleri:
Alaca :Kırmız zemine sarı çubuklu kumaş
Altı parmak :Sarı , beyaz , siyah ,mavi , yeşil renkli karışık çubuklu
Yünlü kumaş türleri;
Aba: Yün yapımı kaba kumaş
Şal: Çubuklu,kışlık, yorgan,elbise,bohça da kullanılır.
Şitari: Kışlık giyecek için kullanılır.

¹⁹ Emin Yolalıcı, “19. Asrın Ortalarında Samsun Halkının Kılık Kıyafetleri Ve Kullandıkları Eşyalar”, İTBKK, (1990), s.225.

²⁰ Dilaver Cebeci, Tanzimat ve Türk Ailesi, Ötüken Yayınları, İstanbul,1993, s.124.

²¹ Ahmet Refik , 10. Hicri Asırda İstanbul Hayatı , Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, s.82

Kıyafet hususunda devletin hassas olduğu konulardan biriside kadınlarla ilgilidir. Kadınların sokağa çıkarken ince kumaşdan yapılmış ferace veya çarşaf giymemeleri istenmiştir.²² Müslim ve zimmi kadınların elbiselerinin farklı olması da en çok üzerinde durulan konulardan biridir. Amasya'da kıyafet konusunda zimmi- müslim farkının fazla olmadığını söylemeliyiz. Zimmi erkek ve müslim erkek arasında özellikle baş giyeceklerinde farklılıklar görülür.

Tanzimat'ın getirdiği batılı giyim tarzı genel olarak üst tabakalara mensup insanlarca tercih edilirken, geniş kitleler tarafından hem önemsenmiyor, hem de tepki ile karşılanıyordu. Tanzimat dan 20 yıl sonra bile başkentte Türk kadınları feraceyi ve yaşmağı kullanmaya devam etmektedirler.²³

Netice itibariyle erkek ve kadınların çok çeşitli kumaş türlerinden elbiseler kullandıkları anlaşılıyor. Amasya'ya hem Anadolu'dan hem Anadolu dışından mallar gelmektedir. Anadolu'dan Osmaniye, Sivas, Diyarbakır, İstanbul, Tosya, Malatya illerinden elbiseler gelirken, Anadolu dışından İngiltere, Amerika, Halep, Humus, Mısır gibi memleketlerin malları gelmiştir.

3-KULLANILAN EŞYALAR:

Osmanlı evinin en dikkat çekici özelliği, ev planının ihtiyaca göre şekil alması. Evin içindeki eşyalarında, ailenin zaruri ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik, sade bir yapıda olmasıdır. Müslim ve zimmi evler arasında kullanılan eşyalar açısından dikkat çekici bir farklılık görülmemiştir.

²² İlber Ortaylı, "Belgeler 1: Kadın", Tarih Ve Toplum, 1/3.(1984), s.32.

²³ Dilaver Cebeci, a.g.e., s.128.

İncelenen 947 terekenin istisnasız hemen hepsinde yatak takımları mevcuttur. Yorgan, yatak, yastık, çarçaf, yüz yastığı, şilte başlıca yatak takımı malzemeleridir. Aile uyku vaktinde duvarlara gömülü dolaplardan veya sandıkların üstünden döşeklerini, yataklarını indirerek yere serip yatmaktadırlar. Yorganların pamuklu, yünlü çeşitleri vardır. Her ailenin birkaç tane yatak takımı vardır.

Ev dekorunda insanların kullandığı en önemli malzeme halı ve kilimlerdir. Hasırın üzerine maddi durumlarına göre aileler kilim, çul, sergi veya halı sermektedirler. Amasya evlerinde, sedir kullanımının yaygın olduğu anlaşılıyor. Sedir bugün Amasya ve çevre köylerde makat ismi ile hâla kullanılmaktadır. Yerden bir metre yüksekliğinde tahtaların duvara yaslanarak çakılmasıyla kurulan sedire, yaslanmak için yastıklar dizilir ve oturmak içinde kilim ve sergiler konulur.

Aydınlanma ihtiyacını gidermede aileler şamdan, fener, kandil, mum kullanmaktadırlar. Isınmak için en fazla mangal kullanılmaktadır. Yine evlerde odalarda duvar içlerinde bulunan tandır veya ocaklar da ısınmak ihtiyacı için kullanılmış olmalıdır. Terekelerde sobaya rastlanmamıştır. Ancak Amasya esnafları arasında sobacı esnafının olması sobanın da ısınmak için ailelerce tercih edildiğini gösterir.

Bunların haricinde eşyalarını sakladıkları çekmece ve sandıklar, çamaşırlarını yıkadıkları kazanlar ile yine pekmez yapımında kullandıkları büyük bakır kazanlar önemli eşyalardır. Kadınların vazgeçemedikleri bohçalar, onların özel hayatlarında ayrı bir yeri olan ev malzemeleridir.

Evde kullanılan eşyalar Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinde aynı yoğunlukla görülmektedir.²⁴ Kullanılan eşyalar açısından bölgesel farklılıkları elbette göz önüne almak gerekir.

Tarımda kullanılan tırpan, kürek, orak, gibi aletlerde terekelerde yer almıştır.

4-AİLENİN EĞİTİMİ:

İncelenen terekelerde toplam 20 kişinin kitap sahibi olduğu görülür. Amasya da ilmi faaliyetlerin yoğun olduğunu düşünüyoruz. Amasya medreselerine tahsil için dışarıdan öğrenci geldiği anlaşılıyor. Terekelerden, kitap sahibi olanların içerisinde 3 tanesi zimmidir.

Kitap sahibi olanların 9 tanesinin unvanı "efendi"dir. Aynı zamanda 5 tanesi de "hacı" unvanlıdır. Kitap sahibi olanların arasında 3 tane "ayan"dan olduğu anlaşılan şahıslar bulunmuştur.

En fazla kitap sahibi olan kişi Yeğenzade Hacı İbrahim Beydir.²⁵ 80 cilt kitabı olan İbrahim beyin toplam terekesi 167.225 kuruştur. Kitaplarının toplam değeri 2250 kuruştur. Kitaplarının isimleri verilmemiştir. Terekelerde fazla kitap sahibi olan bir diğer kişi de Mehmet b. Hüseyin'dir. Mehmet b. Hüseyin'in kitaplarını burada göstermek istiyoruz.

Molla cami-i :25 kuruş, Zahir-i fikhiyye :2 kuruş, Ceride-i feraiz:8 kuruş, Matlul-u melekut !:22 kuruş, Avamil şerhi :3 kuruş, Tevarih:8 kuruş, Şifa-i şerif: 80 kuruş, Şerh-i akaid :15kuruş,
Ebu'l muntehi:5kuruş, Acaibu'l- hikaye:35 kuruş ,
Müşkatü'l- envar:15 kuruş,

²⁴ Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhiddin Tuş, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", s.723.

²⁵ A.Ş.S. Defter No 77. Sayfa No 22.

Mesabih-i şerif:5 kuruş,	Kenzü'l- minel akid:6 kuruş
Ahkamü'l -emrazi: 4 kuruş	Hüsniyye :5 kuruş
Necife-i şahane! :2 kuruş	Talimü'l- müteallim: 4 kuruş
Meani-i muhtasar :20 kuruş	Enam-ı nazar :47 kuruş
Meclis :30 kuruş	faris :2 kuruş
İtaat-ı sultan :1 kuruş	Hadis: 15 kuruş Manzume :2 kuruş
Vücutu madeni şatır!:1 kuruş	

Toplam tereke miktarı 37.406 kuruş olan Mehmet b. Hüseyin'in, kitaplarının değeri 312 kuruştur.

Kitapların değişik konulara ait olduğunu, isimlerinden yola çıkarak anlıyoruz. Kitap sahiplerinin İslam akaidi, tefsir, kıraat, hadis, tasavvuf, lügat, edebiyat gibi konularla ilgilendikleri söylenebilir. Özellikle İslam miras hukuku, feraiz ilgilenilen konuların başında gelir. Ayrıca bir hayli fazla terekede kelamı kadim (Kuran-ı Kerim) olduğu görülmüştür.

Zimmilerin içinde Aşağı Savadiye mahallesinde oturan Habkus oğlu Kivrok'un terekesinde 20 kuruş değerinde bir muska görülmektedir.²⁶ Bir başka zimmi Artin'in isimleri belirtilmemiş 21 cilt kitabı vardır. Terekelerde mevcut kitaplar içerisinde en pahalısı Taşabi Hacı Ahmet efendinin sahip olduğu Tahtavi isimli kitaptır. Bu kitabın kıymeti 1.000 kuruş olarak kaydedilmiştir.

Mevcut kitapları konularına göre tasnif ettiğimizde birkaç kalemde şöyle belirtebiliriz;

Fetva Kitapları; Kadı Beyzav'i, Fetevay'ı Ali, Fetevay'ı Abdurrahim, Zahire-i fıkıh, Ali efendi, Müşkilat'ül envar

Tefsirler; Mülk tefsiri, Celali tefsiri, Meal-i muhtasar

²⁶ A.Ş.S. Defter No 83, Sayfa No 22.

Dil Konulu Kitaplar; Sarf cümlesi, Ava'il-i kavaid, Farisü'l mushaf, Nahiv cümlesi, Faris, Avaim'i şerh, Kavaid-i i'rab

Tasavvuf Konulu Kitaplar; Tarik-ı Muhammediye, Konevî, Fenarikul Ahmed, İtaati sultan, Kenzülminelakid, Semerkandi, Sadettin, Muhtasar İhya ve Ulum, Meşayih, Madlu'bul Maksud, Şerh'i Aşikiyye, Mürşid'i Gana, Haşiye.

Edebiyat Üzerine Eserler; mecmualar, manzumeler, tarih'i maruh, kaside'i bürde.

Bunların haricinde mantık, tıpla ilgili Şifa'i şerif, Hadis'i şerif kitapları mevcuttur.

Terekelerde yazı yazmak için kullanıldığı anlaşılan mağrib kağıdına rastlanmıştır. Ayrıca okka, divit, kemiş, gibi yazı araç gereçleri bol miktarda terekelerde görülür.

SONUÇ

Bu çalışmada Tanzimat Dönemi içerisinde taşrada bir Osmanlı şehri olan Amasya'da toplum yapısı üzerinde değerlendirmelerde bulunduk. Bölgesel çalışmaların hızlanması ile birlikte, Osmanlı Devletinin son döneminde Anadolu'nun sosyo-ekonomik durumuna dair genel ve doğru değerlendirmeler yapılabilecektir.

Evliliğin resmileşmesi için mahkemeye müracaatların, izinnamelerin alınması gerektiği, bilinmektedir. Amasya da bu kurala insanların uyduklarını söyleyebiliriz. Bol miktarda tespit edilen nikah kayıtları bunun göstergesidir. Evliliğin topluma bildirilmesi anlamında kullanılan nişan olayının fazla belgelere yansımadağını gördük. Çünkü nişan, tarafları birbirine bağlayıcı hukuki bir sözleşme değildir.

Amasya toplumunun müslim ve zimmi aileler ile birlikte günlük yaşantısını tespit etmeye çalıştık.

Amasya'da ölüm oranlarını incelediğimizde imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi erkeklerin ölüm oranlarının kadınlara göre yüksek olduğu görülmüştür.

Ailenin sahip olduğu çocuk ortalamasına bakıldığında zimmi ailelerin müslimlere göre daha çok çocuk sahibi olduğunu tespit ettik. Bu durum genel ve geçerli anlayışın yanlışlığını göstermiştir. Müslüman ailelerin çocuk ortalaması 1,9, zimmi ailelerin çocuk ortalaması ise 2,7 olarak bulunmuştur. Kırsal kesimde oturan müslimlerin çocuk sayısı daği zimmilerden az görülmüştür.

Osmanlı aile ortalaması Amasya ve çevresinde düşük oranda seyretmiştir. Çekirdek bir aile yapısının görüldüğü Amasya da müslümanların aile ortalaması 3, zimmilerin aile ortalaması 3.9 bulunmuştur.

Yine güncelliğini kaybetmeyen bir konu da çok eşle evlilik hususudur. Çok eşle evlilik toplumda geniş bir kesim tarafından ama yaygınlık kazanmadan görülmüştür. Toplam evli erkeğin %9'u çok eşle evlilik yapmıştır. Bu evliliklerin sebeplerinin başında çocuk sahibi olma ve erkek evlat edinme niyeti vardır.

Osmanlı Devletinde toplumsal barışın varlığını, müslim ve zimmilerin ortak yaşadığı mahallerin olmasından anlıyoruz. Yaklaşık 25 mahallede müslüman ve zimmiler birlikte yaşamaktadır. Yine iki kesim arasında ticari hayat içerisinde borç alışverişinin yoğun olarak uygulandığını da tespit ettik.

Sosyal statü ve unvanların tespitinde hacca giden erkek oranı %11 olarak tespit edilmiştir.

Amasya'nın nüfusunu da verilerle ortaya koyduk. Buna göre Tanzimat Dönemi içerisinde Amasya'nın nüfusu 7 ile 11 bin arasında değişmektedir.

Halkın geçim kaynaklarını değerlendirdiğimizde müslüman ve zimmilerin farklı iş kollarına dağıldıklarını görülmüştür. Müslim ailelerin daha çok tarıma dayalı bir ekonomik faaliyet içinde olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında zimmilerin %69 gibi yüksek bir oranda ticari faaliyetlerin içerisinde bulunduğunu tespit ettik. Müslümanlar içerisinde ise %21 oranında esnafa rastlanmıştır.

Son söz olarak son dönem Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik hayatını ve şehir yaşantısını ortaya çıkarmada arşiv

malzemelerinin bolluđu sayesinde verimli çalıřmaların yapılacađını dűřnűyoruz. Tanzimat Dűneminde, Osmanlı modernleřmesinin tařrada yansımasını ortaya koymak için bűyle bir çalıřmayı dűřnűműřtűk. Ancak idari ve fikri anlamda meydana gelen deđiřimin, pratik hayata henűz yansımadıđını, en azından tařrada bunun gerçekleřmediđini anlıyoruz. Anadolu řehirlerinde sosyo-kűltűrel hayatın Osmanlı geleneđine bađlı bir řekilde devam ettiđini ve hayat biçimi anlamında modernleřmenin Meřrutiyet ve Cumhuriyet yıllarına kadar tam olarak ortaya çıkmadıđını sűyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Malzemeleri

A - Milli Kütüphanede Bulunan Amasya Şer'iyeye Sicilleri

<u>Defter No</u>	<u>Tarih</u>
77	1254-1255 / 1838-1840
78	1255-1261 / 1839-1845
80	1261-1266 / 1845-1850
83	1266-1269 / 1849-1853
84	1269-1271 / 1852-1855
86	1272-1274 / 1855-1858
88	1274-1279 / 1857-1863

B - Başbakanlık Arşivi Maliye Nezareti Amasya Temettuat Defterleri

12902	12905	12898	12939	12946
12912	12924	12921	12940	12951
12914	12932	12933	12941	12957
12917	12928	12937	12945	12959
12964	12971	12980	12997	13023
12967	12973	12982	13000	13029
12968	12978	12988	13007	13030
12970	12979	12989	13009	12927
12947	12999			

numaralı defterler.

2- Araştırma Eserleri

AKGÜN, Nebahat ; **Türk Basınında Aile 1839-1876**, İstanbul Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993.

AKTAN, Hamza ; **Mukayeseli İslam Miras Hukuku**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1991.

AKTÜRE, Sevgi ; "Osmanlı Devletinde Taşrada Değişimler" "Kentler-Kentleşme", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.2.

AYDIN, M. Akif ; **İslam Osmanlı Hukuku**, M.Ü.İ.F.Y. İstanbul, 1985.

BARKAN, Ömer Lütfi ; "Tarihi Demografi Araştırmaları Ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası**, 10 (1953).

----- ; "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", **T.T.K Belgeler**, 3/5-6 (1968).

BEHAR, Cem ; "Kasap İlyas Mahallesi, Sosyal Demografik Portresi 1546-1885", **İstanbul Araştırmaları**, 4 (1998).

CARULLAH, Musa; **Hatun**, Kitabiyat Yayınları, İstanbul, 1999.

CEBECİ, Dilaver ; **Tanzimat Ve Türk Ailesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1993.

CİN Halil ; **İslam Ve Osmanlı Hukukunda Evlenme** , A.Ü.İ.F. 1974.

DEMİREL, Ömer ; "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", **Bellekten** , LIV/211 (1990).

----- ; "Kuruluşundan Günümüze Çeşitli Yönleriyle Osmanlı Mahallesi: Küçük Minare Mahallesi", **Türk Yurdu** , 700. Yılında Osmanlı Özel Sayısı, 19-20 148-149, (Aralık 99-Ocak 2000).

----- ; **Osmanlı Dönemi Sivas Şehri Ve Esnaf Teşkilatı**, Sivas Belediyesi Kültür Yayınları, Sivas, 1998.

DEMİREL, Ömer , Adnan Gürbüz, Muhittin Tuş; "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", **S.K.D.S.T.A**, 1, Ankara, 1992.

-----; "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya,

Giyim, Kuşam 16- 19. y.y.”, **S.K.D.S.T.A** , 2, Ankara,1992.

DOĞANBAŞ, Muzaffer ; **Amasya Evleri** , Amasya, 1999.

D’OHSSON, M.De M.; **17.YY Türkiye’sinde Örf Ve Adetler** ,
Çv. Zehra Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1982.

DUBEN, Alan ; “Son Dönem İstanbul’da Evlilik Ve Hane Kurumu Sistemi”, **Toplum Ve Bilim** , 42 (1988).

----- ; “80 Yıl Önce İstanbul’da Aile Hayatı”, **Tarih Ve Toplum**, 9/50 (1980).

DUBEN, Alan, Cem Behar; **İstanbul Haneleri**, İletişim Yayınları, İstanbul,1996.

EKEN, Galip ; “Tanzimat Dönemi Osmanlı Toplumunda Nüfus Meselesi Ve Yapısı Tokat Örneği”, **H.Ü Nüfus Etüdüleri 3.Ulusal Nüfus Bilim Konferansı** , Ankara 25.12.1997.

ERGENÇ, Özer ; “Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev Ve Fonksiyonları Üzerine” , **Osmanlı Araştırmaları**, 4 (1984).

----- ; “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, **Belleten**, LII/203 (1988).

ERTEN, Hayri; **Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı(XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)** , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya, 2000.

FEKETE, Lajos;”16.YY’da Taşralı Bir Türk Efendi’nin Evi”çv. Tayyib Gökbilgin , **Belleten** , IVIII/170 (1979).

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri; “Tanzimat’ta İctimai Hayat” **Tanzimat I**, İstanbul, 1940.

----- ; ” Türklerde Aile İctimaiyatı”**Aile Yazıları I,Temel Kurumlar, Yapı ve Tarihi Süreç**,der. Beylü Dikeçligil- Ahmet Çiğdem,Ankara,1990.

GÖYÜNÇ, Nejat ; “Hane Deyimi Hakkında” , **İ.Ü.E.F.D .** , 32 (1979).

GÜNDOĞDU, Abdullah; “1852-1863 Tarihlerin Arasında Çorum Kazasında Sosyo- Ekonomik Yapı” , **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 6 (1991).

GÜNTEKİN, Reşat Nuri, **Yaprak Dökümü** , İstanbul,1930.

GÜRAN, Tevfik ; “19.Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, İ.Ü.İ.F.M. , 41/1-4 , 1985.

----- ; “Tanzimat Döneminde Tarım Politikası 1839-1876”, Birinci Uluslar Arası Türkiye’nin Sosyal Ve Ekonomik Tarih Kongresi , Ankara, 1980.

GÜRBÜZ, Adnan; **Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı** , Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1993.

----- ; “XV. XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Anadolu Toplumunda Gayr-ı Müslimlerin Durumu :Amasya Örneği”, Ege Üniversitesi Türk Dünyası inceleme Dergisi, IV (2000).

HATTOX, Ralph S., Kahve ve Kahvehaneler, Bir Toplumsal İçeceğin Yakınoğudaki Kökenleri, çev. Nurettin Elhüsayni, İstanbul 1996,

HÜSEYİN Hüsameddin, ; **Amasya Tarihi** , Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 1986.

İNALCIK, Halil ; “15. Asır Türkiye İktisadi Ve İctimai Tarihi Kaynakları” , İ.Ü.İ.F.M , 15/1-4 (1955).

İPŞİRLİ, Mehmet ; “Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer’iye Sicilleri”, **Tarih Ve Sosyoloji Semineri**, İstanbul Üniversitesi, 1991.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Kiralık Konak**, İstanbul, 1982.

KÖSTÜKLÜ, Nuri ; **Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç’ta Aile (1892- 1908)**, Konya, 1996.

KUBAN, Doğan ; “ Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi Sosyal Ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler” , **Vakıflar Dergisi** ,7 (1968).

KUDRET, Cevdet ; **Türk Edebiyatında Hikaye Ve Roman** , Varlık Yayınevi, İstanbul , 1982.

KURT, Abdurrahman ; **Şer’iye Sicillerine Göre Tanzimat Döneminde Bursa’da Osmanlı Ailesi** , Bursa , 1999.

KUZUCULAR, Kani ; **Amasya Kentinin Fiziksel Yapısının Tarihsel Gelişimi** , İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 1994.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat; “Osmanlı Sosyal Ve İktisadi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Bellekten** , LIX/225 (1995).

MERİÇ, Nevin; **Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi Adab-ı Muâşeret**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999.

NABİZADE, Nazım ; Zehra , Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 1992.

NAGATA, Yuzo ; “Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağaya Ait Bir Tereke Defteri “, **9.T.T.K** , 2 (1998).

ORTAYLI, İlber ; **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2000.

----- ; “Anadolu’da 16.Y.Y.da Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, **Osmanlı Araştırmaları**, 1 (1980).

----- ; “Osmanlı Toplum Yapısıyla İlgili Belgeler-Bilgiler: Kadın”, **Tarih Ve Toplum** , 1/3 (1984).

ÖZDEĞER, Hüseyin, **1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri** , İstanbul, 1988.

ÖZDEMİR, Rifat ; **19.Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Kültür Bakanlığı, Ankara,1998.

----- ; “Osmanlı Döneminde Antalya’nın Fiziki Ve Demografik Yapısı 1800- 1867” , **Tarih İncelemeleri Dergisi** , 7 (1992).

----- ; “Kırşehir’de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı”**Osmanlı Araştırmaları**, 9 (1989).

----- ; “Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı 1771-1810”, **Bellekten**, LIV/211 (1990).

ÖZTÜRK, Said ; “Tereke Defterlerine Göre İstanbul Ailesi 17.Yy”, **İstanbul Araştırmaları**, 3 (1997).

----- ; “Temettuat Tahrirleri”, **Akademik Araştırmalar Dergisi** , 4-5 (2000).

REFİK, Ahmet ; **Onuncu Hicri Asırda İstanbul Hayatı** , Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara,2000.

SAKAOĞLU, Necdet ; “18.Y.Y. da Osmanlı Evleri Ve Tarih Ve Sorunları”, **Tarih ve Toplum** , 12/70 (1989).

SAVAŞ, Saim; "Fetva ve Şer'îye Sicillerine Göre Ailenin teşekkülü Ve Dağılması" S.K.D.S.T.A., c. II, Ankara,1992.

TURAN, Şerafettin; "Tanzimat Döneminde Evlenme Meselesi", **İş Ve Düşünce Dergisi**, XXII/182, (1956).

TUŞ, Muhiddin ; "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma 1700-1730", S.Ü.S.B.E.D , 4 (1999).

-----; "Osmanlı'da Ailenin Niceliği Eş Durumu, Çocuk Sayısı : Konya Örneği", H.Ü. Nüfus Etüdleri Enstitüsü 3.Ulusal Bilim Kongresi , Ankara , 25 Aralık 1997.

UĞURCAN, Sema; "Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü" , 150. Yılında Tanzimat , 1992.

YAVUZ, Ercan ; "Osmanlı İmparatorluğunda Gayr-ıMüslimlerin Giyim Mesken Ve Davranış Hukuku", OTAM, I, (1990).

YETİM, Banu ; **Tanzimat Dönemi Türk Aile Yapısı** , Anadolu Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,1994.

YÜKSEL, Hasan;"Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile" S.K.D.S.T.A.,c.II,Ankara,1992.

YÜKSEL,Hasan, Saim Savaş; "Osmanlı Aile Hayatına İlişkin Fetvalar"S.K.D.S.T.A., c.III, Ankara,1992.

YÜKSEL, Hasan- M.Fatih Köksal, **Osmanlı Toplumunda Sadat-ı Kiram ve Nakibü'leşraflar**, Ahmat Rıf'at- Devhatü'n Nükabâ, Sivas, 1998, s.1-24.

YOLALICI, Emin; "19. Asrın Ortalarında Samsun Halkının Kılık Kıyafet Ve Kullandıkları Eşyalar", İ.T.T.B.K, 1990.

EKLER LİSTESİ

BELGELER:

Belge 1: 78 Numaralı Ş.S. ; Sayfa 71 : Karatay Mahallesinde Oturan Hafize Binti Süleymanın Terekesi

Belge 2: 80 Numaralı Ş.S. ; Sayfa 58 : Acem Ali Mahallesinde Oturan Zanalızade Mehmet Efendinin Terekesi

Belge 3: 86 Numaralı Ş.S. ; Sayfa 7 ; Fethiye Mahallesinde Oturan Zımmi Zakudulduka' nın Terekesi

Belge 4: 86 Numaralı Ş.S. ; Sayfa 11 : Ezine Kazasına Bağlı Kızılca-i Kebir Karyesinde Oturan İbrahim bin Hüseyin'in Terekesi

Belge 5: 86 Numaralı Ş.S. : Sayfa 39: Kurşunlu Mahallesinde Oturan Şerife binti Mustafa nın Terekesi

TABLolar:

Tablo 1: Çok Eşle Evlilik Yapanlar

Tablo 2: Müslüman Erkek İsimleri

Tablo 3: Müslüman Kadınların İsimleri

Tablo 4: Şer' iye Sicillerinde Bulunan Şahıslar

Tablo 5: Temettuat Defterlerinde Bulunanların Mesleki Ve Sosyal Statüleri

Tablo 6: Değişik Kaynak Ve Zamanlarda Amasya Mahalleleri

Belge 1:"Müslüman Kadın Hafize Binti Süleyman'ın Terekesi"

Defter No:78

Sayfa No:71

Medine i Amasya da vaki Karatay mahallesi sakinelerinden iken bundan akdem vefat iden Hafize binti Süleyman nam müteveffiyenin veraseti sulbiyye-i kebir kızı Aişe ile liebeveyn erkarındaşının sagir oğlu Mehmet ve Ali ye münhasır olduğu bade't-tahkiki'ş-şer'i müteveffiyeye-i mezburenin verese-i kibarın talep ve itimaslarıyla tahrir ve takdim ve beyne'l-verese bi'l feridati'ş-şer'iyye tevzi' ve taksim olunan müteveffiyeye-i mezburenin terekesidir ki bervechi ati zikr u beyan olunur. Hurrire fi'l-yevmilhamis ve'l-ışrin min şehri safer-il hayr sene seb'a ve hamsiin ve mieteyn viel.(25 Safer 1257)

Kutni Entari1:15   Atlas Yelek2:15   Defa Entari1:15
Köhne Hırka:5   Kuşak1: 8 .....: 8   .....Şalvar2: 4
çarşeb2:30   peşkir3,Dülbend2:10   harir don2: 5
.....Tob2: 35   .....Tob4:40   Gömlek3:13
Car,Börk Takımı.: 25   Köhne Cibin2,Yemeni1:18
Hamam Boğçası4:25   Hamam Takımı1:15   Köhne Yasdık Yüzü4:20
Yelek1:2   .....:5   Değirmi Harir(500 Dirhem): 600
.....   Köhne Fes1: 1   ..... Parçası1: 5
Yeşil Çekmece2:13   Yasdık4:40   Döşek1: 40
Defa Döşek2:40   Minder 1:6   yorgan2:100
Köhne kilim2:40   Halı 1:10   Hamam Tası 2: 8
Şamdan 2: 25   Yüz Yasdığı 1: 7   Hırdavat Menzil: 50
Mahallede Mezburede Menzil 1:1000
Değirmen altı nam mahalde tutluk bağı ma..... yirmi dört sehinden iki sehim hissesi: 666

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a will or inheritance document, written in a cursive script. The text is arranged in several columns and includes names, dates, and legal phrases. A large, faint watermark is visible in the center of the page.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a will or inheritance document. The text is arranged in several columns and includes names, dates, and legal phrases. A large, faint watermark is visible in the center of the page.

Belge 2:”Zanalızade Mehmet Efendi Bin Hacı İbrahim’in Terekesi”

Defter No:80

Sayfa No:58

Acem Ali mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem vefat eden Zanalızade Mehmet efendi ibni hacı İbrahim bin ..... veraseti zevce-i menkuha-i metrukesi Hatice binti hacı Ali bey ile sulbi sagir oğulları İbrahim ve Mehmet ve Fikri ve sagir kızı Aişe’ ye münhasır 6 rebiulevvel 1267

Yorgan2:90 Döşek:40

Fes1,Boy Entaril,Pullu Kürk1,Kemer1,Abdestlik1,.....,Bohçal:175

Yasdık3 :22 Yan Minderi2:60 Köhne Seccade1:25 Kilim2:80

Bargir re’s 2:..... Evani Nühasi 53:795 Defa Yorgan1:20

Kahve Takımı1: 10 ..... ,Şamdan1: 8 Nargile1: .....

Kebir Şamdan 1: ... Yenice karyesinde Hasan oğlu Halil zimmetinde:115

..... KaryesindeMustafa İbrahim oğlu derviş Mehmet zimmetinde: 1242

Yeğenzade Osman .... Efendi zimmetinde:835

Keçeli oğlu Hüseyin zimmetinde:3000 Kör Süleyman zimmetinde Übük

karyesinde:115 Divit 1: 12 Molla Mustafa zimmetinde :200 Saan:.....

Zabtiye Kara Hafız zimmetinde :30 Menzil der mahallei mezbur:.....

Defa menzil mahallei mezbur:...

Zana karyesinde tutluk,böcekane,değirmen:..

Ocak takımı,hırdavatı menzil:150 Anbar ve kiler :300

Yağmur karyesinde Deli Osman zimmetinde :20 .....Karyesinde Tiryaki oğlu

Mehmede : 27 .....Karyesinde Serkez zimmetinde: 43,5

Yerkuzlu karyesinde ....oğlu İbrahime : 22 Bakkal Ahmet oğlu Mehmet

zimmetinde :12 ..... Mehmete: 45 .....Halilde: 16,5

İnce Mehmet oğlu İbrahimde :12 Hafız Mustafa oğlu hacı Ömerde :27

Kaşifzade Mehmet efendi.....Emin Hafız zimmetinde : 805

Belge3:"Zimmi Oduncu Zakudulduka' nın Terekesi"
Defter No:86
Sayfa No:7

Medine-i Amasya' da Fethiye mahallesi mütemekkinlerinden
iken bundan akdem halik olan oduncu Zakuduldukaya zimminin
veraseti kebir oğlu Artin ve sulbiyye-i kebir kızları ..... ve
Meryem ve ..... nam nasraniyyelere münhasıra olduğu lede's-
şer'il-enver zahir ve mütehakkık olduktan sonra verese'i kibarın
..... talep ve iltimasları ..... ala tahrir ve takdim ve beyne'l- verese
bi'l-ferizati'l şer'iyye tevzi' ve taksim olunan halik-i mersumun
terekesi defteridir ki bervechi ati beyan olunur. 10 cemaziyel evvel 1272

Derbend nam mâhalde kurûm bağ:200 Karaçalılıkda kurûm bağ:500 çayırda
vaki' kurûm bağ:600 Bargir re's 1:100 Köhne minder8:70
Döşek7,Yasdık2, Yorgan3:305 Kebir Küb7:110 .....Sandık1:60
Kıbra ve Sac ve çömlek:50 Köhne çuval 19:120 .....: 170
Nühas100:2000 Havan ve tebsil:45 Köhne kılıf 4:250
Yasdık2, yorgan1, minder1:50 .....: 120 .....ve küb1:40
Defa sandık1:30 Üzüm batman 18:400 .....:300
Hali menzil arsası :1200 Şamdan1:40 ....3,Kazma 3,balta2:45
Keser, burgu,destere:12 Çatal, çekiç1:10 .....: 15 Tabla ve ....:15
Leğen,ıbrık1:70 Şişe ve sair hırdavat: 21 .....batman1:25 Kıbra1:30
Döşek1,Kilim1,Yasdık1 :175 Hırdavat Menzil:100 Hınta 30 kile:1000
Ceman yekün: 10.938

İhracat

Resmi kısmet:273 Kaydiye:57 İhzariye:26

Yekün İhracat:356

Sahhal baki li't taksim beyne'l verese 10.582

Hisse-i ibn:4232

Hisse-i bint:2116 Hisse-i bint :2116 Hisse-i bint :2116

Belge 4:” Müslüman Köylü İbrahim Bin Hasan’ın Terekesi”

Defter No:86

Sayfa No:11

Medine-i Amasya’da kaza-i Ezine nahiyesine tabi Kızılca karyesi sakinlerinden iken bundan akdem vefat eden İbrahim bin Hüseyin’in veraseti zevcesi Nesime binti Halil ile sulbiyye-i sagir oğulları Hüseyin ve Halile inhisarı bade-t tahkiki’ş-şer-i sagiranı mezburanın vasi sagiri mezbur anaları mezbure Şemsiyye taleb ve iltiması ve marifeti şer ile tahrir olunan tereke-i müteveffai merkumeleri bervechi ati zikr olunur. 21 safer 1272

Saban1:150	Evan-ı Nühasiye21:600	Enil esvab:100
Köhne Çull:20	Yarma ,bulgur,dakik(12 Kile):150	Şiar(1 Kile):60
Balta 1, bel 1:20	Bekmez (2kıyye):60	Rugan-ı sade(2kıyye):20
.....	Nühas kebir leğen 14:330	Hırdavat-ı menzil:100
	1880	
Techiz tekfin:50	Mehir zevce:100	Resm-i kısmet:45,5
Kaydiyye,varaka:2.5		
.....	199	
	1681	
hisse-i zevce :210	Hisse-i ibn :735.5	Hisse-i ibn :735.5

Belge 5: "Ayan, Ailesine Mensup Şerife Binti Mustafa'nın Terekesi"

Defter No:86

Sayfa No:39

Medine-i Amasya'da Kurşunlu mahallesi sakinlerinden iken bundan mukaddem fevt olan Katipzade kerimesi Şerife binti Mustafa'nın veraseti zevci Abdullah efendi ibni Halil ile sadriyye-i kebire kızları Zeynep ve Penbe ile sulbiyyei sagire kızları Fatıma ya inhisarı badet-tahkiki'ş-şer-i sağır-i mezburenin vasi ..... babası merkum Abdullah efendi ile varisi kebirleri talep ve iltimasları marifet-i şer'i ile tahrir olunan terekesidir ki bervechi ati zikr olunur.

Minder 10:310   Yorgan 8, döşek3: 550   Şilte, yasdık 16:260
Seccade, ihram, heybe:155   Sofra altı1,peşkir1:15   Köhne kürk 2 :135
Trablus kuşak:120   Sivasi entari:200   Kuşak,basma entari:15
Hamam takımı:40   Etekçik,peçe:40   Gömlek:10
.....2: 42   .....: 10   Kebir şamdan,fiske2,şamdan:80
Entariyye ....4:12   Kahve güğümü,cezve:12   Şire kazanı 23: 641
Bekmez leğeni:300   Sini 5:140   Güğüm 2 :162
Evan-i Nühasiye :1620   hali, kilim:140   ..... 3: 5
Hırdavat Menzil : 86   Nısıf mülk menzil : 4000   Arpacı dükkânı:3000
..... nam mahalde kurûm bağ :600   Orman nam mahalde tutluk bağ: 5000
18.000

İhracat

Techiz, tekfin :1000   Mushafı şerif vasiyet:200
Mahalle-i mezbur dolabın tamiri vasiyet: 200
Zevci Abdullah Efendiye vasiyet:200   ..... Efendiye vasiyet:100
.....:25   Resmi kısmet:407
Kaydiyye,varaka: 32
2164
15.836
Hisse-i zevci:3959
Hisse-i binti:3959   Hisse-i binti:3959   Hisse-i binti:3959

... 450 ... 500 ... 500 ...
 ... 500 ... 500 ... 500 ...
 ... 500 ... 500 ... 500 ...
 ... 500 ... 500 ... 500 ...

... 500 ... 500 ... 500 ...
 ... 500 ... 500 ... 500 ...
 ... 500 ... 500 ... 500 ...

... 4909 ... 4909 ... 4909 ...
 ... 4909 ... 4909 ... 4909 ...

Tablo 1 : Çok Eşli Evlilik Yapan Tereke Sahipleri

Defter no	Sayfa no	Tereke sahibi (isim-sosyal statü)	Köy	mahalle	Eş sayısı	Çocuksuz	Çocuk sayısı							Tereke miktarı			
							1	2	3	4	5	6	7	Toplam	0-4999 kuruş	5000-14999 kuruş	15000 ve yukarı
78	38	Hacı Yusuf Efendi	Yenice	-	2					*				4		45261	
78	61	Mehmed Ağa b Ahmed		Fethiye	2					*				4		14200	
78	72	Tatar Mehmed b İsmail	Olus				*							2	3525		
78	110	Cebecizade Abdulkadir		Çeribaşı	2	*											57130
78	118	Hasan b. Hasan		Cami-İ Enderun	2					*				5	2758		
78	135	Hafız Ali Efendi b .Ali		Eski Kethüda	2					*				5		10888	
78	54	Ali b. Ömer		Bozahane	4	*								1	2688		
78	102	Hasn b. Hasan		Cami-i Enderun	2					*				5	2758		
77	15	Ahmet b. Kasım		Şeyharık	2							*		7		13880	
77	20	Abdüselam Efendi b.Abdullah		Pervane Bey	2			*						3			59720
83	108	Berber Hasan b. Abdullah		Pirinççi	2	*								1	674		
83	29	Ali b. Abdullah		İslam	2	*										10670	
83	37	Hasan b. Osman		Temenna	2	*								1	784		
83	60	Hacı İbrahim b.Kadir		Üçler	2	*									5695		
83	77	Hacı Eyyüb b. Ömer		Şeyarık	2			*						3		12599	
83	148	Hasan Ali b Osman		Çeribaşı	2	*								1	1609		
83	79	Veli b. Osman	Yağmur		2				*					4	2663		
80	21	Arap Hacı Ahmed b. Yusuf		Pazar-I Sufla	2		*							2	768		
80	25	Mestei Hacı b. Osman		Temenna	2	*									562		
80	31	Hacı Ali b. Süleyman		Şamlar	2	*										8544	
80	48	Kadir b. Hasan	Ziyere		2	*								1	1949		
80	84	Seyyid Ahmet b. Ali		İslam	2	*										10670	

Çok eşli evli tereke sahipleri

Sayfa no	Tereke sahibi (isim-sosyal statü)	Köy	Mahalle	Eş sayısı	Çocuk suz	Çocuk sayısı							Tereke miktarı			
						1	2	3	4	5	6	7	Toplam	0-4999 kuruş	5000-14999 kuruş	15000 ve yukarı
24	Elhac Ömer Efendi b.Ebubekir		Camii-i Enderun	2					*				4	2711		
14	Mustafab. Mustafa		Mehmed Paşa	2			*						2			67367
21	Ahmet b.Ali	Gane		2					*				4		10172	
54	Abdurrahman b. Mehmet	Gelingiras		2			*						3	1127		
57	İsmail Hafız b. Abdullah		Kılınççı	2					*				4		10867	
78	Hacı Süleyman b. Mustafa	Kebir Kızılca		2						*			6			82324
79	Hüseyin b. Mehmet		Hızır Paşa	2					*				4	4267		
98	Molla Mehmet b. Mehmet		Yakup Paşa	3	*										10259	
89	Mehmet Efendi b.Abdullah		Yakutiye	2			*						3	3881		
23	İsmailb. Abdullah		Camii-i Enderun Mahallesi	2			*						2	1860		
20	Hüseyin Efendi b. Mehmet		Kurşunlu	2			*						2		6972	
8	İbrahim b. Süleyman		Gümüşlüoğlu Mahallesi	2			*						2			84403
70	Hafız Hacı Hasan b. Ahmet		Fethiye	2	*											30599
105	Hacı İbrahim b. Hasan		Üçler	2		*							1			25913
134	Yusuf Efendi b. İbrahim		Gümüşlü	2						*			6	4247		
141	Seyyid Ali b Mustafa		Recep	2		*							1			28306
144	Ahmed b. Mehmet		Sıraböcekha ne	2	*										7106	
169	Elhac Mustafa b. Ahmet		Kocacık	2		*							1	5903		
223	Ahmet b. Abdullah		Ahi Sadeddin	2	*									783		
15	Diyarbakır Valisi			2	*											483.357

Tablo 2: Terekelerde Bulunan Erkek İsimleri

net (Muhammet)	348	Emrullah	3	Recep	1	Abdi	1
et	202	Yahya	3	Ahmet Mustafa	1	Mecid	1
afa	174	Hayrullah	3	Cemaleddin	1	İsmet	1
	167	Hamit	3	Abdulfettah	1	Mustafa Şakir	1
an	112	Mehmet Ali	3	Resul	1	Lütfullah	1
yin	107	Mehmet Said	3	Fevzi	1	Haşmet	1
n	100	Ahmet Necip	3	Mehmet İzzet	1	Mehmet Necip	1
r	95	Hurşit	2	Mehmet Kamil	1	Abdüsselam	1
im	93	Memiş	2	Münir Mehmet	1	Mehmet Kaşif	1
illah	80	Kadir	2	Mustafa Sadık	1	Kahraman	1
n	68	Numan	2	Mustafa Necip	1	İbrahim Ali	1
il	46	İdris	2	İsmet	1	Ramazan	1
	40	Kasım	2	Hacı	1	Kutalmış	1
	22	Emrah	2	Kerim	1	Baki	1
nut	20	Mehmet Şakir	2	Hüseyin Arif	1	Hasan Necip	1
/man	15	Nuri	2	Ahmet Şevki	1	Selim	1
f	15	Abdulhalim	2	Abdulnecip	1	Rüstem	1
	10	Tahir	2	Timur	1	Zülfü	1
	9	Bilal	2	Mehmed Besim	1	Nesim	1
lkadir	8	Abidin	2	Ali Ömer	1	Seyit Mehmet	1
o	7	Abdullah Nuri	1	Tevfik	1	Mehmet İsmet	1
rrahman	6	Şemseddin	1	Muhammet Arif	1	Mesut	1
net Arif	6	Celil	1	Mehmet Tevfik	1	Mehmet Şerif	1
net Nuri	5	İdris	1	Mehmet Tahir	1		
p	5	Ahmet İzzet	1	Mehmet Aziz	1		
net Emin	5	Seyyid	1	Mehmet Abdi	1		
	5	Hamid Cemil	1	İbiş	1		
l	4	Setfeddin	1	Aziz	1		
elabidin	3	Sadullah	1	Abdulhamid	1		
	3	Rahim	1	Kemal	1		
	3	Nureddin	1	Said	1		

Tablo 3: Terekelerde Bulunan Kadın İsimleri

Fatıma	280	Feride	2
Ayşe	198	Elif	2
Emine	181	Zeyde	2
Şerife	174	Nesime	2
Hafize	102	sümeyye	2
Hatice	99	Huri	2
Zeynep	68	Sabire	2
Hanife	67	Asiye	2
Ümmügülsüm	55	Sündüz	1
Kerime	39	Mehtab	1
Halime	37	Naime	1
Rabia	31	Şalika	1
Azime	19	Şabia	1
Ümmühan	19	Mihriban	1
Habibe	17	Saliha	1
Rukiye	17	Musnebiyye	1
Zahide	16	İsmet	1
Keziban	15	Hacer	1
Amine	14	Kamile	1
Zarife	12	Elmas	1
Hamide	10	Penbe	1
Necibe	10	Asuman	1
Alime	10	Sema	1
Zeliha	9	Macide	1
Nefise	9	Gülsüm	1
Arife	9	Cennet	1
Garime	8	Sadika	1
Zübeyde	7	Ayşe kamile	1
Safiye	6	Münire	1
Rahime	6	Salime	1
Saniye	5	Nazife	1
Hamiyet	5	Meryem	1
Adile	5	Kadife	1
Dudu	5	Pelin	1
Sıdika	4	Şefika	1
Leyla	3	Seva	1
Raziye	3	Sultan	1
Esmâ	3	Bahriye	1
Huriye	3	Şevki dil	1
Şakire	3	Şemsi sefa	1
Havva	2	Asife	1
Akife	2	Satı	1
Cemile	2	Keriman	1
Firuze	2		

Tablo 4: Şer'îye Sicillerinde Bulunan Şahıslar

Mahalleler	77		78		80		83		84		86		88		Toplam
	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	
Hoca Süleyman	-	-	2	-	2	-	4	-	-	-	6	-	2	-	16
Helkis	-	-	1	1	1	-	3	-	3	-	6	1	6	-	22
Şamice	-	-	2	-	3	-	3	-	2	-	7	-	-	-	17
Seyfeddin	1	-	3	-	2	-	1	-	1	-	1	-	-	-	9
İstanbul kuyusu	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Hatuniye	-	-	1	-	1	-	1	-	2	-	1	-	1	-*	7
Hacı İlyas	-	-	3	-	5	-	8	-	1	-	10	-	1	-	28
Fethiye	-	-	5	1	2	-	2	-2	-	3	7	1	-	-	21
İslam	-	-	4	2	4	-	5	-	-	-	4	-	-	1	22
Acem Ali	-	-	5	-	2	-	2	1	2	-	5	-	-	-	16
Aşağıya Sevadiye	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	2	2	2	10
Temenna	-	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	4
Böcekthane	-	-	1	-	1	-	-	3	-	-	-	-	-	-	2
Gümüslüoğlu	-	-	1	-	7	-	-	-	3	1	6	2	-	2	25
Küçük Minare	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Karatay	-	-	5	-	5	-	1	-	-	-	1	-	-	-	12
Eski Kethuda	-	-	4	-	1	-	3	2	2	-	3	1	-	-	14
Köyler	5	-	21	1	10	-	14	-	4	-	30	-	11	-	98
Şeyhcu	1	-	X	X	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
Recep	1	-	X	X	1	-	1	-	1	-	3	-	-	-	7
Hoca Saadeddin	X	X	X	X	-	-	-	2	1	1	-	-	-	-	2
Yukarı Savadiye	X	X	X	X	2	-	2	-	1	-	2	1	1	-	11
Kılınçcı	X	X	X	X	2	-	-	-	X	X	4	1	1	-	8
Çıkrık	X	X	X	X	1	-	-	-	X	X	-	-	-	-	1
Kayabaşı	X	X	X	X	4	-	9	-	X	X	2	-	1	-	16
Sıraböcekthane	İsim Değişikliği								X	X	3	-	-	-	3
Yakup Paşa	X	X	X	X	1	-	-	-	X	X	-	-	-	-	1
Sıraç	X	X	X	X	1	-	-	-	X	X	-	-	-	-	1
Kılıçhane	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	2	-	X	X	2
Çukur	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	-	1	X	X	1
Çukurbahçe	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	1	1	X	X	2
Şehreküstü	X	X	X	X	X	X	-	-	X	X	1	-	X	X	1
Kazgancı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	4
Sofular	-	-	5	1	2	-	4	1	3	1	-	-	1	-	18
Kocacık	-	-	4	1	1	-	-	-	-	-	1	3	1	1	11
Derehane	1	-	5	-	1	-	1	1	1	1	5	1	1	-	22
Köyceğiz	1	-	4	4	6	-	6	-	1	-	8	-	8	-	34
Dere	-	-	2	-	1	-	1	1	-	-	5	-	1	1	12
Köprübaşı	-	-	2	-	1	-	-	1	-	-	1	-	-	-	5
Hızırpaşa	-	-	1	-	1	-	4	-	1	-	7	-	2	-	16
Cami-i Enderun	-	-	10	-	1	-	3	-	3	-	4	-	-	-	21
Kurşunlu	1	-	6	-	2	-	5	-	2	-	5	-	-	1	22

Mahalleler	77		78		80		83		84		86		88		Toplam
	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	
Pirinçci	--	--	2	--	1	-	3	-	-	-	1	-	-	-	7
Saraçhane	--	--	2	1	1	-	1	-	-	1	-	-	-	-	6
Bâyezîd Paşa	--	--	12	1	5	-	4	5	3	2	12	1	2	1	48
Gümüşlüzade	1	--	5	2	1	-	2	1	-	-	3	-	-	-	15
Şeyh Arık	1	--	3	--	1	-	3	-	1	-	4	-	2	-	15
Fahreddin	--	--	5	--	2	-	1	-	1	-	6	-	-	-	15
Gökmedrese	1	--	2	--	1	-	2	-	2	-	4	-	2	-	14
Mehmet Paşa	1	1	10	--	2	-	1	1	1	-	5	2	8	-	32
Üçler	--	--	11	--	4	-	6	-	4	-	5	-	-	-	30
Şamlar	1	--	11	--	7	-	6	-	5	-	9	-	1	-	40
Bozahane	--	--	3	6	3	-	3	-	1	-	-	4	-	-	20
Hoca Mustafa	--	--	--	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Darüsselam	--	1	1	--	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Çevikce	2	--	3	--	1	-	1	3	5	1	-	-	2	-	18
Hacı Hamza	--	--	1	--	4	-	2	-	-	1	1	1	-	1	11
Kal'avi Bala	--	--	1	--	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ahi Sadeddin	--	--	4	--	2	-	-	-	-	-	6	-	-	-	12
Yakutiye	1	--	3	--	2	-	6	1	-	-	1	1	1	-	16
Sofuzade	--	--	2	2	3	-	2	-	4	-	7	3	-	-	23
Pazar-ı Sufla	--	--	1	--	1	-	-	1	1	-	-	-	1	-	5
Pervane Bey		--	--	1	1	-	3	1	1	-	1	-	-	-	9
Çeribaşı		--	6	1	2	-	6	-	2	-	7	-	-	-	25
Saray					-	-	2	-			X	X			2
Cami-i İlyas					-	-	1	1			X	X			2
Çırakçı					-	-	-	-			1	-			1

TOPLAM : 947

Tablo 5: Temettuat Defterlerinde Bulunanların Mesleki Ve Sosyal Statüleri

İl	Bahçıvan		Esnaf		Ehl-i ilim		Sanatsız		Tüccar		Hizmetkar		İşçi		Çırak		İrgat amele		Fukara düşkün		Resmi görevli		Sabi yetim		İhtiyar		Kadın		Yaylaçı		Timarlı		Vakıf		Toplam	
	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z	M	Z
Adana	6	1	13	38	1	3	2	1	-	-	2	2	-	-	2	5	3	8	2	1	-	-	-	-	2	-	-	1	-	3	6	6	80			
Adıyaman	5	-	-	56	-	3	-	6	-	-	1	2	-	-	-	4	-	7	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	6	80				
Adıyaman	7	-	14	-	4	-	7	-	1	-	2	-	-	-	-	9	-	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	4	2					
Adıyaman	9	1	15	18	2	1	1	2	-	-	2	1	-	-	-	2	1	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	34	26					
Adıyaman	7	1	6	5	4	-	1	-	-	-	4	2	-	1	2	-	2	2	2	-	-	-	-	-	-	-	1	1	32	9						
Adıyaman	46	-	19	2	4	-	17	-	1	-	-	-	-	-	2	4	3	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	98	2					
Adıyaman	43	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	4	1						
Adıyaman	42	-	1	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-						
Adıyaman	4	1	2	13	1	-	2	1	-	-	6	-	-	-	-	1	5	4	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	2						
Adıyaman	1	2	2	13	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	5	1							
Adıyaman	6	-	3	-	2	-	2	-	-	-	1	-	-	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-							
Adıyaman	51	-	2	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	5	-							
Adıyaman	20	-	20	26	3	-	10	5	1	3	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	2	-	-	-	1	1	5	3								
Adıyaman	30	-	1	22	25	-	2	7	5	-	3	2	-	3	2	3	2	-	-	-	2	-	-	-	2	-	2	7	3							
Adıyaman	26	-	22	25	-	2	4	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	3	-	-	1	-	2	5	2								
Adıyaman	64	-	16	-	9	-	10	-	-	-	1	-	-	-	1	2	-	-	-	-	2	-	-	-	1	1	107	-								
Adıyaman	13	2	14	31	2	-	10	4	1	4	2	-	-	-	-	1	3	1	-	-	1	-	-	-	2	1	4	4								
Adıyaman	2	-	9	7	1	-	3	1	-	-	3	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	-	-	2	-	1	2	9								
Adıyaman	26	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	1	-	-	-	4	-	-	1	3	-	4	1								
Adıyaman	6	-	9	21	3	-	3	3	1	1	2	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	2								
Adıyaman	11	-	8	3	3	-	2	-	1	1	-	-	1	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	4								
Adıyaman	5	-	6	8	5	-	1	-	-	1	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	2	9								
Adıyaman	3	-	1	16	-	-	-	-	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	7	2								
Adıyaman	1	-	-	11	4	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	1								
Adıyaman	14	-	19	29	1	-	4	3	-	-	6	3	-	1	1	3	1	3	1	-	2	-	-	2	2	1	6	4								
Adıyaman	15	-	12	-	4	-	5	-	-	3	-	-	-	-	1	5	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	4	-								
Adıyaman	-	1	1	20	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	4	6	2								
Adıyaman	64	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	6	1								
Adıyaman	47	-	9	-	-	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	6	-								
Adıyaman	35	-	10	-	-	3	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-								
Adıyaman	1	4	6	30	1	3	2	2	6	1	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	1	4								
Adıyaman	45	2	18	55	3	-	7	4	1	2	1	1	-	-	6	6	12	5	1	1	-	-	2	-	1	1	9	8								
Adıyaman	2	1	2	18	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	8	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	6	3								
Adıyaman	-	-	1	18	1	-	5	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	3								
Adıyaman	5	-	13	-	2	-	8	-	-	1	-	-	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	3	-								
Adıyaman	49	-	2	-	2	-	3	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	6	-								
Adıyaman	19	-	2	-	-	-	5	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	3									
Adıyaman	7	-	2	8	2	-	-	-	-	1	-	-	-	2	1	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	7	2									

MÜSLİM: 1510 ZİMMİ: 681

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Tablo 6: Amasya Mahallelerinin Değişik Zamanlardaki Durumu (siyah olanlar ortak mahalleler)

1523Yılı Tahrir Defteri (italik olanlar zımni mahalleler)	1844 Temettuat Defteri Defteri	1838-1863 (77-78-80-83-84-86-88 numaralı) tarihli şer'iyeye sicili defterleri	Amasya Tarihi Hüseyin Hüsameddin	
Acem Ali	Acem Ali	Acem Ali	Cami-i İlyas	Acem ali
Ahi Sadeddin	Aşağı Savadiye	Ahi Sadeddin	Çıkrık	Bayezid paşa
Alaca Mescid	Bağ-İ Helkis	Aşağı Savadiye	Çırakçı	Bozahane
Alçak Köprübaşı	Bayezid Paşa	Bayezid Paşa	Çukur	Cami-i enderun
Andreyani	(Birinci)	Bozahane	Çukurbahçe	Çeribaşı
Aşağı Pazar	Bozahane	Böcekane	Hoca Sadeddin	Çıkrık
Bayezid Paşa	Böcekane	Cami-i Enderun	Kayabaşı	Çırakçı
Bozahane	Cami-i Enderun	Çeribaşı	Kılıçhane	Darüsselam
Cami-i Pervane	Çeribaşı	Çevikce	Kılınççı	Dere
Cami-i Şehri Enderun	Çevikce	Darüsselam	Yukarı savadiye	Devehane
Çırakçı	Darüsselam	Dere	Sıraböcekane	Eski kethüda
Darüsselam	Dere	Derehane	Sıraç	Fethiye
Dere (Mescidi)	Derehane	Saray	Şehreküstü	Gökmedrese
Devehane	Fahreddin	Eski Kethüda	Yakup Paşa	Gümüşlüzade
Du'a	Fethiye	Fahreddin		Hacı hamza
Eski Kethüda	Gökmedrese	Fethiye		Hacı ilyas
İslam	Hacı Hamza	Gökmedrese		Hatuniye
Gökmedrese	Hatuniye	Gümüşlüoğlu		Hekim çebebi
Gümüşoğlu	Hızır Paşa	Gümüşlüzade		Helkis
Hak-İ Zir	Hoca Süleyman	Hacı Hamza		Hızır paşa
Hızır Bey	Karasenir	Hacı İlyas		Hoca süleyman
İmareti Sultan Bayezid	Karatay	Hatuniye		İslam
Karatay Şehr- Enderun	Kayabaşı	Helkis		Kamerüddin
Kilise	Kazgancı	Hızır Paşa		Karasenir
Kocacıkoglu	Kılınççı	Hoca Mustafa		Karatay
Küçüköğüz	Kocacık	Hoca Süleyman		Kayabaşı
Mehmed Paşa	Köyceğiz	İslam		Kılınççı
Mescidi Dede Kasım	Kurşunlu	İstanbul Kuyusu		Kocacık
Mescidi Hacı Hamza	Pazar-İ Sullu	Kal'a-İ Bala		Köprübaşı
Mescidi Hoca Süleyman	Pervane	Karatay		Küba
Mescidi Kamerüddin	Recep	Kazgancı		Kurşunlu
Mescid-İ Kılınççı	Saraçhane	Kocacık		Küpeçiz
Mescid-İ Kutbüddin	Seyfeddin	Köprübaşı		Melmed paşa
Mescidi Mahmud Bey	Sofular	Köyceğiz		Pervane bey
Mescid-İ İsebküddin	Şalice	Kurşunlu		Pirinççi
Mevlana Sufi	Şamlar	Küçük Minare		Recep
Müeyyidzade	Şeyhetü'i	Mehmed Paşa		Sabıkuddin
Recep Hatife	Şeyh-İ Garık	Pazar-ı Sullu		Sadeddin
Saraçlar	Temenna	Pervane Bey		Saraçhane
Saray	Uzun Mustafa	Pirinççi		Saray
Savakça Köprü	Üçler	Recep		Savakca
Sofiler	Yukarı Savadiye	Saraçhane		Sofular
Şamice		Seyfeddin		Sofuzade
Şamlular		Sofular		Şamice
Şeyh Kırık		Sofuzade		Şamlılar
Temenna		Şamice		Şehreküstü
Toğrakıyye		Şamlar		Tatar
Uzun Mustafa		Şeyhetü'i		Temenna
Üçler-İ Kibar		Şeyh-i garık		Uzun mustafa
Varlan		Temenna		Üçler
Yorgu		Üçler		Yakup paşa
Yörgüç Paşa		Yakutiye		Yakutiye

